

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2023. június 4.

XXIII. évfolyam, 2. sz.

ARACS

A délvidéki magyarság közéleti folyóirata

Megjelenik évente négyszer.

Alapító: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Alapítók: dr. Gubás Jenő (elnök), Utasi Jenő (főszerkesztő), dr. Vajda Gábor (felelős szerkesztő)

Kiadó: Aracs Alapítvány, Horgos

Főszerkesztő: Bata János (bata.horgos@gmail.com)

Olvasószerkesztő: Gubás Ágota

Lektor: Kulhanek Edina

Művészeti szerkesztő és fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Harangozó Attila

Nyomda: Grafoprodukt Kft., Szabadka

Nyomdaigazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Bata János, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Mihályi Katalin, Utasi Jenő

A szerkesztőség címe: 24000 Szabadka – Subotica, Prvog ustanka 20.

Telefon/fax: (+381)-24/542-069

E-mail: gubasagi@gmail.com

A folyóirat olvasható a www.aracs.org.rs honlapon.

E számunkban Torok Sándor festőművész munkásságába nyújtunk betekintést.

A címlapon: Összecsapás

A hátlapon: Cím nélkül

Támogatók:

Számunk szerkesztésében együttműködő partnerünk volt a Magyar Művészeti Akadémia.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
főszerkesztő Bata János. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Horgos : Fondacija Aracs = Aracs Alapítvány, 2001–. –
Illustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762 = Aracs

COBISS.SR-ID 94357250

Tartalom

Hascák Mária	A fény és a lehetőségek országa	5
Döbrentei Kornél	Ave Maria, 52559-es számú halálraítélt	7
Takaró Mihály	Laudáció Döbrentei Kornél költészetéről	9
Iancu Laura	Kerestem, emlékszem: találtam	11
Mezey Katalin	Naplójegyzetek XXI.	13
Fricz Tamás	Laudáció Kondor Katalinról a Mikszáth Kálmán-díj átadásán ..	17
Kondor Katalin	Nehéz évek után – beszélgetés dr. Kásler Miklóssal , a Magyarságkutató Intézet főigazgatójával	19
P. Maklári Éva	Babits Mihálynak még húsvét előtt	26
Juhász Judit	Köszöntőbeszéd a magyar nyelv hetének nyitóünnepségén	27
Vajda Gábor	Hátrahagyott versek	29
Vajda Noa Pálma	A tenger	31
Gubás Ágota	Tisztelet a tényeknek	32
Mérey Katalin	Élőszó híján... ..	35
Bobory Zoltán	Versek	41
Radnai István	A patak két partja	42
Borsányi Katinka	Léna élni akar 11., 12.	46
Julesz János	Dalok 2023 tavaszáról	47
Tráser László	Cédulák XXXV.	48
Gutai István	Mindent Istennek köszönhetek	53
Stanyó Tóth Gizella	A Petőfi-bicentenárium megerősítette a szórványmagyarságban a hitet, az összetartozást	64
Ország György	Apó a hóban	69
Csámpai Ottó	A „labanc” Esterházy família nemzeti küldetéstudata	70
Molnár Imre	Esterházy János, a Felvidék mártír politikusa – I. rész	77
Makkai Béla	Klebelsberg nemzetpolitikai nézetei, tevékenysége – Trianon előtt	82
Gyémánt Richárd	Versec népesedésének évszázadai – dióhéjban	86
Balázs-Arth Valéria	rövidített lexikonszócikke Torok Sándor festőművészről	101
Színes melléklet		105

E számunkban Torok Sándor festőművész alkotásaiból adunk válogatást.

Cantata cosmica V.

A fény és a lehetőségek országa

2023 májusa – több mint egy éve zajlik az orosz–ukrán háború. A „zajlik” kifejezés csak egy jelen időben folyamatosan fennálló helyzetre mutat rá, ugyanis nincs megfelelő szó, amely valószínűleg tükrözné az Ukrajnában kialakult helyzetet. Mint minden eseménynek, van előzménye, kezdete, tetőfoka, befejezése és hatása, egy háború kialakulásáról nehéz úgy beszélni, hogy az ember tárgyilagos maradjon. Ha pedig elveszíti az ítélőképességét, és a valóságról beszél, az politikai inkorrektiséget eredményez a mai világban kialakult elméleti szólásszabadságban és demokráciában. Tehát sem előzmény, sem politikai látkép, sem befejezés és hatás nem tárgyalható a jelenlegi orosz–ukrán háborúról – csak a pőre és ismert tények.

A sötét – és ez szó szerint értendő – tél után jött egy világos tavasz, azaz a télen bombázások miatt tönkrement elektromos hálózatokat folyamatosan javították, és tavasszal már nem voltak 12–18 órás áramkimaradások. Igaz, Ukrajna keleti részein továbbra is folyamatos a központi irányítórendszerek, elektromos hálózatok, gyárak orosz bombázása, de ezzel párhuzamosan folynak a javítások is. Ukrajnában az áramellátás nem állami, hanem magántulajdonban van, azaz egy magánvállalkozó kezében összpontosul az áramellátás forgalma országon belül és kívül. Ha nincs áram, nincs szolgáltatás, és ha nincs szolgáltatás, akkor kereslet sincs, ezért mindenkinek érdeke, hogy az országban legyen áram. Folyamatos az infláció a gazdaság minden területén, a helyi termékek ára hatalmasra duzzadt, így a kárpátaljai kisebb vállalkozók külföldi árut (főleg élelmiszereket) hoznak be kereskedelmi céllal, ehhez lényegesen olcsóbban lehet hozzájutni.

A kárpátaljai magyarság sorsa továbbra is nehéz és kérdéses. Az oktatási intézmények górcső alatt dolgoznak, és ha bárminemű hibát

is észlelnek a „megfigyelők”, folyamatosan akadályozó nehézségeket gördítenek a tanári kar és az intézmény elé. Kárpátalja lakossága megnőtt a beérkező menekültek miatt, az oktatási intézmények is egyre több menekült tanulót fogadnak be: ők előjogokkal ülnek be a padba, kimutatva ezt a helyi gyerekek előtt. Az oktatás minősége is nehezen tud javulni. A koronavírus okozta nem tantermi, azaz az online oktatás nem használt egyik oktatási intézménynek sem, és mikor visszaállhatott volna minden a megszokott kerékvágásba, kitört a háború, emiatt pedig újra vissza kellett térni az oktatás online formájához. A jelen tanévet a gyerekek az oktatási intézményekben kezdték, és év végéig jelenléti oktatásban részesülnek. Ez üdvözetes és természetesen helyes, normális folyamata az oktatásnak, de nem most. Ugyanis a törvény előírta, hogy a háborús helyzetben minden oktatási intézménynek rendelkeznie kell óvóhellyel, és csak ezen feltétel megteremtésével folytathatja munkáját. Miért? Nos azért, mert egy esetleges légiiradók alkalmával a sziréna megszólalását követően a gyerekeket a tanárok az óvóhelyekre kísérik – ami többségben pincéket jelent. Lassan véget ért a tanév, és eddig nem volt olyan hét, melyből a gyerekek legalább három napot ne a pincékben töltöttek volna. A tanárok újfent nehéz helyzetbe kerültek, a tananyag átadása akadályba ütközik, a gyerekek pedig félnek óvodába/iskolába menni.

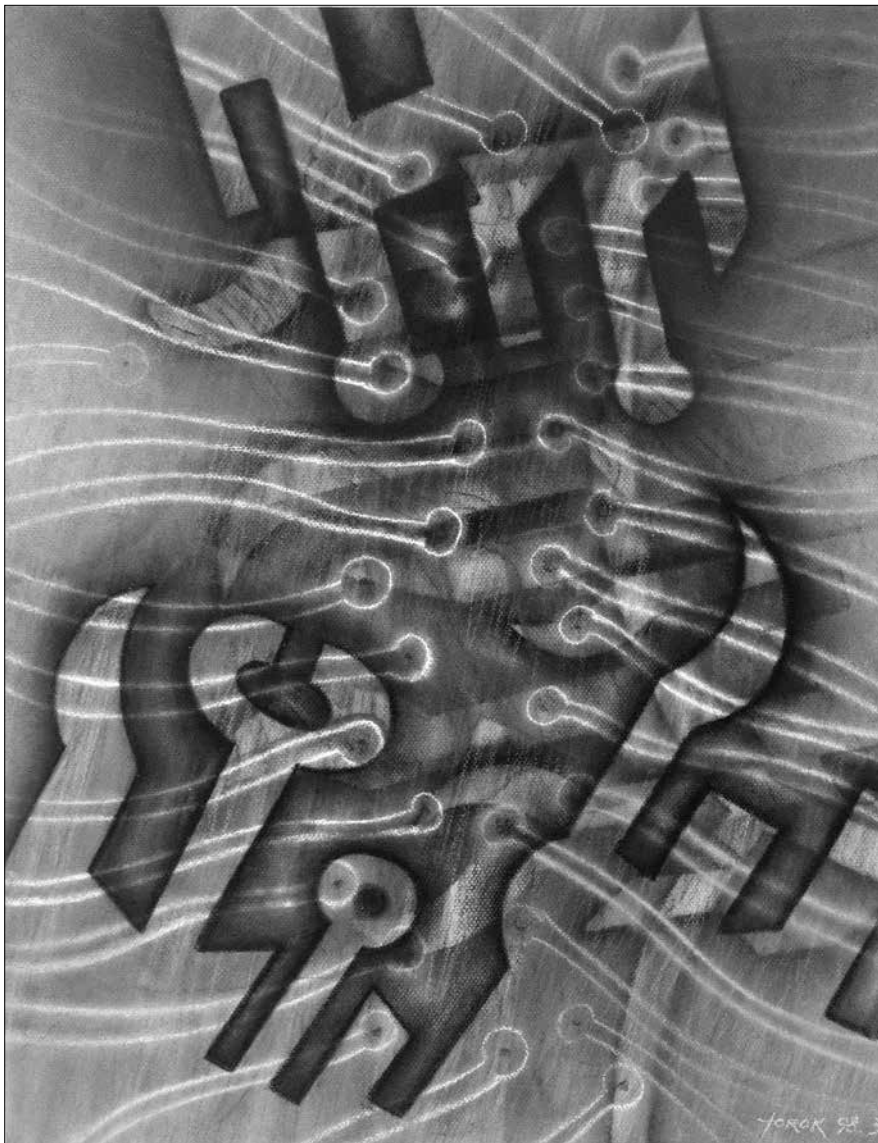
A problémák ezzel természetesen nem merültek ki, fontos és megoldandó kérdéssé vált a határátkelés gondja is. Egy újabb határozat értelmében, aki bármilyen állami tisztségviselői pozícióban van (képviselő, polgármester, oktatásügyi vezető), nemtől és kortól függetlenül, nem hagyhatja el az országot. Mivel ez a lehetőségek országa, természetesen találtak rá megoldást, de egyáltalán nem egyszerűt. Annak a tisztségviselőnek, aki át akarja lépni a határvonalat, ki-

küldetési parancsot kell teljesítenie, rövid távon belül vissza kell térnie az országba, biztosítva, hogy adományt tud hozni az ukrán rászorulóknak számára.

Nehéz és egyre nehezebb az élet Kárpátalján. Az utóbbi hónapban legtöbbször hajnalban szólalnak meg a légiriadót jelző szirénák, melyek anomáliát okoznak az emberek lelki-szellemi és fizikai tevékenységében: ha elérkezik az ébredés ideje, vajon érdemes-e felébreszteniük a gyerekeket, és úgy vinniük iskolába, hogy azonnal a pincébe kíséri őket a tanár, érdemes-e elindulniuk és sort foglalniuk a postán, bankokban, hogy a közüzemi számlákat rendezzék, egyáltalán kinyitnak-e a boltok, ha zúg a légiriadó? Ha

lefűjjük a légiriadót, és minden a „megszokott” kerékvágásban zajlik, akkor az utcákat pásztázó egyenruhás katonák és a rend őrei láttán kialakult rémület tartja fogságban az ember lelkét. Kárpátalja utcáin olykor alig látni helyi férfi lakost. Félnek, és nem a háborútól, hiszen az „férfias játék”, hanem attól, hogy elszakítják őket szeretett családjuktól. A helyi temetőben egyre több a hősi halált halt katonák sírja, ukrán nemzeti lobogókkal díszítve és fájó könnyekkel borítva.

A fény és a remény anyaga még mindig a fejünk felett lebeg, még hiszünk benne, hogy egyszer véget ér ez a rémálom, és lehetőségünk lesz egy nyugodt, békés életre.

Rewoljucija

Döbrentei Kornél

Ave Maria, 52559-es számú halálraítélt

In memoriam Wittner Mária

*„egyszer majd el kell temetNI
és nekünk nem szabad feledNI
a gyilkosokat néven nevezNI!”*

Nagy Gáspár, 1983

Elmentél, s mindig visszatérsz, mint a fecskék,
most urnád a fészük, hogy fölerősítsék
a dobogást, bár tudják, Te még kihallod
lyukas zászlókból a szabadság-szívhangot.
A hű valóság mesékbe rejtve perzsel:
rézerdő, rézhüvelyekből kikericsrét.
Lázás humusz vagy, ki vakmerőn terül szét,
globál-túszejtők ellen szeplőtlen fegyver.

Varrógépeden lobogóvá szült vászon,
nagykorúságig kell népet pelenkázson.
A Szabadság fényes foganás, Kikelet,
nem cáfol boncasztali tél, s nem hiteget:
velő, nyák, bélsár, vér, veríték, vizelet,
merőkanállal, mert zavaros literek.
Valóban igaz, nincsen tiszta eredet?
Pedig vágy úz, az ősforrásért eleped!

A függetlenség nem sült galamb, aranyhal,
micsoda titkokat üzentél magaddal,
s viszel, mindig küldetésben Vagy, rettentő,
felülmúlhatatlan mélység a Teremtő.
Téged idéz, mikor haragvó ég alatt
látom, feljő mosolyod: éjből virradat,
s elborul, mert kiderült az elpalástolt,
a létünk-tét legújabb román hitszegés.

Fals csönd tartotta a tákolt veres tábort,
s árulás: hátunkban máig mementós kés!
A fájdalom, az emlékezés friss, mai,
álnok kelepce-csata volt a tordai:
Kárpátok ösvényein muszka tankokat
vonszoltak föl, az Alföldünkre rárontókat.

De lent állomásozott egy honvédoszlop,
élén karakán Rugonyi alezredes,
s csak háromnapos ellátmány: lőszer, étel,

pár löveg, és a család terv szertefoszlott
– rajtuk ütésünk bravúr-csíny, kivételes –,
erről szólni nyolcvan éve ki merészel;
mert a magyar baka vakmerőn nekiment,
s hetekre fönt rekedt a szovjet regiment.
Hogyan vehetné hasznát a túlérőnek,
kit övéi kényszerhőssé hátba lönek?
Ősi virtusunktól a ruszki megfutott,
csak bolsi csonkolt agy fogadja „ép” ésszel,
szólni e hőstettről senki se merészel,
mi külföldi hadoskolákban köztudott.

Annyi kiégett harckocsit a Corvin köz,
se a Moszkva tér '56-ban nem látott,
sem azt, szabadságharcost hány ávos üldöz,
– hát mégis működik a turáni átok?
„Szomszédsgából” sem takaró, gyógy- s kötszerek,
vagonszám csak gumibot-segély érkezett.
Súlyos juss az élet, roskasztón szakadt Rád
oly alvilág, mely minden ízében galád.

Hová bújsz, barlangodba kard nyúl, nincsen zug,
hol ne lenne honárulás, bérelt, hazug,
tíz centért cenkek, szívzörejük is csalás,
de nem áll le, újjászületik, bár furán:
fölsírás nincsen, van fülsértő csámcsogás,
hosszú távon se nyereség, se hozomány.
Szád szögletibe bölcsület grimaszt rakjon,
Te tudod, a Teremtés-díszlet nem karton,
vállalt hitért, hazáért ítélet: halál,
taláros, vérbíró aljanép megtalál.
Miféle Aranybulla ez: rothad a hon,
jobbítani akarsz – s e banda kötélre von?

Bűnvád az ifjúság, képekből áll össze
gyerekrajz: ház, tető, s védve, kémény mellett,
dobtárakba Wittner sorsot, lőszert tölt be,

s perceit, mit történelmi idő ellett.
 Ki sejthette, krokodilkönnyeket ontva
 sirat hatmillió kikapart magzatot,
 bár lelkén szárad Nagy Imre s Tóth Ilonka
 vére, s Mansfeld szülinapra bitót kapott,
 élte – tizenyolc gyertyaszál – kioltatott.

Miféle sátán-uralt lelkiismeret!
 Börtön-nagykorúságban senyvedő rabok,
 kékkoporsós-korú nemzedék, ismered.
 „Sziasztok lányok, jönnek értem, meghalok”,
 szólt az áldott emlékezetű Katalin,
 s mocskos szenvedéllyel működött a hurok,
 de máig maradandón ment el, angyalin.

Profán Szentségtartó-fazékban bableves,
 Práter utcai ebéd, szeánszos emlék,
 ha rágondolsz, a szívdobaj megint heves,
 egymásba mállik át a lét s a nemlét.
 VÉN ZÁSZLÓTARTÓK, mind makacsul fiatal,
 Kit horn s pufajkás zülledék még le nem lőtt,
 szíve a Tejútig lendül, s mikor meghal,
 fölmegegy, legendás szokás, nem csak avégett,
 főt, zászlót hajtson Csaba királyfi előtt;
 vágyja: torz pörében lesz igaz Ítélet.

Romlott apródokat nevelt apró antal,
 telitömte lelkük mérgezett malasztal,
 amiként münlich, marosán, biszku s mások
 tették, hatalomba füledt dagonyások,
 senkiknek adván tovább a váltóbotot,
 országvesztés a tisztük, a miénk robot,
 azóta sincs merszük leásni a mélyre,
 elszántságuk se, a tanulságot elérje.

Eljutottunk az idők végpereméig,
 itt már a földi tetteket számonkérjük.
 Kiszemelt vagy, általad megregulázza,
 leleplezze, kiket ment az Országháza:
 eredendően néplélek tisztaszobája,
 obstrukciós globál-komcsiknak kiváló
 helyé züllesztett Augiász-istálló,
 mosdatlan szájú csürhe teliokádja,
 megteheti, orcánk szégyenpírban éghet,
 enyhít a Házban szólt korszakos beszéded.

Politikai ótvaros kurtizánok,
 akik győztesnek, vesztesnek is csak bábok,
 megigazulni hajlandóságuk nincsen,
 héroszként mi ganézzuk ki őket innen,
 kitaró kitarottak, trónra mind talmi:
 lajtorján mászó Jákobként is alkalmi.
 Némelyhol az almához kés-villa dukál,
 nekik a léggömbhámozás könnyebb, kézhez áll.
 Szelídség, mellyel glóbusz s ég közt ingázol,
 erőszak-visszaverve le így igazol,
 hajdan-dühöd megfékezte Isten, érti,
 ezért hiszi, felnőhet hozzá az Ember,
 s a halvány próbálkozást is fölértékli,
 bár Káin és Ábel végzete százezer,
 millió okulás-hiányos év óta
 kísért. Az emberfaj kreált idióta?

Az igazság láva-vevhű jéghegy, fáztok,
 izzadt kínzó, utolér, mit tettetek,
 mártíri keresztek kísértnek bennetek,
 pribékek, bakók, egyszer eljut hozzátok
 halál-túlra, s megölt Krisztus mögé bújva
 azt merészlitek vallani, nem tudtátok,
 mit cselekszettek – elkövetnétek újra:
 Máriát estéknént be úgy hurcoltátok,
 dicső népi demokráciátok foglyát,
 hitte, másnap reggel akasztani fogják,
 műveltétek vele kétszáz tíz napon át.
 Én nem! Isten irgalmas. Ő tán megbocsát.
 Rátok olvasom bűnlajstromotok mocskát.

Elmentél, s mindig visszatérsz, mint a fecskék,
 most urnád a fészük, hogy fölérősítsék
 a dobogást, bár tudják, Te még kihallod
 lyukas zászlókból a szabadság-szívhangot.
 Vagy a villámlásba testesült Akarat,
 tudat-éjt bevilágító sugallatban:
 nálunk egy elszánt fecske is csinál nyarat,
 ha meghal is, úgy megy el, hogy halhatatlan,
 s nem költözik, végleg magyar földön marad.

Pomáz, 2023

(A vers 2022 végétől 2023 áprilisáig készült.)

Laudáció Döbrentei Kornél költészetéről*

„A költészet egyike az emberi szellem maratoni távjainak. Valóban nagyon hosszú az út »lélektől lélekig«, amíg a kiválasztott kevesek által új formában megfogalmazott és új tartalmakat hordozó igazság valóságos tulajdonná lesz egy nemzet számára” – így vall 1972-ben, 27 évesen Döbrentei Kornél lélekről, költészetéről.

Ezért szívem szerint most méltatás helyett csak verseit olvasnám hosszasan. Az lenne az igazi méltatás a kortársak közt a legnagyobból. Hiszen József Attila-díján, Kölcsey-díján, Balassi-kard kitüntetésén, alternatív Kossuth-díján kívül is több oldalt töltene meg elismeréseinek, köteteinek felsorolása.

Igazán nagyra azonban nem csupán ez teszi, sokkal inkább az, hogy az igazságot kimondó, korszakos közéleti lírája mellett tematikus, poétikai, műfaji sokhangúsága kiemeli korának számos rangos költője közül is. A kilencesztendősen már verset író fiú 1956-ot gyermekként éli át, ám felnőtt, érett fejjel verseli meg, és válik ezzel a forradalmat megéneklő óriástriász tagjává Márai Sándor és Nagy Gáspár társaként.

A Fiú

Még fel-felugatnak a gépfegyverek,
hangjuktól az álom burka megreped,
kint, ha zörg a szélzilálta pléheresz,
jól tudom már, nem anygyszárny neszez,
surrog halálvemhű ólombogyó-raj,
és torokgyíkos gyermeki torokkal,
a hajnal sebnedvétől nyákos gallyak
közt hörögve gyászolnak a varjak,
s én riadt anyámat aggódom kérdem:
eltalálták a Kisjézust az égben?
(Talányos válaszát: „már igen s még nem”,

harminchárom évig tart, míg megértem.)

S a kívánság-levél, amit az este
az ablakba kitettem szívrepesve?

Félve keresem, hál' Istennek, nincs már ott,
üres a bekartonzott ablaktok,

hogy itt járt Ő, lényével mégis teli,
nem halt meg mégsem, minden ezt híreli,

eltűnt a lista, s megleltem hitemet,

langy-lágynak érzem a zúzos hideget,
s örökléttel kacér a kétes béke:

züllött cipő elsőnapos fényessége.

Költészete állandó rezonálás a magyar valóságra. A *Karácsony*, 1956-tól az *Átpingált Márciuson* keresztül a *Kardélen*-ig emberi, poétai igénye sosem volt kevesebb a teljes magyar valóság panorámás látásánál és láttatásánál.

Aki pedig a pokolig és a mennyig akar látni, nem lehet álkorszerű, divatos szövegszövögető kisiparos csupán: az csak szókatedrális-építő lehet, olyan költő, aki sorsfordító témákról teljes személyességgel, kimeríthetetlen bibliai jelképtárral, zavarba ejtően meghökkentő, eredeti, Szabó Dezső-i magaslatokra húzott szókatedrálisokkal örök érvényű igazságokat mond ki nekünk, rólunk, a felelősen szólni tudó és akaró nagyok kései, méltó utódaként.

Mint Babits, ő is a mindenséget vágyja versbe venni, és ebben magánál tovább is jutott. Nem csak lírája, de esszéi, gyermekeknek szóló versei és regényei, publicisztikája, lapszerkesztői tevékenysége is ezt bizonyítja.

Együtt bégetni a *nyájjal* senki sem látta. Türelme rebellis türelem, haragja, dühe mindig csak a megélhetési rettegőkhöz és hamis prófétáknak szól.

Döbrentei Kornélnak már rég babérkoszorú volt a fején, amikor végre nemrég a valóságban is megkapta azt. Életében klasszikussá lett: mint a legnagyobbak. Hisz életparancsa lett a '95-ben megfogalmazott ars poeticája: „Számomra két időszámítás létezik: A vers előtti és a vers utáni. A köztes mintha nem az én időm lenne. Nincs hatalmam felette. Lehet, amikor írok, valaki hatalmas, fölérhetetlen szellemiség súg nekem. Valószínű. De eszmélkedésem kezdetétől én csak annyit tudok, hogy el akarok mondani valamit, s azóta is rázom a rácst” (1995).

Tisztelt Ünneplők!

Ritka, kiváltságos pillanat élő klasszikussal találkozni, méltatni! Milyen jó, hogy nem kell majd tülekednie ott fenn, a magyar költészet halhatatlan óriásainak asztalánál, mert előre odakészített, üres szék várja majd, mikor – reményeink szerint még nagyon sokára – odaér. Mert Döbrentei Kornél költészete magyar örökség.

* Elhangzott Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében a Magyar Örökség díj átadásakor, 2023. március 25-én.

Az előtérben Döbrentei Kornél és Takaró Mihály

Kerestem, emlékszem: találtam*

Kerestem, de nem találtam találóbba mondatot Mezey Katalinról és életművéről, mint amit az udvarhelyi író, Lőrinc György fogalmazott meg a Hídverő-díj átadásának ünnepségén: „Mezey Kati szellem, építmény, dolgos szerénység, példa

Mezey Katalin

és tett.” És költészet – teszem hozzá. Pontosan ilyenek ismertem meg én is. És Lőrinc Györgynek van igaza akkor is, amikor hozzáfűzi: „Mezey Kati úgy figyel Magyarországra, hogy Erdélyt, Bácskát és a Felvidéket is látja.” Látja Moldvát is – teszem hozzá. Pontosan ennek köszönhettem magam is azt, hogy – de meg sem kíséreltem megfogalmazni, mit. Pedig illene. Illene nem elhallgatni azt, hogy: él. Ha kevesekben is, de a nemzet lelkiismerete: él, és teszi a dolgát. Amiért most mégis eltekintek ennek bizonygatásától, az a fáradtság. Vagy a kijózanodás? Mindegy is. Bizonygassa az, aki kételkedik benne. Bizonygassák egymásnak, egymás között. Minek gyözköd-

ni bárkit is bármiről, ha helyette, mindeközben, dolgozni is lehet? Márpedig munkáért nem kell a szomszédba menni. A munka. A munka Mezey Katalin leghűségesebb barátja.

Emlékszem, mintha csak most mondaná, emlékszem Elek Tibor intésére, amelyet azt követően sugott meg nekem, hogy végighallgattuk Tokajban Mezey Katalin laudációját. „Sok szépet mondott rólad Mezey Katalin! – mondta. – Ugye tudod, hogy ezután csak jót szabad írni?” Nem szóltam, de nyugtáztam magamban, hogy bizony, Kati laudációja Tibor intésével együtt érvényes. Hitvallásából adódóan, hogy ti. az irodalom a nemzet emlékezete, Mezey Katalin a népköltési gyűjtéseimet közreadó könyvekről szólt elismerően. Itt is megmutatkozott érzékenysége, cselekvő felelősségtudata az elintézetlen „sorsügyeink” iránt. Várkonyi Nándort például úgy és addig cipelte, amíg a megcsontított életművet saját lábára nem állította.

Amikor felbontom a Délvidékről negyedévente érkező Aracsot, először Bata Jánosnak írom meg köszönetemet, aztán – de ezt már csak magamban – Mezey Katinak köszönöm meg a *Naplójegyzeteket*. „Szép a tavasz és szép a nyár is, / de szebb az ősz s legszebb a tél” – írta az istenkező József Attila. Hát, így vagyok én Mezey Katalin alkotói életművével: szépek a regények, szépek a versek, de mind között a legszebbek a naplójegyzetek. Miért? Szellemről, éberségről tanuskodnak. S ettől az ember nem érzi magát egyedül ebben a – mély levegőt veszek, mert elgondolni is fájdalmas –, ebben a valótlan világban.

Találtam egy régi levelet. Kati középiskolás diákoknak szervezett táborba invitál, egy Balaton menti városba. Hallottam a hírét annak, hogy a diákírók és diákköltők sárvári pályázatának díjazottjai az ország legsikeresebb szerzőivé nőttek ki magukat, így aztán nem minden aggály nélkül léptem fel a vonatra. Jókai Anna társaságában ebédeltünk. A szerelemtől bódult leánykákat,

legényeket figyeltem, és a helyemet kerestem. Vívódtam: mit is mondhatok én, a hegyeken túli szelek által felkapott őszi levél nekik? Költészetről, irodalomról, életről... Sokáig hallgattam. Én tudtam, hogy ez a hallgatás befele öröl és reszsz, de a szavak késtek, egyre késtek, és a csend kinná változott. Kati mellém ült, és kérdezett. Hogy miről beszélgettünk, az nem tartozik ide, annak ott volt a helye, és azoknak szólt, akik miatt egybegyűltünk, beszélgettünk. Csak négy órát tartott a szűk egy órára tervezett társalgó.

Emberi egyszerűsége, a létre lecsupaszodva és némileg a hétköznapiságtól, de még a művészettől is eltávolodva azt mondanám, Mezey Katalin hitelességének legfőbb erényét abban látom, hogy nem békül ki Isten ellenlábásával, a rosszal. Akárki műveli: a gonoszsgot néven nevezi. Adja a nevét, a szavazatát, adja az idejét, a kenyerét, de a szabad akaratát nem játssza át. A világ elidegenedettsége nem akadályozza meg abban, hogy a teremtést művelje és őrizze (Ter 2,15). Hogy az emberi gyarlóság ezt a küldetést, létál-

lapotot, hogy ti. embernek lenni, elviselhetetlen teherré változtatta? Mezey Katalin a körülményt meghagyta annak, ami. Sem bünt, sem erényt nem kovácsolt belőle. A dolgával volt elfoglalva.

De maradt itt még egy kérdés... Tagadhatatlanul leküzdhetetlen. Egy ilyen és egy amolyan majdani világban mi végre törni magunkat? Dologgal... Emlékezettel... Minden por és hamu... Igen. A művelésnek és az őzésnek semmiféle gyakorlati haszna nincsen. Csak célja és értelme van. Rossz hír a tudás fája előtt hajbókoló ember számára: a cél és az értelem el van rejtve Istenben. Azt már nem tudtuk kilopni a kertből. Meghagyni Istennek azt, ami az Istené, a magunk dolgát pedig elvégezni. Ha életet, jövőt akarunk magunknak, leginkább ezt tanácsos Mezey Katalintól eltanulni.

** Ezzel az írással köszöntjük a Kossuth- és József Attila-díjas Mezey Katalint 80. születésnapja alkalmából.*

Szélcsend IV.

Naplójegyzetek XXI.

Nem ért véget

1944 karácsonyan belövés érte azt a kis budai családi házat, amelyet születésem idején béreltek a szüleim. Anyánk, amíg a front meg nem érkezett, naponta elbiciklizett a Júlia utcai kertészetbe, amely a megélhetésünket biztosította. Apánk többszöri katonai behívása során megjárta a Don-kanyart is, szerencsére még a katasztrófa előtt, majd síoktatóként teljesített szolgálatot a brjanszki erdőben, ahol – elbeszélése szerint „minden fa mögött egy orosz partizán állt”. 1943 tavaszán hastífuszt kapott, és csodával határos hazaszállítása és felgyógyulása után már csak hazai állomáshelyekre kellett bevonulnia. Ő tehát kényszerűen, de sokat hiányzott kisgyermek családjá köréből, így bátyámmal, anyánkkal hármásban éltük át azt a hajnalt is, amikor a házfalát átszakította egy szovjet lövedék.

A lakhatatlanná vált épületből kénytelenek voltunk kiköltözni. Anyánk menedéket kért a szomszédos, légópincével is rendelkező emeletes társasházban. A házbeliak nem örvendtek ugyan, hogy szűkös pincéjüket új lakókkal, ráadásul apró gyermekekkel kell megosztaniuk, de emberségükből azért futotta a befogadásunkra. Anyám áthozta élelmiszerkészletünk maradványait, és szerepet vállalt a mindennapos vízfordásban és főzésben, azaz hasznosan beilleszkedett a négy-öt család háborús túlélési játszmájába. Pár nap múlva én, a másfél éves pincelakó, belázasodtam, rácsos kiságyamban nyüglődve már-már a véghez közeledtem. Ekkor a ház egyik lakója, egy Kárpátaljáról házassága révén Budapestre került asszony, Kovács Vali néni megsajnálta, és felvitt bennünket a sötét pincéből az első emeleti lakásukba, mondván, hogy az ablakon beeső napsugarak biztos meggyógyítanak engem. A férjével úgy döntöttek, hogy nem költöznek le a

zsúfolt légópincébe, a saját otthonukban akarták túlélni az ostromot, vagy ha úgy van megírva, hát elpusztulni. Mire anyánk két vödör vízzel megjött a kútról, bennünket Vali néniék lakásában talált. És valóban használt a napfényterápia, hamarosan meggyógyultam.

Ebben a lakásban éltük át a budavári kitörés napját is. Vali néni vette észre egy fagyos éjszakán, hogy valami mozgás támadt, fények villództak szomszédos kertünkben és házunkban. Másnap kiderült, hogy a kisház padlását német katonák foglalták el, akik talán az Ördögárok fedett szakaszán át jutottak el a környékre, és ebben a csendes utcácskában kerestek szállást maguknak. Nem sokáig pihenhetek azonban, mert megérkeztek a szovjetek is. Hangos vezényszavakkal parancsolták ki rejtekükből, majd felsoroztatták őket a kert fái alatt. Az eseményeket a függöny mögül figyelő asszonyok csontra soványodott, rosszul felszerelt szerencsétleneknek írták le a padlásról feltartott kézzel leereszkedő németeket. Hamarosan az egyik közeli kertben meg kellett ásniuk a saját sírjukat, és ebbe lötték bele a szovjetek az egész csapatot.

1945 februárjában, a főváros sok veszteséggel járó ostromának utolsó napjaiban, a budavári kitörésben egyesek szerint negyvenezer, mások szerint húszezer magyar és német katona vesztette életét, vagy került hosszú évekre tartó szi伯iai hadifogságba.

Azóta csaknem nyolcvan év telt el, amely során olyan távolinak tűntek ezek a végzetes események. De mostanában ismét hasonló képsorok érkeznek a szomszédunkban zajló háborús hadszínterekről, bizonyítva, hogy a történelem nem ért véget. Sőt. Úgy folytatódik, mintha semmit sem tanult volna saját bűneiből és szenvedéseiből az emberiség.

Járható út

Az elmúlt évtizedekben egyre több szó esik természeti környezetünk romlásáról, amelyet a klímakatasztrófa előszobájának is neveznek. Naponta számos tudományos véleményt olvashatunk erről, konferenciák tárgyalják, egyetemi kurzusok ismertetik mibenlétét és aktuális helyzetét. Számtalanszor taglalják a veszélyes következményeket a legkülönbözőbb ideológiai, politikai irányzatú médiumok. Tény, hogy korunk civilizációja a nagyüzemi termelésnek olyan fokára ért, amely a földgolyó természeti kincseit gyors ütemben elfogyasztja, és a kibocsátott melléktermékek, gázok megváltoztatják az éghajlati adottságokat is. Mégis, a mindenütt jelen lévő reklámok arra ösztönzik az embereket, hogy többet fogyasszanak, vakon kövessék a gyorsan változó divatot. Vegyenek új járműveket, munkagépeket, számítógépeket, bútorokat, mobilokat, ruhákat és cipőket. A valóságos és a virtuális közösségek hangadói, az influenszerek különösen a fiatalokat tudják a bűvkörükbe vonni, és nevelnek belőlük öntudatos fogyasztót.

Természetes, hogy mi, mai emberek hívei és csodálói vagyunk a tudományos és technikai fejlődés teremtette, varázslatos új világnak. Aki teheti, élvezi a kényelmet, és örül a szüleink, nagyszüleink életét megnehezítő fizikai munka és a létbizonytalanság, a szegénység visszaszorulásának. Ugyanakkor sok fenyegető jelenség miatt aggódunk, mert természeti környezetünk pusztulásán túl érzékeljük az emberi társadalom pusztulását is.

Ha csak a szemünk előtt zajló háború képeit nézzük, szinte pillanatok alatt súlytalanná válik a hangzatos környezetvédő propaganda is. Nyilvánvaló, hogy a katasztrófa elkerülése érdekében a világ vezetőinek legelőször a háborúk elé kellene kitűzniük a stop táblát. Nem az egyszer használatos nejlonzacskók és fülpiszkálók jelentik az igazi veszélyt, hanem az életek millióinak kioltására, az emberi társadalom és környezet teljes lerombolására kifejlesztett lövedékek és gépezetek. Ezek egyetlen nap alatt egész városokat változtatnak vasbetontörmelékkel borított rommezővé, és családok tízezreit teszik földönfutóvá, nincstelenné.

Él Észak-Amerikában egy keresztény közösség, az „amishok”, akik szigorú szabályokkal iktatják ki a mindennapjaikból a számunkra már

nélkülözhetetlenné vált technikai eszközöket: az elektromos berendezéseket éppúgy, mint a motorizált járműveket vagy a tévéket és számítógépeket. Indoklásul nem a környezeti kárra, hanem az emberi személyiségre gyakorolt rossz hatásra hivatkoznak. Meggyőződésük szerint a magunk alkotta gépi berendezések túlságosan elbizakodottá tesznek bennünket, ezért a technikai fejlődésnek mintegy kétszáz évvel ezelőtti színvonalát választják: lovas kocsival járnak, lóerővel művelik a földjüket, kézimunkával fonnak, szőnek, építkeznek. A divatot is megállították egy egyszerű, falusi öltözetnél, nem versengenek benne és általa. A fiataljaiknak megadják a modern világ megismerésének lehetőségét, ezt követően pedig mindegyiküknek választania kell az „amish” és a világi élet között. Legtöbben a szülei puritán életmódját, az „amish” közösséget választják, és az általunk fejlettnak, kényelmesnek tartott életmódot elutasítják. Ez a társadalmi csoport a mai Egyesült Államok legdinamikusabban növekedő közössége: sok gyermeket nevelnek, így lélekszámuk évtizedről évtizedre jelentősen nő. A mindennapi fizikai munka, a természetgyógyászatra korlátozódó egészségügyi ellátás, az egyszerű, szerény étkezés ellenére sok testi és lelki betegség elkerüli őket. Életüket kizárólag a jézusi tanítás szabályozza, a családok naponta együtt olvassák a Szentírást és annak erkölcsi tanítása szerint harmóniában élnek.

Valószínű, hogy az emberiség számára nem az ő útjuk az egyetlen járható út, de hogy világnk katasztrófális fizikai és erkölcsi állapotának leküzdéséhez szükség van az övékéhez hasonló emberi józanságra, belátásra és alázatra, az Istennel, egymással és a természeti környezettel való jó szándékú együttműködésre, abban biztos vagyok.

Illyés Gyula emlékezete

Negyven esztendeje, 1983. április 15-én hunyt el a 20. század egyik legnagyobb magyar költője, írója és gondolkodója, Illyés Gyula. Felújított síremlékénél, a Farkasréti temetőben a Nemzeti Örökség Intézete és a Magyar Művészeti Akadémia tartott közös megemlékezést. Az ilyen ünne-

pi alkalmak óhatatlanul felvetik a kérdést: vajon méltó helyére került-e az eltelt évtizedekben Illyés hatalmas és sokrétű életműve?

Illyés Gyula – néhány évnyi párizsi tartózkodás kivételével – itthon, Magyarországon élte le életét, sorsa szorosan befonódott a magyar történelem egyik legnehezebb évszázadába, amelynek három diktatúra, két világháború és egy véres megtorlással végződő forradalom volt a mérlege. Nemzedéke más kiemelkedő alkotóival együtt ebben a nehéz korban alkotta meg a lírai, epikai (regény, szociográfia, esszé) és drámai műfajokat is magában foglaló életművét. A két világháború között a nemzet sorsát érintő politikai vitáknak és a népi írók mozgalmának is aktív résztvevője volt, a szociográfiai és folklórgyűjtés, a műfordítás és a temérdek szerkesztői munka is szellemi erejének a bizonyítéka.

Életének, költészetének és gondolkodásának meghatározó tapasztalata, alapvető élménye volt Felsőrácegrespusztán töltött gyermekkor, amikor a maga mélységében ismerte meg a puszta emberek kiszolgáltatottságát, reménytelen szegénységét. Ugyancsak a föld népe körében kapta szellemi útravalóul a magyar népköltészet, népmese, ősi hiedelemvilágunk ismeretét és első anyanyelve, a tolnai tájnyelv szépségét, kifejezőerejét. Tizennégy évesen édesanyjával együtt Budapestre költözött: a modern nagyváros a világháború utáni mélyszegénység ellenére is éles kontrasztot mutatott a földműves- és zsellérsorban élők általa ismert nehéz sorsával. Ez az ellentét és a „szülötte földhöz” való hűség pályája első évtizedeiben lírájának meghatározó motívuma lett, ebben gyökerezett szociális elkötelezettsége, de a népi kultúra iránti szeretete is. „Testem e nép, e táj – / Nem lehet szólnom, cselekednem, / néma vagyok és tehetetlen, / tetteim letörnek kezemről, / amíg e szép anyag, amelyből / formáltattam és teremtettem, / talpra nem áll, / hogy felnöveessen” – írja *Dülő-út* című versében.

Pesti középiskolás éveiben kapcsolatba került Kassák Lajos avantgárd mozgalmával és a szociáldemokrata ifjúsági körökkel, majd négyéves párizsi tartózkodása idején személyesen is megismerte az európai művészeti élet újító irányzatainak képviselőit. A társadalmi igazságosság iránti elkötelezettsége mellett ez is meghatározó tapasztalatot jelentett, világirodalmi kitekintést biztosított számára.

Illyés Gyula költői elismertsége mellett hamarosan a Trianon utáni korszak magyarságának egyik figyelmet érdemlő szószólójává lett. Pályakezdő évtizedeinek eredményei – amikor négyszer is elnyerte a Baumgarten-díjat –, a Nyugat hasábjain közölt írásai, majd szerkesztői szerepvállalása Babits Mihály oldalán megalapozták általános elfogadottságát. Bár már a két világháború közötti évtizedekben is nem egy támadás érte mind a politikai jobboldal, mind a baloldal részéről, költői és emberi alapállása, művének magaslati olyan elismerést hoztak számára az egész társadalomban, amilyen száz évvel korábban Vörösmarty Mihályé volt. Nem véletlenül, mert Illyés is vérbeli költő, Zrínyi és Vörösmarty felelősségtudatával: verseiben, írsaiban gyakran megszólalt a nemzetéért való aggodalom és a felmérhetetlen veszteségekkel is dacoló remény: „Hegyre kerültünk... vagy hegyre szorultunk, / barátaim, de megritkult sorunk! / S be védtelen, jajt-zümmögő alattunk / az édes ország, melyért harcolunk” (*Ozorai példa*).

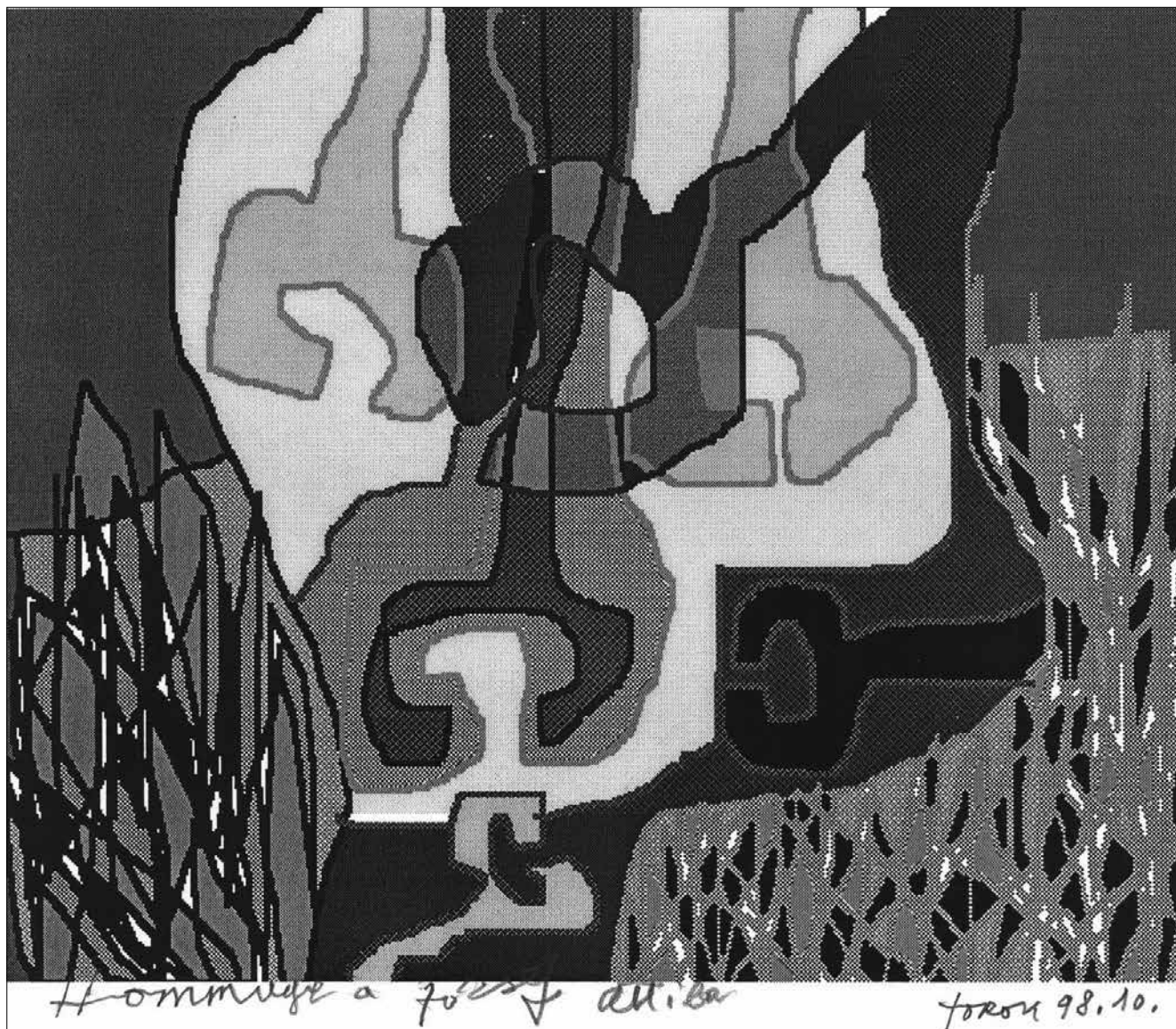
Ez hozta magával, hogy a második világháború végén beköszöntő „szép új világ” is elfogadta, ha vonakodva és nem jó szívvvel is, de az egyre könyörtelenebb kommunista diktatúra idején is számoltak tekintélyének súlyával a politikai élet irányítói. Alkotómunkájának, mint Kodály Zoltánénak is, teret adtak, sok más kitűnő íróval ellentétben könyvei megjelenhettek (NB. nem mindegyik!), és drámáit játszották a színházak. Mint ismert, Illyés nem utasította el a megszólalás lehetőségét, de művei sem az ötvenes években, sem a Kádár-korszakban, önként vállalt szilenciумát követően, nem a kommunista szólamokat visszhangozták, hanem az eseményeknek – a hivatalostól eltérő – az igazságért vívó olvasatát adták. Drámáiban is a magyar nemzet történelmi sorsfordulóit elemezte, általuk újra átélhettük ösztartozásunkat, történelmi hőseinknek fenyegetett szuverenitásunkért folytatott küzdelmeit.

Szerepvállalása, verseinek, esszéinek sorskérdéseinket elemző szókimondása rágalomhadjáratok, támadások sorát váltotta ki napjainkig megisméltődően, ezek mögött mindig felfedezhetőek a politikai indíttatások. Hol szociális elkötelezettsége miatt baloldalinak, hol a 20. századi nagy válságainkat, így a Trianon utáni szétszakítottság következményeit feltáró írásai miatt

nacionalistának bélyegzik, de a magánéletében is gyakran turkálnak avatatlan kezek. Hatalmas életművének, művészi értékeinek elemzésére, sajnos, máig kevesebb figyelem fordul.

De bízunk benne, hogy ez az évforduló és a 21. század nagy kihívásai, nemzeti létünk mai, sokféle fenyegetettsége felhívja szellemi életünk

figyelmét Illyés Gyula közösségi elkötelezettségű munkásságának eredményeire, aktualitására! Hogy beteljesedjenek *A férfi, aki eszményeket vélt védeni egy életen át* című versében megírt sírfeliratának sorai: „Jó volna hinni persze: itt / őt fedi por, nem verseit, / nem elveit, / s fölszáll, ha zeng a Harsona / e sírból bár egy halk sora!”

Hommage à J. A.

Laudáció Kondor Katalinról a Mikszáth Kálmán-díj átadásán*

Abban a megtiszteltetésben lehet részem, hogy egy olyan személynek adhatom át a Mikszáth Kálmán-díjat, aki ezt már nagyon régen megérdemelte volna mint a konzervatív, polgári újságírás kiemelkedő személyisége Magyarországon.

Kondor Katalin

A mi kapcsolatunk bizony nem mai keltezésű, hanem immáron 26 éves, s talán Kati nem is emlékszik már, hogy mikor is kezdődött: éppen 1997-ben, a Horn-kormány időszakában, amikor bizony még javában dült a posztkommunizmus, a sajtó és a média döntő része a balliberális csoportok kezében volt, s így volt ez a Magyar Rádióban is, ahol Kati – mint belső kritikai aktor – akkoriban már régóta dolgozott. Jó-

magam ebben az időszakban írásaimmal, publicisztikáimmal már világosan jeleztem a magyar közvélemény felé, hogy nem értek egyet a balliberális-posztkommunista fősodorról, hiányoltam a lusztrációt, a személy- és elitcserét, és az volt a véleményem, hogy a valódi rendszerváltáshoz a posztkommunistáknak távozniuk kell a hatalomból. Kati ezt jól érzékelte, s nem kis bátorsággal, valójában elsőként többször is meghívott a műsorába beszélgetésre, elemzésre, s elmondhatom, hogy az immáron lassan harminc év óta tartó médiaszerepléseim sorozata ott és akkor kezdődött el, az ő segítségével. Ezért – is – mindig hálás leszek neki.

26 év közben elszelelt, mondhatnánk József Attila *Születésnapomra* című versét parafrazálva, s ha havi kétszáz néha telt is, néha nem, azt 26 év után is elmondhatjuk Kati-val együtt, hogy ma is még van javítanivaló szeretett országunkban, ezért is sóhajthatjuk a költővel együtt: az ám, hazám!

De térjünk vissza a kitüntetettre, akivel kapcsolatban, ismétlem, elfogult vagyok, mert meggyőződésem, hogy olyan személyiségvonások jellemzik, amelyekre a rendszerváltás utáni Magyarországnak a legnagyobb szüksége van, szüksége lenne, s félek, hogy még mindig nincs belőlük elég. Ennek lényege pedig a szellemileg független, igazi, hiteles polgári attitűd, amelynek jellemzője az öntudat, a szellemi függetlenség, a mindenféle hierarchiától és szervilizmustól való mentesség, az alá- és fölévetettség zsigeri elvetése, az emberek egyenrangúságának címtől, rangtól és beosztástól független elismerése, az emberek tisztelete és szeretete, nem utolsósorban az egészséges hazaszeretet, ami nem dagályos és melldöngető, hanem természetes és karakterében példát mutató.

Mert hiszen mit is akartunk a kilencvenes években ebben az országban mi, nemzetiek és konzervatívok? Ha jól emlékszem – és cáfolja-

nak meg, ha tévednék! –, egy polgári Magyarországot, ez volt a cél, ez volt az a lelkesítő eszme, amiért örültünk az 1998-as fordultnak hazánkban. Egy olyan magabízó, öntudatos, szuverén honpolgárokból álló civil társadalmat akartunk, amely fenntartja, védi a demokráciát, az emberi jogokat és a nemzetet ebben az országban. És mire jutottunk az elmúlt több mint harminc évben e tekintetben? Erre is csak a költő szavaival válaszolnék: „Én mondom: Még nem nagy az ember. // De képzeli, hát szertelen.” Igen. De vannak olyan kiváló személyiségek és újságírók, mint Kondor Katalin, aki egész életében azért beszélt, írt és cselekedett a legkülönfélébb beosztásaiban és feladataiban, hogy a polgári, nemzeti és demokratikus Magyarország minél hamarabb valósággá váljon a diktatúra borzasztó évtizedei után. Köszönet ezekért a fáradozásaidért, kedves Katalin, és remélem, ebben a küzdelemben még sokáig tudunk együttműködni különböző formákban és helyeken!

Katalin a hűség mintaképe is, ami szintén polgári erény. Már 1972-től a Magyar Rádió munkatársa lett, közben a rádió mellett legendás műsorvezetője volt a Hét című, tabukat döntőgető tévéműsornak, majd 1991-ben a Kossuth rádió adófőszerkesztője lett. 2001-ben a Magyar Rádió elnökének választották, s tisztségét mandátuma lejártáig, 2005-ig töltötte be. Az Európa-érmet 2003-ban kapta meg, majd 2012-ben a Magyar Érdemrend középkeresztje díjat adományozta számára a köztársasági elnök. Számos közéleti társaság tagja, többek között a Lovas István Társaság elnöke is, de tevékenysége a mai napig rendkívül sokrétű, és számos műsorban találkozhatunk vele.

Mindazonáltal én még két tulajdonságát emelném ki, s itt sem a szakmai tudásáról beszélnék, mert arról nem kell külön szólnom, az önmagáért beszél, arról a nagyérdemű közönség az elmúlt évtizedek során számtalanszor meggyőződhetett. Tehát két kiváló jellemvonását emelném ki röviden: az egyik a bátorság, a másik a civil kurázsizs.

A bátorság, amely már megmutatkozott a kommunista rendszer idején a hol finoman, hol keményebben adagolt kritikáiban, majd folytatódott a kilencvenes években, a posztkommunizmus ideje alatt is, amelyről korábban már szót

ejtettem, s amikor jómagam is megismerkedhettem vele az ő meghívásai révén. De – és itt ezt is ki kell emelnem – a „nem fogom be pörös számat” a mai napig jellemzi. Pontosan látja, és nem is rejti véka alá, hogy bár már 2010 óta megtörtént a valódi rendszerváltás, azért még nem jött el a Kánaán, még bőven van mit megoldanunk, orvosolnunk a mai nemzeti és konzervatív korszakban is, amely már tizenharmadik éve tart. S itt már el is jutottunk a másik nagy erényig, a civil kurázsizs. Bátorság és civil kurázsizs, egyik nincs meg a másik nélkül, másik nincs meg az egyik nélkül. És Katalinban mindkettő együtt jelen van, és egymást erősíti. Mindig nagyon nagy örömmel olvastam a Magyar Hírlapnak írt publicisztikáit, ahol szerintem szinte műfajt teremtett, méghozzá a civil elemzés műfaját, amellyel valóban a polgár, a civil ember józan és realista szemével látja, láttatja és értelmezi számunkra nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi jelenségeket is, mindezeket kontextusba állítva: legyen szó a háborúról, a genderőrületről, a migrációról, az Európai Unió önmagából való kifordultságáról és mai látható válságáról, vagy éppen a globális elitről vagy háttérhatalomról, amely ma már régen nem a „nem létező”, hanem nagyon is létező és kézzelfogható – lásd a davosi elítelt –, vagy a Nagy Újrakezdés világot átalakítani akaró szándékáról.

Katalin előtt nincs semmilyen tabu, nincs olyan, hogy valamiről nem szabad írni vagy beszélni, mert azzal valamilyen érzékeny köröket megsérthetünk vagy megbánthatunk, akár a mi oldalunkat is beleértve. Ez nagy erény, ez igazi, polgári erény, sőt, ez az eredeti értelemben vett igazi újságíró felelősség és elhivatottság a valóság bemutatása iránt.

Miközben tiszta szívből gratulálok a kitüntetésedhez, kedves Katalin, azt kívánom, hogy civil és polgári, honpolgári attitűdöd megőrződjön, és gombamód terjedjen hazánkban, Magyarországon, mert talán éppen erre van a legnagyobb szükségünk!

* *Elhangzott Budapesten, 2023. március 18-án a Batthyány Lajos Alapítvány és a Mikszáth Kálmán Kulturális és Média Alapítvány közös szervezésében megtartott díjátadón.*

Nehéz évek után

Beszélgetés dr. Kásler Miklós miniszterelnöki biztossal,
a Magyarországtudató Intézet főigazgatójával

Ön, akit az Emberi Erőforrások Minisztériumának minisztereként és orvosprofesszorként is tisztelhattunk, aki az említett feladataira még „rá is dobott egy lapáttal”, amikor társadalomtudománnyal, vallástörténettel és történelemmel is foglalkozott, ráadásul megalapította a Magyarországtudományi Intézetet, most a házában fogadott engem, s sikerült meglepnie. Csoda szép nappalijában rengeteg trófeát láthatunk – köztük a Kárpátokban élő állatok preparált trófeáit. Ezek szerint a vadászat is érdekelt, meglehet, erdélyi gyökerei miatt.

– A vadászat rendkívüli ősi egyetemes tradíció. A magyar vadászat visszanyúlik eredetmondáinkig, átszővi a népiből fakadó világhírű irodalmunkat, csodálatos mesevilágunkat, festészetünk és szobrászatunk visszatérő inspirációja, hagyományaink éltetője, identitásképző tényező. Az évszázadok során kialakult jellegzetes magyar vadászetika jelmondata: tisztelet a vadásznak és a vadnak. A lényegét és nemes tartalmát egy békés polgár, Márai Sándor fogalmazta meg A gyertyák csonkig égnek c. remekművének híres vadászjelenetében. Különös módon a vadászat nem a székely, hanem az anyai ágú Vas vármegyei őseimet ragadta magával.

Én egy megbízatással jöttem most Önhöz, a délvidéki Aracs c. folyóirat főszerkesztőjének üzenetét tolmácsolom, miszerint a Magyarországtudató Intézet 2019-ben történt megalapítása arrafelé nagy örömet okozott. Talán a legnehezebb sorsuk – az orosz-ukrán háborút most leszámítva – a délvidékieknek van az elszakított területeken élő magyarok között, hiszen átérték a délszláv háborút, mostanában a migránsinvázióval küzdenek, a szülőföldjük nem számít turisztikai központnak, s még a határátkelésnél sincs könnyű dolguk. Ha az unió tagjai lennének,

legalább talán ez utóbbi gond kevésbé érintené őket. Én ugyanis nemrégiben több mint két órát vártam, míg átjöhettünk a határon. No de visszatérve az örömhöz, a Magyarországtudató Intézethez. Javítani kellett ezen a cikken, mert március második hetében Önt, az intézet létrehozóját, szellemi atyját – s ezt szerintem senki sem sejtette – az intézet vezetőjének, főigazgatójának nevezték ki. Ám menjünk vissza egy kicsit az időben. Vajon az intézet megalapításának ötlete már régen mocorgott az agyában, vagy egy hirtelen jött ötletből kiindulva, hogy úgy mondjam, fejest ugrott a vízbe?

– A kettő közti átmenet lehetett, mert mindig a pillanatok szülnék lehetőségeket, amelyeket az ember vagy észrevesz, s kihasználja őket, vagy egyszerűen elmegy mellettük, mert gondolatban nincs felkészülve a megvalósításukra. Ez a szándékom nagyon-nagyon régre nyúlik vissza. Édesapám volt a világon a legokosabb ember, akit ismertem. Gyerekkoromban állandóan a történelemről mesélt nekem. Így aztán 6-7 évesen arról vitatkoztam édesapám egyik ügyvéd barátjával, hogy Attila volt-e a legnagyobb hadvezér, vagy sem. Tehát a magyar mondavilág, a magyar hagyományok már gyermekkoromban rabul ejtettek. S attól kezdve rendkívüli hiányérzet erősödött bennem, mert úgy éreztem, hogy elhanyagoljuk saját 35 nemzedékünk ismeretanyagát. Nincs hiteles ismeretünk arról, hogyan éltek, nem tudjuk, hogyan gondolkodtak őseink, gondolataikból milyen cselekedetek származtak, s ezeknek mi lett a következményük. Például a nagy Árpád-háziak cselekedeteit illetően.

Ez nyilván sok-sok embert érdekel, csak éppen eddig senkinek sem jutott eszébe, hogy ezt lehet egységesen kutatni. Tehát hogy egy intézetet lehet ráépíteni erre a kíváncsiságra.

– A gondolathoz később felnőttkori élményeim is társultak. A következő nagy „megrökönyödés” az volt számomra, amit a gimnáziumban tanulunk történelemből. Bár kiváló tanárok oktattak, akik túlmentek a kötelező tananyag, magyarárn, éreztették azt, hogy nem egészen úgy van és volt minden, ahogy a történelmet tanítják. A következtetésem az lett, hogy amit ők éreztettek és amiket édesapám mesélt, mondott, az szöges ellentétben áll a hivatalos történetírással, akkor jött az az életkor, amikor azon kezdtem gondolkodni, hogy mi történhetett és mi nem történhetett semmilyen körülmények között sem úgy, ahogy reméltem. Az ember elkalandozik a gondolatok világában, az eszmetörténetben, hogy megpróbálja rekonstruálni és megérteni a régi korok embereinek a gondolkodását. Ez manapság hihetetlenül nehéz! Mondok egy példát: Szent László 1092-es szabolcsi zsinatjának a törvényei. Kettőt emelek ki belőle. Aki szüzet vagy özvegyasszonyt megbecstelenít, azt halállal büntessék. S akkor elkezdtem összehasonlítani a manapság divatos életformával. Vajon miért gondolta úgy Szent László, hogy ennek így kell lennie, ez az ítélet? Hát azért, mert ő úgy gondolkodott, hogy a test megölése ugyanolyan ember elleni véték, mint a lélek meggyilkolása. Mert a lelket sem szabad megölni. Másik törvény: hogy menjen innen haza minden itáliai (nyugat-európai), aki nem tanulja meg a jó magyar erkölcsöt. De azt, amit itt szerzett, hagyja itt. Ez mit jelent? Volt jó magyar erkölcs, amely meghaladta a korabeli nyugat-európai, itáliai erkölcsöket. S ne feledjük, hogy a lopást is büntette. A hivatásom révén engem rengeteg helyre hívtak kongresszusokra, Indiától Amerikáig. Láttam a nemzeti emlékhelyeket, a nagy emberekről készült szobrokat. Mindenki el tudott menni a saját nagyjaihoz, és le tudta róni a kegyeletét. Nálunk meg nem tudtuk megtenni ezt. Két ok miatt. Vagy mert letörölték a földről, pedig megmenthető lett volna, mint például a székesfehérvári bazilika – csak hogy a Habsburgok ráépítettek egy barokk püspöki palotát, amely önmagában ugyancsak egy kulturális érték. Ez a másik ok. Tehát tisztázni kell a történelmünket, kik vagyunk, mik vagyunk. Számomra teljesen nonszensz volt, hogy itt van a korabeli Európa egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb dinasztíája, melyről alig be-

szélünk valamit. De tudnunk kellene, hogy kifélék, mifélék ők. Ugyanúgy volt írásbeliségük, ugyanúgy megvoltak a mondáik, a krónikáik, mint másoknak. Sem a latin, sem a bizánci, sem az arab krónika, sem a dinasztia, sem a magyar hagyomány, senki nem vonta kétségbe az 1700-as évek végéig, hogy Attila dinasztíája Álmos le származottaiban folytatódott, tehát az nem lehet, hogy akkor mindenki rossz úton járt. Sok ma élő család ismeri a száz évvel ezelőtt élt őseit.

Az egyik Önnel készített interjúban nagyon szép szavakkal fogalmazta meg hitvallását: „A világot azért teremtette tarkának a Jóisten, mert így szép. Bármilyen eltűnik belőle, akár csak egy állatfaj vagy egy növény, azért nagy kár. Ha pedig egy nemzet eltűnik, az óriási kár! Ami érték és bevált, azt nem szabad kidobni, hanem meg kell őrizni, hiszen ami nem válik be, azt úgymint kirostálja az idő.” Úgy gondolom, sajnós a mi örökségünkből, történelmünkből meglehetősen sok értéket kirostált az idő. Vajon a 2018–2022 között betöltött miniszteri pozíciójából eredt az az előny, hogy hamar meg is tudta valósítani, meg tudta szervezni a Magyarságkutató Intézetet? Tehát, szerencsések voltak a körülmények?

– Ez így van.

S ha jól tudom, hamarosan el is kezdődött az Árpád-házzal kapcsolatos kutatás.

– Nem hamarosan, hanem már négy évvel előtte, 2014-ben. Mindenféleképpen lényeges volt az érintetteknek. Például az uralkodó dinasztia eredetének meghatározása, mert köré kristályosodott ki a nép. Én ezért indítottam el 2014-ben, hogy határozzuk meg a nagyon valószínűsíthető III. Béla királynak a DNS-szakaszát, amely csak az Árpád férfiág leszármazottaira jellemző. Ha nincs Erdő Péter bíboros úr legnagyobb támogatója, amellyel azonnal lehetővé tette, hogy a Mátyás-templomban a Fehérvárról áthozott csontvázakból mintát vegyünk, akkor erről ma nem beszélgetnénk. Ha Pintér Sándor miniszter úr nem adott volna 20 millió forintot, hogy elindítsuk a kutatást, akkor megint csak nem ül-nénk itt. Amikor az említettek megtörténtek, elkezdhattuk a vizsgálatot.

Tehát szerencsés csillagzat alatt fogant meg az elhatározás, a terv, hiszen előtte ez nem jutott eszébe senkinek.

– Hogy is mondjam? Kell a szerencsés csillagzat is. Tehát mondhatom, hogy mindez az egymásra halmozódó kedvező mozzanatok megragadása volt. S amikor már eredményesen elvégeztük a III. Bélával kapcsolatos vizsgálatokat, akkor ennek alapján meg tudjuk határozni Árpád többi férfi leszármazottját is. Már 2014-ben kidolgoztuk, hogy miképpen lehet Fehérváron az összes eltemetett magyar király maradványait személy szerint azonosítani.

Mármint genetikailag meghatározni.

– Igen. Genetikailag, genetikai módszerekkel azonosítani.

Persze olvashattuk, hogy számos egyéb kutatási irány is tartozik az intézet munkájába, ezek több tudományágat érintenek, például: az antropológiát, a klasszika-filológiát, a nyelvészetet, az irodalmat, a filozófiát, a vallást, a történelmet és másokat. Magyarán, sok-sok tudós embernek lesz/van tennivalója, kutatnivalója az intézetben. Őket ugyebár meg kellett nyerni.

– Mit tapasztaltam kezdetben? Azt, hogy elbeszél egymás mellett a nyelvész, a történész, az antropológus, a klasszika-filológus.

Magyarán, a kutatásaik nem egymásra épülnek?

– Nem feltétlenül így mondanám, hanem úgy, hogy olykor megkísérlik relativizálni a másik tudományágának az eredményeit. Nem akarok visszatérni a hosszú vitára, a finnugor, türk nyelvi eredetről, de mindegyikben van valami igazság. A társadalomtudományok esetén érdemes azt hangsúlyozni, hogy száz százalék bizonyosság nincs, hanem a valószínűségnek van egy elérhető, bizonyítható, adott pillanatban legmagasabb foka. Az a körülmény, hogy az Országos Onkológiai Intézetben 1999-ben létrehoztuk Közép-Európa legelső molekuláris genetikai laborját – mert a gyógyászatban hatalmas igény mutatkozott a daganatos DNS-elváltozások meghatározására, ugyanis terápiás következménye is volt a vizsgálatoknak –, azt jelentette, hogy a módszer ott volt

a kezünkben arra is, hogy a királyainkkal kapcsolatos genetikai kutatásokat elvégezhessek. Tehát ez is egy szerencsés körülménynek számított. S az is szerencse volt, hogy megragadtuk a pillanatot, azaz eszünkbe jutott, hogy hátha lehet így azonosítani a személyeket. Tehát sok ilyen mozzanat tette lehetővé a munkánkat.

Azóta nagyon sok jó pillanat volt, hiszen elkezdett szépen épülni a Magyarságkutató Intézet, és nyilvánvalóan mással is foglalkozik, nem csak a genetikai kutatásokkal.

– Az is volt a cél, hogy egyetlenegy intézetbe tömörüljenek össze azok a tudományágak, amelyek bele tudnak szólni egy-egy ilyen kutatásba, s kiegészítik egymást. Van például egy archeogenetikai vizsgálat (ami azt jelenti, hogy az ősi DNS-t tanulmányozzák különféle molekuláris genetikai módszerekkel), amelyet cáfol a régészet, a klasszika-filológia, és sok más tudományág. Kérdés, hogyan lehet a vitát eldönteni. Ugyanis el kell dönteni.

Hogyan?

– Mivel a genetika eredménye szinte matematikai pontosságú, de az interpretációja többféle lehet, hát ezt kellett összehozni a többivel az intézetben belüli vita során. Először a László Gyula Intézetre gondoltam, hogy azt kellene kibővíteni. Jó okkal úgy döntöttem, hogy legyen egy Magyarságkutató Intézet. A kormány elé vittem az elképzelést, s nemhogy ellenvélemény nem volt, hanem a miniszterelnök úr is rendkívül intenzíven támogatta, így létrejöhetett.

Szép és hatalmas feladat az Árpád-ház kutatása, de ami a magyarságot illeti, számos kutatnivaló akad még akár a közelmúltunk történelmét illetően is. Ha csak a napjainkban is elő-előkerülő Úz-völgyi temetővel kapcsolatos eseményekre gondolok, amelyekből konfliktusok is keletkeztek, akkor azt mondom, hátha a tudomány képes enyhíteni ezeken. A Magyarságkutató Intézet is.

– Bizonyos dolgokban egyértelműen igen, bizonyos dolgokban nem. De ugye itt megint a módszertani kérdés kerül előtérbe, hogy mit mire használunk. Mert mindennek megvan a maga módszere, amelynek korlátja is van, de érintke-

zik egy másik tudományággal, és kapcsolódni tudnak egymással. Ami a genetikát illeti, minden nép megnevezte saját magát a történelem során a népek állandó kavalkádjában, de másképp nevezték őt a szomszédai. Úgy néz ki, hogy létezett egy európai ősnépeség, mely Kr. e. 4500–5000 évvel elindult keletre, s eljutott a Csendes-óceánig. Ez a preszkíta-szkíta népeség egész Euráziát vagy annak a sík vidékeit benépesítette, de maradt belőlük itt, a Kárpát-medencében is. Tehát genetikailag kimutathatóan például a Hunyadiakban is van egy ilyen frakció, amely azt igazolja, hogy az ősnépeség egy része itt maradt, a többi elment. Szőkék voltak, barnák voltak, kék, zöld szeműek stb. Azok, akik elmentek, képezték a hunok őseinek egy részét, birodalmat szerveztek, leigázták a kínai királyságokat, császárságokat. Egy részük beépült, és a kínai uralkodó osztály része lett, a másik részük elindult nyugatra. De még mindig a hun népről beszélünk, amelyhez számos nép csatlakozott. Huszonöt népvét tudnék mondani. De most inkább megemlítem Mao-tunt, aki a legeslegesítő és a legnagyobb ázsiai hun birodalmat alapította. A kínai évkönyvek szerint az egyik levelében azt írta, hogy minden íjfeszítő népet egyesítettek, és ez most a hun nép. Tehát nem számított sem az etnikum, sem a nyelv, semmi. Csak az, hogy elfogadják az uralkodót, és kövessék a harcba. Az ázsiai hunok Kr. e. 50 körül eltűnnek a kínai évkönyvekből, és megjelennek Kr. u. 300 után az európai annalesekben. Miért? Mert elindultak keletről nyugatra, valahol az Uráltól délre elkezdtek szaporodni, és amikor megvolt a forogatónyomaték, továbbjöttek nyugat felé. Kr. u. 370-ben így jutottak el a Kárpát-medencéig. Tehát ezekben az állandó változásokban azért megvan az állandóság is. S a kutatásokhoz most már megvan az archeogenetika módszertana. S ezzel majd el lehet akár odáig is jutni, hogy megállapíthassák, hogy a különböző és változó szövetségekbe milyen etnikumú emberek tartoztak.

Úgy tudom, populációgenetikának hívják ezt a tudományt. Így távolról nézve is rájöhet az ember, hogy a tudományágak együttműködése a magyarságkutatásban is olyan eredményeket hozhat, amelyek a múltunk, nyelvünk eredetét illetően nagyon érdeke-

sek és tanulságosak. Hadd térjek rá arra az időszakra, amikor megalakult az intézet. Mi, magyarok megszoktuk, hogy amikor valami új bejön az életünkbe, abban a pillanatban megjelennek a kifogások meg a kételkedések is. Emlékszem, többen feltették a kérdést Önnek is, hogy minek ez az intézet. Azt a csatározást hogy bírta?

– A populációgenetikai kutatásokat Raskó professzor úr nyomán Török és Neparáczy tanár urak indították el nemzetközi színvonalon. Nagyon nehéz helyzetbe kerültek, akik támadták, mert nagyon nivótlanul támadtak.

Először még a tudósok nevezett emberek némelyike is olyasmiket írt, hogy az őseink a Szíriuszról jöttek, és hasonló butaságokat. Én ezeket nem vettem komolyan, mert a DNS-sel nem lehet vitatkozni.

Ha röviden meg kell határozni, hogy mi a Magyarságkutató Intézet feladata, akkor az egy viszonylag elfogadható válasz, ha azt mondom, hogy megtudni, kik vagyunk, kik voltunk, honnan jöttünk? Vagy ez túl romantikus hozzáállás?

– Nem mondanám romantikusnak. A legalapvetőbb identitásképző tényező, hogy ki vagyok. A magyarságkutatóval kapcsolatban a legmeszebbmenő elvárásom az, hogy tudományosan hiteles legyen. Ha valaki a tudományban egyszer elveszti a hitelét, azt már nem tudja helyreállítani. A feladata, hogy ki kell használnia az összes érintett tudományág lehetőségét. Hadd mondjak el egy mai történetet. Reggel kaptam egy e-mailt egy úrtól. Rendkívül nagy zenei gyűjteménnyel rendelkezik, elsősorban a XVIII–XX. század közötti népi zenére vonatkozóan, de a gyökereket vizsgálva nagyon messze visszajutott az időben. A zene ugyanúgy identitásképző tényező, ugyanúgy visszautalhat a népcsoportok közti rokonságokra, mint a nyelv. Vagy mint a tánc. Nézi az ember a spanyolokat például. Teljesen kifejezi a flamenco a spanyol jelleget. A mi táncainkban pedig a magyar karakter jelenik meg összetéveszthetetlenül. Nahát, ezzel kell még a magyarságkutató tevékenységét kiegészíteni, meg azzal is, hogy távolabb megyünk Magyarországtól. Soha nem hangzik el, vagy nem nagyon halljuk, hogy a világ első keresztény állama Örményország. Mellette ott van Grúzia.

Két csodálatosan szép ország.

– Tele vannak az örmény kolostorok általunk fel nem dolgozott, nem 800 éves, hanem akár 1500 vagy 1700 éves pergamenekkel. Hát el kell oda menni! Az örményországi keresztények támogatásában kifejtett érdemeiért most kapta meg a miniszterelnök úr az örmény pátriárkától a legmagasabb örmény egyházi kitüntetést. Megtudtam, hogy Nyíregyházán él egy örmény származású orvos. A legnagyobb örömmel közvetítene abban, hogy eljussunk oda. A magyar történelemhez hozzátartozik a magyar Szamosújvár az 1700-as évek örmény menekültjeivel. A Kaukázusban nagyon sok hun időkből származó régészeti lelet található. Az ott járt régészeket arra kértem, hozzanak csontokat.

Szóval a magyarságkutatóknak lesz dolguk a jövőben is. Viszont én most itt az Aracs című délvidéki lap megbízásából vagyok, és visszajöttünk a jelenbe. Amikor nemrég a Délvidéken jártam, Horgos és Ada között, láttunk kunhal-mokat, az ott élők szerint több is van belőlük, csak senkit nem érdekelnek. Vajon a Magyarságkutató Intézetnek van-e, lesz-e olyan feladata, hogy kutasson az elszakított területeken is?

– Ez a hagyományrendszernek meg szélesebb értelemben a kultúrának egy része. Az utóbbi négy évben gyakorlatilag minden délszláv állam felé nagyon erőteljes kulturális lépéseket tettem. Ennek olyan túl nagy visszhangja nem volt, de a Magyarságkutató Intézet nemcsak az őstörténetünkkel foglalkozik, hanem minden kritikus időszakkal. Hadd utaljak most csak Raffay Ernőnek a szabadkőművességgel kapcsolatos munkájára.

Ez a magyar történelemtudománynak egy önálló fejezete.

– Kapja is a fejére a fejezetek helyett a fejszét. Tehát magyarságtudat! Például van a magyarságkutatóban egy erdélyi térképész fiú, aki a nyomába eredt a Teleki Pál-féle vörös térképnek. Elment Amerikába, s megvizsgálta, hogy a trianoni béketárgyalások időszakában az amerikai politika milyen térképekre támaszkodott.

Érdekes lesz, ha majd megláthatjuk. Mindenesetre azt tapasztaljuk, hogy remek kutatógárda, sok fiatal dolgozik az intézetben.

Értékes és etikus kutatásokat végeznek. Ami azért is fontos, mert a magyarságot itt, a Kárpát-medencében igen sok támadás érte, és önállóságvágyunk miatt éri ma is. Nem vagyok annyira idealista és optimista, hogy azt higgyem, a tudományos kutatások képesek legyőzni a rosszindulatot. Legutóbb például a szlovák külügyminiszter, Káčer úr beszélt provokatív módon Magyarországról – az orosz–ukrán háború kapcsán. A múlt és a jelen történelmi-politikai sérelmeit egy kutatóintézet nem orvosolhatja, de segítséget adhat. Mert ha olyan időszakok vagy szituációk jönnek, hogy tudományos kutatásokra lehet hivatkozni, akkor talán könnyebb is egy kultúrharcot megvívni kulturáltan.

– Megtörtént, hogy eljött hozzám az egyik nagy nyugat-európai ország nagykövete, hogy az az elképzelése, legyen egy közös európai történelemkönyv, amelyből mindenki ugyanazt tanulja. Én azt mondtam neki, hogy ez teljesen kizárt. Sőt, Szijjártó Péter miniszter úrnak is szóltam, hogy ha hozzá is elmennek, figyeljen oda, mert hihetetlenül csúszós a terep számunkra.

Akkor most egy picit ugrunk egy másik témára. Most van Petőfi születésnapjának évfordulója, és a Délvidéken is kíváncsiak, mi van a nagy költő hamvaival. Szerintem nincs is olyan ember Magyarországon, akinek ne szúrna szemet, hogy mi a csudának kell szegény Petőfi földi maradványain ennyit vitatkozni. Olyan politikai egymásra feszüléseket érzek benne, amelyeknek a világon semmi értelmük nincs. Hogy lehet ezt a kérdést kezelni? Hiszen amióta az első kutatók megjelentek a színen, akiknek a vezetője már elhunyt, azóta ez az ügy témául szolgál. Miért nem lehet erre pontot tenni? Ráadásul akkor, amikor még annak is híre ment, hogy az oroszok segítőkészen álltak hozzá az egész kutatáshoz, a hamvak hazahozatalához is.

– Van egy hagyományunk arról, hogy Petőfi hogyan halt meg. Furcsának fog tűnni, amit mondok, de a történet némiképpen hasonlít az egyházi ereklyék régészeti meghatározásához. Én nem vagyok híve az ereklyék meghatározásának. Eszembe sem jutott, hogy Szent István valamelyik ereklyéjéből mintát vegyünk, mert ez

más kategória. Attól még lehet igaz a fenti állításom, hogy a magyarságtudós a Szent László-ereklyét vizsgálta. Ez volt az egyetlen, amiről nem tájékoztattak. Mi van akkor, hogyha az derül ki, hogy nem Árpád-házi férfi a Szent László-hermában lévő koponya eredeti „tulajdonosa”?

Hát, engem nem rendített volna meg abban a hitemben, hogy Szent László egy nagy ember volt a magyar történelemben.

– Igen. Szóval Petőfi esetében is létezik egy ilyen félelem. Az, hogy mit mondott a Magyar Tudományos Akadémia, egy dolog. Tudniillik azt mondta, hogy női csontváz az, amelyet bemutattak. Nos, ha megtörténne a genetikai vizsgálat, akkor könnyen lehetne dönteni. Nagyon könnyen. Csakhogy most ott tartunk, hogy senki nem tudja, hol található a barguzini csontváz. Valahol eltűnt. Amikor lehetőségem adódott, megpróbáltam tudomást szerezni arról, hogy hol van, de senki nem tudta biztosra megmondani.

Most akkor ellopták?

– Állítólag Kiszely István úr annak idején valami biztonságos, ismeretlen helyre rejtette el.

Akkor azt is kutatni kell, hol a rejtékhely. Elég furcsa történet!

– Én a kegyeleti szempontot nagyon magasra értékelem, mert az is identitásképző, hogy mennyire becsüli meg az őseit egy nemzet. A magyarság a sztyeppeit tartózkodásának korában, Kr. u. 830 után is bizonyíthatóan tisztelte az őseket. A dinasztia szakrális tisztelete összetartotta őket.

Épp ezért foglalkoztat sokakat ez a tézisként nyújtott Petőfi-történet, mert az igazság mindenkit érdekelne. S nehéz elhinni, hogy ebben hosszú évek óta nem lehetett semmiféle megegyezést találni, miközben állítólag az oroszok, a barguziniak is segítőkészek.

– Csak ismételni tudom, hogy ez nem diagnosztikai probléma. Biztos, hogy a fontos génszakaszt hiánytalanul ki lehet vonni a maradványokból, és meg lehet határozni. Tehát nincs technikai akadály. A Petőfi-tisztelet pedig akkor sem változik, ha a 200. évfordulót méltó módon megünnepeljük, és akkor sem változik semmi, ha felfedezzük, hogy tényleg az ő csontváza nyugodt

Barguzinban. Egyetlen különbség van, s ez persze fontos: ha felfedezzük, hogy tényleg az ő csontváza, akkor el lehet menni Petőfi sírjához.

Igen, furcsa az emberi lélek és furcsa a politika is. Sokan emlékeznek a Szent Korona hazahozatalára, abból ünnepsorozat lett, bár maga a hazahozatal politikai döntés volt az amerikaiak részéről. 1978 már messze van, de azt azóta megtanultuk, hogy minden politika.

– Hát az, igen. A Szent Koronát mint tárgyat sokan valóban szentnek tartják, de magát azt, hogy mi a Szent Korona-eszme, nagyon kevesen értik meg. A Szent Korona-eszmét teljesen kivonták a forgalomból. A második világháborúig a magyar értelmiség is, de a viselkedés módjában az emberek zöme is a Szent Korona-eszme jegyében élt.

Hogy ma ezt az eszmét kevesen értik, annak mi az oka? Elvesztette a hitét a magyarság?

– Igen.

Tehát nem értik meg ennek a szakrális jelentését?

– Nem értik meg a Szent Korona mitikus testét. A másik dolog, hogy a világpolitikai helyzet olyan módon változott, hogy ezt az eszmét szinte a nonszensz témák közé sorolják, holott a Szent Korona-eszméjében egy nemes magyar gondolat borult virágba. Röviden elmondjam?

Persze.

– A nagy sztyeppebi birodalmak általában úgy jöttek létre, hogy egy törzs kiemelkedett, és leigázta a többit. A fejedelmét a leigázottak is elismerték, és követték a harcba. Sztrabón és Hérodotosz leírja, hogy a szkítáknál előfordult egy minőségileg magasabb rendű szövetség is, amelyet kényszer nélkül, szabad akaratból a vérükkel kötöttek meg. Azáltal, hogy borban felhígított vérük egymás testébe épült, örök, spirituális, felbonthatatlan szövetség jött létre. Az utolsó vacsorán is ez történt, azzal a különbséggel, hogy Jézus fényes isteni hatalmánál fogva vérét borrá változtatta és testét kenyérré, hogy minden ember az idők végezetéig személy szerint fogadhassa a jó kegyelmet, a szövetséget is-

tennel. Amikor Pusztaszeren szerét ejtették egy ország dolgainak, értékelték, hogy ki mennyire teljesítette a vérszerződést, és aszerint nyerte el jutalmát. Szent István törvényei és az Intelmek már előkészítették a gondolat következő fokát, amikor a világtörténelem egyetlen apostolkirálya (aki a világtörténelem egyetlen kettős szentje) felajánlja földi királyként koronáját az univerzum királynőjének, Szűz Máriának. Így jött létre a Regnum Marianum, a világtörténelem egyetlen archiregnuma, mert földi ember a hatalom és a birtok teljességét nem gyakorolhatja. Mert az isteni eredetű Mária hatalmát a Szent László, III. Béla, Aranybulla és későbbi törvények folyamánként fokozatosan megszemélyesült Szent Korona gyakorolta. Hatalmát és birtokait a király és a *nemzet* megosztotta, de nem birtokolta. Hatálya az örökkévalóság, jogai szünetelhetnek kényszer esetén, de soha nem szűnnek meg, a királynak és a *nemzetnek* helyre kell állítania külső erővel szemben, de ha kell, egymással szemben is. Ez a gondolat, eszme az egyedülálló magyar alkotmány alapja, amely immár 35 nemzedék joghagyományát, szemléletét, viszonyulásait és tapasztalatait összegzi a természeti törvények alapján.

Őn is elmondta sokszor már a nyilvánosság előtt, amit minden gondolkodó ember tapasztal, hogy a szakralitását elvesztett világban élünk. S ez persze nem csak Magyarországra vonatkozik. Kimaradt sokak életéből a hitvilággal, a mondák világával, a vallás történetével való megismerkedés, így aztán érthető, hogy nehéz a Szent Korona üzenetét, jelentőségét is megmagyarázni, a Szent Korona erejéről beszélni, pontosabban: megérteni és elfogadtatni azt. Ezért nehezebb talán a történelmünket is megérteni és megértetni. Az viszont biztos, hogy a Szent Korona

iránti tisztelet nem tűnt el soha. Most is él. A Magyarországi Kutató Intézet eddigi tevékenysége pedig szerintem azt is mutatja, hogy nem olyan nehéz a történelmet közel hozni az emberekhez. A saját történelmünket. Annak megválaszolására viszont egy ilyen rövid beszélgetés aligha ad alkalmat, hogy miért is veszítették el oly sokan a hitüket.

– Az emberiség legnagyobb terhe, hogy a Jóisten szabad akaratot adott neki, tehát rossz is cselekedhet szabad akaratából. Főleg azért, mert a hit és az ész egyensúlya megrendült. Ez megbonthatatlan volt egészen Aquinói Szent Tamásig. Tehát 1300 körül járunk. Az ő munkásságának az egyik leglényegesebb része a hit és a ráció egyensúlya. De ez is több tételből állt. És e téren is nagyon sok mindent kipróbált az ember. Kipróbálta egy kicsit a miszticizmust is, és kipróbált sok, a hittel kapcsolatos eszmét. Aztán előtört belőle az ENYÉM a reneszánsztól napjainkig.

Valami elveszett tehát, és ha az ember azt vissza akarja hozni, meg akarja keresni, akkor jönnek az újabb és újabb támadások, mostanság leginkább az unió részéről minden tekintetben. Egy ilyen bástya, mint adott esetben a Magyarországi Kutató Intézet azért nagyon erősítheti az embert, ha fennmarad, dolgozik, és bemutatja az eredményeket, mert akkor abban segít, hogy egy percig se higgyük el, hogy széthullhat a nemzetünk.

– Mint oldott kéve.

Szerencsére Tompa Mihálynak nem lett igaza. Én viszont sokak nevében jó munkát és sok sikert kívánok főigazgatói kinevezéséhez. Legközelebb, remélem, az új kutatásokról beszélgethetünk.

Babits Mihálynak még húsvét előtt

Mester, Te gyászruhás, fátyol-lelkű
álarcos, Próteuszként változó,
puskagolyók ropogása közt békéért
könyörgő, rekedt hangú énekes!
Érzed ott lent, Istent kereső szobrod
alatt, hogy rossz irányba tévedtek
a sorsunk vezérlő csillagjegyek?

Működésre kész újból a *nagy Malom*,
gépészei már részegre itták magukat
a hatalom mámorító ízével, és ha
akad egy-két *bátor*, lávaként
fröcskölő nyilak céltáblájává merevül,
s önnön fészkének varjúserege is
elégedetten károgja körül.

Meddig tart még e szeszélyes tél?
Meddig óvhatjuk földünkbe gyökeret
vert virágainkat, tavaszi, vizet árasztó
szelet váró dalainkat, múltunk *acélhiteit*?

Te léckatonákkal kerítetted házad,
hogy védj lelked csöndjét, de a
nyereség és veszteség aránya
megszabta hallgatásod mértékét.
A cselekvést a Gazdára bíztad, de
meghagyta nekünk a szó erejét.

Ez a végrendeleted ad bátorságot
kérnünk a harang kondulását,
megtárainkba búzát, poharainkba
bort, hogy kiigyuk belőle a békét,
mielőtt *egy örök cethal szájában*
végképp mi is eltűnünk, és ez a
nehezen közeledő tavasz rügyet
fessen a fákra, szivárványt szívünkbe,
és szórja szét madarak vidám énekét.

Köszöntőbeszéd a magyar nyelv hetének nyitóünnepségén*

Hölgyeim és Uraim, anyanyelvünkben kedves
Testvéreink!

Juhász Judit

Nagy öröm itt lenni, Szabadkán! Mert az elmúlt évtizedekben a délvidéki magyarság számomra rendkívül jelentős gondolkodói ugyancsak alakították világlátásomat, befolyásolták közérzetemet, formálták értékválasztásomat. Amikor megpróbáltam összeírni, hányan is vannak, húsznál abbahagytam. Ennyi nevet mégsem sorolhatok fel egy köszöntőben, ráadásul bizonyosan kimaradnának legalább ugyanannyian. Így hát annyit választottam ki közülük, ahány betűt az *anyanyelv* szavunk tartalmaz. Kilencet. Ács Károly, Ágoston Mihály, Bata János, Bogdán József, Gubás Jenő, Hódi Éva, Hódi Sándor, Hornyik Miklós, Mirnics Károly, Tari István, Vajda Gábor... De abba kell hagynom, hiszen máris tizenegynél tartok. És itt meg kell állnom. Rájuk és mindazokra gondolok, akiknek felkavaró, megrázó írásaiból erőt meríthetnek és felelősségérzetet tanulhatnak az anyanyelvükhöz hűségesek. „Majd vall rólad, ha van mit, fiad – a vers” – figyelmeztet Szabadka szülötte, Ács Károly. Hiszen amiként *A magyar költő* című versében Tari István írja: „Más nem, csak a nyelve maradt neki.”

Tisztelt jelenlévők, kedves vendéglátóink, nagyra becsült előadóink és közreműködők!

Amikor közösségünk, az Anyanyelvőpolók Szövetsége nevében tisztelettel, szeretettel köszöntöm Önöket, mindenekelőtt legfőbb erőforrásunkat és eszményünket hangsúlyozom: *a teljes magyar nyelvközösségben gondolkodunk!* Lelkünk mélyéből fakad ez a törekvés Kazinczy Ferenc intelmét követve: „A hazai nyelv a nemzeti szeretetnek legszorosb kapcsa még azoknál is, kiknek nemzetek különböző részekre szaggattott, s egy testet többé nem tészén.”

Örökölt feladatunk, hogy összefogjuk, és segítsük a Kárpát-medence anyanyelvi mozgalmait, és elkötelezett, jó társakat találjunk küldetésünk teljesítéséhez. A magyar nyelv hete immár 57. alkalommal induló rendezvénysorozata törekvéseink beszédes és vonzó példája lehet: tavaly a felvidéki Somorján indítottuk útjára, idén Szabadkán kezdjük anyanyelvünk ünneplését. Az anyaországi pátyi bölcsőde családi foglalkozásától az óbecsei színházi előadásig, a tatányai irodalmi kávéháztól az Újvidéki Egyetem tudományos előadásain keresztül a budapesti Egyetemi Anyanyelvi Napokig fiatalok és idősek gyűlnek össze, hogy elmélkedjenek, tanuljanak, vetélkedjenek anyanyelvünkön, anyanyelvünkről. *Fiatalok és idősek* váltanak szót egymással, nem véletlenül állítottuk éppen ezt a gondolatot az idei események középpontjába: *A nyelv a nemzedékek kézfogása*. Amiként a 2023-as felhívásunkban meghirdettük: „A nyelv múltját és jövőjét a nemzedékek egymásba karolása alkotja. A generációk – noha egy nyelvet beszélnek – kialakítják saját nyelvváltozataikat, csoportnyelveiket. [...] Feladata minden generációnak, hogy »saját« nyelvét átadja az utána következőnek, de kötelessége az is, hogy elődei nyelvi szokásai iránt is érdeklődő legyen. [...] Mert anyanyelvünk nem létezne és nem létezhet a nemzedékek kézfogása nélkül.”

Szüleink, nagyszüleink, dédszüleink mindennapi nyelvhasználata kortörténet is, hiszen őseink gondolkodásmódja, sorsának magyar valósága megjelenik szókincsükben, hasonlataikban, szólásaikban, imádságaikban. Nemcsak a literátorok alkotása, hanem a társadalom különböző csoportjaihoz tartozó közemberek mindennapi beszéde is felvillantja megpróbáltatásaik, küzdelmeik morális dimenzióját, spirituális mélységeit, mondandójuk és kifejezőskincsük sajátosságait. A régmúltból is lélegző, holtukban is eleven „szótárai” ők a magyar nyelvnek.

„Azért a népeknek nincs szentebb ereklyéjük és féltetőbb kincsek, mint a nyelvek és híven jegyzett történetök” – írja Bajza József, egyúttal súlyos felelősségünkre figyelmeztet bennünket. Amiként nyelvünk éltetése, úgy történelmünk hiteles megírása is ránk tartozik, a mi gondunk legyen! Hiszen olyan nemzet vagyunk, melynek nyelvterületét féltucat állam között darabolták fel, s a békeóhajtás mindennapi fohászaink között napjainkban a legszorongatóbb. Érdeklődésünk időben és térben tág világra tekint. Ennek jegyében az Anyanyelvápolók Szövetsége egyik eredményes kezdeményezésének, a képzési célzatú Anyanyelvi Akadémiának a programjában néhány héttel ezelőtt, január 27-én és 28-án az Újvidéki Egyetemen több mint ötven fiatal délvidéki újságíró tanácskozott nyelvi-szakmai kérdésekről, ma pedig az Újvidéki Egyetem Szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképzőjének épületében indíthatjuk útjára a magyar nyelv hetét.

Amikor tiszteletbeli elnökünk, Grétsy László nyelvész és munkatársai 1967-ben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat csillagászati hetének sikerén fellelkesülve a magyar nyelvnek is megálmodtak egy hasonló ismeretterjesztő programot, nem remélték, hogy kétgenerációnyi időn át – ha nem is azonos hőfokon és mennyiség-

ben, de – kezdeményezésüknek folyamatosan lesznek hagyományörző követői. Az anyanyelvi mozgalom résztvevői és pártolói jól tudják – hiába az elektronikus eszköztár! –, a tudatos és igényes nyelvhasználat ma is a megmaradásunkhoz nélkülözhetetlen műveltség feltétele. „A műveltség ma – választani tudás”, írta egy helyütt Szent-Györgyi Albert. Igyekszünk erőnk szerint szem előtt tartani a nagy tudós egyszerű és mély értelmű megállapítását. Ahhoz azonban, hogy választani tudjunk, széles választékra van szükség. Szövetségünk és most a magyar nyelv hete éppen ehhez kíván alkalmakat teremteni, hozzájárulni kifejezőskincsünk változatainak, gazdagságának és a tudatos nyelvfejlesztésre való törekvés igényének tudatosításához.

Tisztelt Magyar Nyelvet Ünneplők!

Nagy öröm számunkra, hogy idén a Délvidék ad otthont központi rendezvényeinknek, és Szabadkáról köszönhetjük a világ magyarságát videóközvetítésünk révén. Az április 18-ai záróünnepséig – amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum patinás dísztermében tarthatunk –, egy héten át tehát a magyar nyelvet igyekszünk fénykörbe vonni. A *téli esték* című gyönyörű költemény e két sorában ezt írja a mi 200 esztendeje született örökifjú Petőfink: „S mindenik jó szó, mely máskor csak a légből / Röpül tán, most beszáll a szív közepébe.” Miközben megköszönöm kedves vendéglátóink szívéllyességét, azt kívánom, hogy a nemzedékek összetartója, a magyar kultúra legfőbb átörökítője: azaz minden jó szó, amely a magyar nyelv hetén elhangzik, szálljon be a szív közepébe.

* *Elhangzott az Újvidéki Egyetem Szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán 2023. április 11-én.*

Vajda Gábor

Hátrahagyott versek

Ugye?

Ugye egymás felé – határ-talanul
 Ugye egymással – önuralommal
 Ugye egymásban – végtelenül
 Ugye egygé – istenülten

A szív és az ész

Ha arra gondolok,
 mi mindent alkothatunk mi ketten,
 zsidogtatnak mennyei mámorok,
 s fölizzok plátói szerelemben.

Ha arra gondolok:
 mi szépre és jóra vagy te képes,
 mint akit az Úristen keze fog,
 úgy közeledek egy jövőképhez.

Ha arra gondolok,
 mit jelenthet egy ilyen kapcsolat,
 hiszem: nem lehet oly súlyos dolog,
 mi lehúzná teremtő karunkat.

Ha arra gondolok,
 hogy példaként szolgál majd szellemünk,
 semmit sem tehetnek a fondorok,
 gyöngék, tehetetlenek ellenünk,

csönd keményít legbelül.
 Ám széthull a lélek darabokra,
 amikor a forró fej, szív lehül:
 mert a tér jegét érzi vacogva.

1997. október 29.

Számomra értél meg

Valamikor a hajad hosszú, szőke volt – mondd.
 Most rövid, és festened kell.
 Talán a bőrod sem oly feszes már,
 s a kebled teltebb, magasabb lehetett.
 Fogytán van rajtad a nő – érvelsz.
 Csakhogy az asszony-okosságnak is van bája,
 s ha végigsimítom haj-húrjaidat,
 elhullott szerelmekről zenélnék
 nekem, az élőnek,
 akit dallamuk időtlenül éltet.

Túlétetten az almáid zamatosabbak,
 s a bőrod is csak így adhatja lépes mézét.
 Kemény combjaid a kőnél biztosabb fogódzók
 a feneked fényes-sima fennsíkjára felé,
 ahol a fügéd nekem érlelték kóstolgatva.
 Zamata teljében én habzsolom az
 elfogyaszthatatlant,
 a jóllakatót, az éhségteremtőt.

A hasad lankája
 a sütésre váró kenyér lágysága,
 ahogyan az izzásomra várva
 dagasztásomat áhítja.

A tapintat eleven műalkotása a kezed,
 a gondoskodásod tápláló erekkel.
 Istenem, a világot markolta körül,
 s mégis megmaradt a tiednek – nekem.

1997. november 1–2.

Tanulság

Naivan hittük: mi nagyon kellünk.
Amit mondunk, hiteles, mint szózat.
Ránk figyeljen, ki tekintélyen csüng:
Így lesz pannon kultúra maholnap.

Csakhogy akkortájt még külön valánk,
s nem tudtuk, hogyan fontos a törvény.
Főleg az hirdeti, aki falánk,
rejtve, hogy léte fogyasztó-örvény.

Élvezeti felszín volt világod,
alig élve alászállásokat;
míg én mélyben vesztegeltem sokat.

A tanulság: – már magad is látod –
belülről kell leszerelnünk őket.
Gyanú nem elég. Attól megölnék.

A mese vége

Eddig tartottunk. Mint a mese,
melyben a hősök vándorolnak és harcolnak,
csak éppen a történetükből képtelenek kitörni.
Mi kitörtünk belőle.

A búrát repesztették szét körülöttünk?
Újból kezdődünk-e valahogyan külön-külön?
Vagy mint marhák tomporán a jel,
egymás húsába égetve hordozzuk egymást
– elmulasztott lehetőségeink ólmát – tovább.
Talán a felhővel, a fával, a tófenékkal
kötött szövetség segítene.

Ám már saját fogadalmamban sem bízom.
Hűségre törekedve követtem el legnagyobb árulásaimat.
Létezik-e, lesz-e ember,
amikor kis- és nagypolgárok vagyunk valamennyien?
De ne szavaljam önmagam,
ha hiány tágul ott,
ahol történetnek kellene indulnia.
Nélküled, persze.

A tenger türelme

A tenger még tűr bennünket
Csiklandjuk szúrjuk remegő bőrét
Olajjal kenjük nehogy leégjen
Napozik s feje alatt e kőrét

A tenger még alig mozdul
Ritkán lódítja kisebb indulat
Levet magáról a nagy terhekből
Melyek játékainkból ráhullnak

Mintha nem is tudna rólunk
Álma mélyebb és fontosabb neki
Benne szaporodó piszkainkat
Fensége habja elfeledteti

Hullámnyergébe pattanunk
Mert azt gondoljuk érettünk van
És rendületlenül bízunk benne
Jóindulata kifogyhatatlan

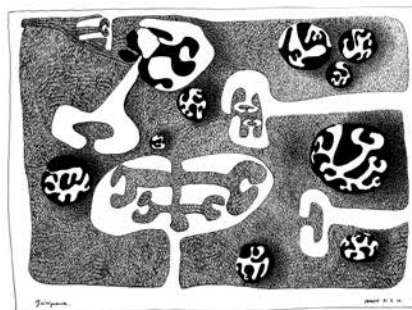
De lévén még éretlenek
Csak méreggel etetgetjük egyre
Majd rángatózva felágasodik
S hátravet messze a kővidékre

A tenger

Kopasz Tatinak

Tűr még a tenger,
ahogyan te mondtad. Szeretném hallani
szádból e szavakat.
Nem a papírról, amit
meghagyta az utókornak azért,
hogy később tudjanak rólad.
Sokat tettél, hogy a tenger kékje el ne tűnjön,
de ki fog tenni azért, hogy sarjaink számára is,
évszázadok múlva is tündököljön?
Nehéz a szó, s a légzés lassul.
Nem tudom, mivel társul e fájdalom,
hogy a kezed már tizennégy éve nem foghatom.
De bízom benne, hogy e metaforát
csak figyelmeztetésképp vetted lapodra.
Tennünk kell azért, hogy ne vessen vissza
a tenger minket mérges tekintetével
a habokból a kőpartra.
Merre haladunk, milyen úton,
nem tudhatjuk.
Fejünk felemelve turakodunk
előre, csak előre.
Saját érdekeinket nézve
nem gondolunk a jövőre.
Segíts, hogy hiányod tanítson meg minket
minden emberi dologra,
ami benned megvolt.
Sajnálom, hogy elmentél.
Annyi mindent szeretnék még tudni a világról.
És rólad.
Mit, hogyan, miért és legfőképpen:
mi vezetett el téged oda,

amikor a csúcson voltál?
Megmutattad, hogy a mély tengerből is fel lehet
törni.
Csodállak. A mai napig.
Szavaid iszom.
Tudásod irigylem.
Azt a mértékességet, amit mindig
magaddal hordoztál.
És nem szégyellted, aki vagy.
Ami vagy.
Nem sodródtál az árral.
Hiányzol,
és a kín mindennap leválaszt egy
picike darabot a szívemből.
Ugyanakkor vissza is tesz.
A tengered visszamossa.
Hátrahagyott verseiddel,
gondolataiddal,
bölcsségeddel
és a világ iránti szereteteddel.
Víz vagy számomra,
és szomjazom.
A víz az ember lételeme.
Nem maradunk fenn nélküle,
de pocskoljuk, károsítjuk.
Ő meg csak tűri, tűri az emberiséget.
Lehet, egy nap víz sem lesz.
Ezt a nélkülözést még nem ismerem,
de te is pótolhatatlan vagy számomra,
mint a végeláthatatlan víz,
mint a tenger.

Grisignana

Tisztelet a tényeknek*

„A hideg áprilisi szélben átvágtam a téren. Lehajtott fejjel, behúzott nyakkal, sietősen, ahogyan mindenki más is. Nem akartam szétnézni, minden mozdulatnál, akárha ezer homokszem támadna az arcomnak, csípne, marna. A szemem sarkából láttam meg a piros és fehér és zöld színt. Nem értettem, mit keres ott? A kandeláberen. Arrafelé fordítottam a fejem. A nemzeti színeket egy koszorún lobogtatta a szél. A puha mohával befont koszorú is folyamatosan mozgott a szélben. Nem értettem, miképpen rögzítették. És vajon ki rögzítette? Elolvastam a koszorúszalagon olvasható feliratot: **tisztelet a bátraknak.**” (kiemelés tőlem: G. Á.) (Lovas Ildikó: *A koszorú*, Magyar Szó, 2023. április 9.)

Ragyogó napsütésben tettem sétát egy magyarországi kedves vendégemmel Szabadka főterén a március 15-ét követő vasárnap délelőtt.

A Szabadkai Városi Könyvtár, az egykori Kaszinó épülete előtti padon üldögélve elsirattuk a Zsolnay kerámiából fölépített szökőkút gyászos sorsát, hogy miként hagytak tönkretenni egy egyedi értéket, majd eltüntetni s helyére kiépíteni egy szabványosított, sorozatgyártásos szökőkutat. Hazafelé indulva megakadt a szemem egy kandeláberen ékeskedő koszorún. – Bizonyára anyaországi vendégek jártak itt a magyar forradalom és szabadságharc 175. évfordulójának ünnepén, és adtak nyomatékot az ünnepi hangulatnak – gondoltam. De közelebb érve meghatódva és meglepődve nyugtáztam, hogy a dicső múlttól egy szabadkai intézmény emlékezett meg: „DICSŐSÉG A HŐSÖKNEK” felirattal az egyik nemzeti színű szalagon és mintegy aláírásként a másikon: „A KDTG MUNKAKÖZÖSSÉGE ÉS DIÁKJAI”

Vendégem segítségével megörökítettük ezt a kivételes jelenséget, amelyet egy szimbolikus tettnek, felkiáltójelnek neveznék, hiszen nem véletlenül helyezték el a koszorút arra a kandeláberre, ugyanis ennek közelében állt egykoron az 1848/49-es magyar szabadságharc győztes kaponyai csatájának dicsőségét felidéző emlékoszlop, a tetején egy turulmadárral. A szabadkai Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnázium képviselőjében megemlékezők gesztusa az én olvasatomban egy kulturált csendes figyelmeztetés: ne törődjünk bele a lerombolt, ledöntött emlékműveink megsemmisítésébe, adjuk meg a méltó megemlékezés lehetőségét, állítsuk helyre az emlékművet! „Dicsőség a hősöknek!” Terveztem, hogy gratulálok a koszorút elhelyezőknek, de ez valahogy elmaradt, a nyilvánosság előtti megszólalásomra viszont a fent idézett írás adott okot, tudniillik, hogy TISZTELETET követeljek a TÉNYEKNEK. Mert az még csak bocsánatos tévedésnek tekinthető, hogy *A koszorú* c. cikk szerzőjének a hideg áprilisi szélben nem volt alkalmja felírni a nemzeti színű szalagon ol-

vasottakat, így nem idézte pontosan a feliratot, viszont amit a továbbiakban kifejt, azt a tények cáfolják.

„...emlékművet emeltek, amit aztán mások, akik ugyanannak a csatának a veszesei voltak, amikor egy egész háborúban győztek, elbontottak – mit bontottak el?! –, viszont most megint ott tartunk, hogy fel lehetne emelni, de eszük ágában sincs! Mert csak a szájuk jár. [...] most a mieink nem iparkodnak visszaállítani.”

Az homályban marad az idézetből, hogy kik azok, akiknek eszük ágában sincs az elbontott emlékművet felemelni, mert csak a szájuk jár, de a továbbiakban egyértelműsíti, hogy a „mieinkre”, mármint a magyarokra érti. Számomra nem egyértelmű, hogy a mieink kifejezés használata – a magyarság megvallása helyett – pozitív-e vagy negatív-e a szerző megítélésében. Ezért álljon itt az erre vonatkozó rész:

„...egy emlékmű állt, mégpedig egy győztes csata emlékére, amit százötven évnél is korábban vívtak meg a magyarok – kik? –, kérdezhették a gyerek, aki az unoka, de nem kérdezi, mert ki sem mondják ezt a szót, hanem helyette azt használják, amikor szóba kerül valami őket érintő dolog, hogy: mi.

Ezért történhetett meg az idén áprilisban, amikor lehajtott fejjel, behúzott nyakkal, a durva és kíméletlen áprilisi széllel dacolva siettem át a téren, a szemem sarkából megpillanthattam a kandeláberre erősített koszorút, aminek nemzeti színű szalagján a már említett felirat állt. Ezért. Mert nem kell külön definiálni, hogy kik, hanem csak elég annyit mondani, hogy mi. Többes szám, első személy.”

Tehát a város központjában lévő emlékművet a „mieink” NEM IPARKODNAK VISSZAÁLLÍTANI?!!

Egy ilyen visszaállítási „iparkodás” ELBUKTATÁSÁNAK magam is tanúja voltam, amikor éppen A koszorú című cikk szerzője volt az, aki meggátolta a kezdeményezést, mégpedig Bela Duranci művészettörténész „esztétikai” ellenvetésének védőernyője alá bújva SEMMISÍTETTE meg az indítványt. Az esztéta véleménye az volt, hogy giccses az emlékmű turulmadara, és különben is sorozatgyártmány!

Nagyon örvendetes, ha VALAKI KÉPES BELÁTNI A TÉVEDÉSÉT, és megváltoztatja korábbi véleményét, sőt mint befolyásos kultúrpolitikai tényező támogatná, hogy a győztes kaponyai csata dicső hőseinek legyen emlékműve ne csak a csata helyszínén, hanem a város központjában is, méltó módon.

A koszorú című írás befejező része viszont egy kissé elbizonytalanítja naiv reményemet.

„Természetesen az is lehet, hogy mindezt csak kitaláltam. De mi van akkor, ha ez az igazság? Ha szó szerint ez történt, hogy egy áprilisi délelőttön, lehajtott fejjel, behúzott nyakkal – és a szemem sarkából látom.

Ennyit gondoltam elmesélni arról, mit jelent az idő múlása, hogy mennyire mindent és semmit.”

Az idő múlásán és a nemzetben gondolkodó értelmiségiek küzdelmének értelmén én is elgondolkodtam. Hiszen csaknem 20 évvel ezelőtt jelent meg az Aracs Könyvek 2. köteteként a *Határok szabdalta közérzet* c. antológia, az Aracs folyóirat első négy évfolyamának írásai-ból készült válogatás, 36 szerző 56 tanulmánya,

amelyek mind-mind azt fejezik ki, hogy „...milyen ennek a Kárpát-medencei s elsősorban is a délvidéki magyarságnak a trianoni határok szabdalta közérzete. Kétségbeejtő a kisebbrendűségi érzésünk, zavarodott a nemzettudatunk, s hogyha nem leplezzük le, hogy ennek előidézője a politikai-történelmi körülményeken kívül a titoista magyar értelmiségi »elit« (amely még mindig hatalmon van) és a köpönyegforgató, mindig átvedlésre kész politikai pozicionáltak rétege, ha nem harcolunk ellenük, akkor hiába fogalmazzuk meg a magyarként való megmaradásunk stratégiáját. Akkor hiába dolgozzuk ki a hárompillérű autonómiakoncepciót, az önálló anyanyelvű oktatási rendszerünket az óvodától az egyetemig,

hiába mutatunk rá az anyanyelvű közélet, a magyar szellemiségű kultúra és intézményrendszer szükségességére, hiába ész, erő és szent akarat, akkor elbukik minden törekvésünk. kilátástalan, egyenlőtlen a küzdelem? Igen. De el kell kezdeni.”

Ehhez 19 év után csak annyit fűznék hozzá: habár szélmalomharcnak tűnik, mégis sokan elkezdték, és folytatják a mai napig is, József Attila szavaival élve azért, hogy ne rántsón el bennünket „a semmi sodra”.

* Az eredetileg a Magyar Szónak elküldött írás megjelentetéséről 2023. május 30-áig a napilap részéről a szerző többszöri érdeklődése ellenére sem érkezett válasz.

Fotók: Martinovits Eszter

Élőszó híján...

Unokáimnak

„A múltat végképp eltörölni!”

A szőnyegbombázás elpusztította a házakat, a politika sunyin tette a magáét, megtanultuk, hogy Krisztus nem is született meg, de meghalt... Én pedig a nagymamával azt mondom: mindent elvehetnek, de azt, ami a fejünkben van, soha nem lehet elvenni tőlünk.

Ültünk a lépcsőkön, vágtuk a kacsáknak a csalánt, és beszélgettünk... Tudtuk, mi a szenes vasaló, a mángorló, tudtuk, mi a nagyüst meg a kicsi, nagymosáskor kotlában főztük ki a ruhát, kékítővel kékítettük, hogy fehérebb legyen, és keményítettük is... Ismertük az árvacsalánt, a százszorszépet, az útilaput, marékszámra ettük a papsajtot, tudtuk, mi a bogáncs, hogy a pity-pang borzas fejére rá kell fújni, hogy szerencsénk legyen... A katicabogár még rendes, hétpöttyös katica volt, nem ez a sárga hátú behozott gyilkos, és arról jött a szerencsénk, amerre elszállt... Eről még mondókát is tudtunk. Tenyérnyi – szerencsére zárt – belvárosi udvarunkban csirkét, kacsát, nyulat, disznót tartottunk, a padláson galambokat; volt kutyánk, macskánk... Volt jázminbokrunk meg futórózsánk is, és akkora virágú lila orgonánk, amilyen a világon nincs; volt bötermő meggyfánk, cseresznyénk, egy-egy sárga, őszibarack-, szilva- és körtefánk, pogácsa-őszibarack és japán barack – e két utóbbi Imre működésének eredménye, mert ő mezőgazdasági technikumba járt. Csalánt, füvet, békalencsét hordtunk haza, a piacon hulladékot szedtünk, a szomszédoktól moslékot cipeltünk... Vagyis inkább én, mert a nővérem szégyellte.

Ebből született meg Zombor és gyerekkorom emlékére a *Gyertyaláng* c. könyvem. A kor- és rezsimű kritikáim múltidézőnek bélyegezte, és

gyorsan eltemette, bár én kultúramentésnek szántam. Amolyan lelki tájháznak. Manapság nem olvasnak sem a felnőttek, sem a gyerekek, nem ismerik a frissen mosott, napon száradt ruha illatát, nem tudják, milyen jó íze van a fa alatt összeszedett, kukacos péter-páli almának.

Nekünk nem volt családi ezüstünk, kristályunk, nem voltak gyémánt- vagy pecsétgyűrűink... A nagy inségben csak télikabátot, párnát, dunyhát, takarót, ruhaneműt adhattunk, cserélhettünk el... A nagyszüleim a polgárosodásnak éppen csak a küszöbéig jutottak, de én láttam talicskát meg tragacsot, tudtam, mi a balta és mi a fejsze, milyen a dézsa és milyen a káposztáshordó. Tudtam, mi a nagymosás és a szárítókötél... és a százszorszépet meg az ibolyát is fölismertem...

Az apai ág

Mérey Sándor és Hajósevic Anna apai dédszüleim. Korán meghaltak, emlékszem is, hol nyugodtak a zombori temetőben, ti már nem láthatnátok... Nem volt pénzünk megváltani a sírjukat. Ahogy mostanában nekem sincs.

Sándornak és Annának sok gyereke született, nagyapám, József a fiatalabbak közé tartozván szinte árvaként nevelkedett. Továbbvitte a családi hagyományt, a szíjgyártóságot. Mert mi valószínűleg szíjgyártó-dinasztia voltunk. A nagyapa Wanderburscheként (vándorló iparos – a szerk. megj.) gyalog bejárta Tótországot, Csehországot, Ausztriát, Olaszországba is bekukkantott, közben elsajátította a szakmát, és megtanult tótul meg osztrákul... majd svábul és bunyevácul. Hazajöttekor meglátta Örszit, ahogy föltűzött szoknyában a Kiss-kocsma lépcsőjét mossa... és... hát... ki-villant Örszi bokája... Ebből egész életre szóló szerelem született. Ők az én nagyszüleim.

Semmijük sem volt, csak a nagyapám csodás, remek tudása. Őrzök egy képes levelezőlapot, amelyen egy BUDAPESTI ÚR parádés szerszámot rendel a nagyapámtól, ZOMBORBÓL. Ezt a nagymama haláláig büszkén emlegette. A nagyapámat nem ismertem, korán, 61 évesen elvitte a rák... A nagymama negyvenévi özvegység után, még 80 éves korában is olyan mély, tiszta, csodálatos szeretettel, szerelemmel beszélt róla, az Öregről, mint egy tizenhat éves. A nagyapám huszár volt, szép, derék huszár, ún. továbbszolgáló; az osztrákoknál lehetséges volt más helyett katonáskodni, ha megfizették – és megfizették –, így mondta a kisebbik nagybátyám. Meglett a tőke, megalapozták az életüket, megvették Örsivel a műhelyt a főutcán és pár lépésnyire onnan, egy kis utcában a törökkori alapokra épült parasztházat, a mi házunkat, ahol Örszi megszülte az öt fiát, és ahol a testvéreimmel én is megszülettem...

„Derék, szép szál ember volt a nagyapád... és igazságos. Nagyon igazságos! Az inasok egy asztalnál ettek velünk (a mester családjával), mert a nagyapád sokat éhezett a vándorlása idején... Nálunk nem éheztek, nem lehettek éhesek az inasgyerekek...”

Apai nagymamám (A NAGYMAMA) Kiss lány volt. Az ő apja, az öreg Kiss megnyerő, derék, szép, hódító ember volt, még most is rácsodálkozom a fényképére... Azt hiszem, rá ütött a legfiatalabb nagybátyám, ő volt olyan könnyed, derűs... mosolygós szemű... kimondhatatlanul kedves, örököké jókedvű. A Kiss nagypapa nem kevés asszonyt fogyasztott vagy nyűtt el, bár lehet, hogy a munka, a tüdőbaj, a sok szülés-szoportatás vagy valami járvány vitte el őket. Kocsmáros volt, hamiskás, nevetős és borívó... Övé volt a Kiss-kocsmá. Sok gyereke született, sok meghalt. A nagymamám, Örszi, legidősebb lévén, végiggondozta az összes testvérét, végigdolgozta az összes kocsmát, tette, amit kell... Mert hát... amikor az öreg Kiss jókedvében elitta a kocsmát, fogták a cókmojkukat, föl pakolták a ládát, és elmentek egy másik helyre... Zomborba Szontáról érkeztek, aztán valami csoda folytán megállapodtak. Volt egy csomó kitanorgó gyerekük is... persze... Trianon...

A nagymama egyik testvére Amerikában Zsófiból Szofi lett. Amikor az apámat a háború után eltiltották a munkától, évekig a Szofi néni

csomagjaiból éltünk (bár sok minden eltűnt belőlük, mert bizony loptak a vámon, a postán és egyebütt is, mint a szarka). Tehát ő és a többiek Detroitba mentek, ott találtak munkát, az volt az acélváros, no meg az autógyáraké... A legfiatalabb, a tizenkettedik testvér, Jóska Hollywoodba vetődött, és 1966-ban Joseph Kishként még Oscar-díjat is kapott a *Bolondok hajójáért* (egyéb-ként ötször jelölték Oscar-díjra). Szofi néninek három unokája született, Jerry, Janett (így ejtet-tük: j-vel) és Tommy; mi az ő ruháikat hordtuk, ők nekünk levelet írtak... sajnos angolul.

Nem... a nagyapám testvéreit nem tudnám felsorolni, de volt Zomborban két Mérey unoka-testvérem, Laci és Józsi, akikkel számontartottuk egymást... Most már nincsenek köztünk, hisz már én is nyolcvanon fölül vagyok... Otthon, a könyvbemutatómon majd kiugrott a szívem, amikor egyszer csak meghallottam – szépen, tisztán és magyarul –, hogy Mérey Józsefnek lesz a könyv... Ő volt a kis Józsi – pont olyan derék, jóképű, mint a Mérey fiúk általában. Azóta van már két kislány... Remélem, ők is olyan derék, szép gyerekek, és magyarul is tudnak, legalább egy kicsit...

A nagyapám tehát hazajött a Fremdből, le-szolgált két katonaidőt, meglátta Örszi bokáját a zombori Kiss-kocsmá lépcsőjénél, és... Öt gyerekek lett. Az elsőszülött Pista, ő volt az örökös, megörökölte a műhelyt meg a szerszámokat... Őt '45-ben a partizánok agyonverték (ezt a nagymamának sose mondtuk meg, de ő a lelke mélyén tudta). 43 éves volt. Pista bácsinak egy fia és egy lánya született – a lánya, az unokanővérem, Emma később, amikor már lehetett, vasakarattal kiharcolta az igazságot, 2000 körül a bíróság végre nagy nehezen kimondta, hogy nem, PISTA BÁCSI NEM VOLT HÁBORÚS BŰNÖS. Sajnos a gyerekeit a hazaárulás árnya végigkísérte iskoláztatásuk során, Pityut a zágrábi egyetemről „tanácsolták el”, Emmát a zombori gimnáziumból...

A háborús bűnösségből nekünk is kijutott; mi a második fiúnak, Antinak vagyunk a gyerekei. Az apám polgárit és kereskedelmit végzett, az amerikai Mobil Oil lerakatának a képviselőjeként dolgozott... Háromszor vitték el (ez a rémes szó annak a kornak az idiómája)... Eltiltották a mun-

kától, elvették a házunkat (másunk nem volt, a Mobil Oiltól mégsem vehettek el semmit). Partizánokat, többgyerekes családokat költöztettek be hozzánk... Kibírta... A disznófarmról felküzdötte magát a főkönyvelőségig, jogi tanácsadóként ment nyugdíjba... Ám, hogy mit tettek vele, amikor elvitte A FEKETE AUTÓ, arról soha nem beszélt... SOHA... De beleőszült, én csak galamb-őszként emlékszem rá. Gyönyörű, hófehér, dús, enyhén hullámos haja volt, és örökké fájlalta a derekát meg a térdét. 81 évesen a szíve vitte el. A harmadik fiú Gyuszi, ő mészáros lett. Az apám hazavárta, komplett mészárosműhelyt építtetett neki az udvarban... Teljesen fölszerelve a forrázó cigányteknőtől a hurkatöltőig, ám őt, amikor végzett, a háború végén Dél-Szerbiába rendelték, szokás volt ez akkor az elszakított Délvidéken, tudatosan keverték-kavarták a lakosságot. Ő onnan hozott asszonyt, gyereke nem lett. Sokáig ott éltek a nagymamánál a kisszobában. Mivel saját műhelye akkoriban nem lehetett, a vágóhídon dolgozott, onnan ment nyugdíjba. Az apám által építtetett, teljesen fölszerelt, pompás műhely lassacskán ebek harmincadjára került...

Gyuszival a nagymama anno be is fejezte volna a szüléseket, de úgy 5-6 év múlva nagy meglepetésre megszületett a negyedik gyerek, Imre. A nagymama egy kicsit szégyellte is, hogy... Sosem tudtam megérteni, mit is... Ez a nagybátyám a Kiss nagypapára ütött... Szép, magas, jóképű, tréfás, mosolygós, kedves, kedélyes, nótás, barátságos... Nagyon szerettem. Mezőgazdasági technikumot végzett. Mielőtt Gyuszi bácsi hazajött, ott élt a nagymamával és velünk. Volt nekem azonban még egy ismeretlen nagybátyám, ugyanis a nagymama – Imre után tíz évvel – 40 évesen még egyszer szült, immár ötödször. Micsoda szégyen! Meglett tehát a kis Tibi. Imre és Tibi eltartását és persze a nagymamáét az Öreg, a nagyapám a halálos ágyán az apámra bízta... A kis Tibi azonban 1940-ben, 18 évesen meghalt tüdőgyulladásban. A nagymama ezen (vagyis hogy a legkisebb gyereke, akit különben nem is nagyon akart, meghalt) sosem tudta túltenni magát.

Délutánonként mindig elmentünk a temetőbe; mindig először az „Öreghöz” és a kis „Tibihöz”, aztán az összes többi családtag jött sorra, a vé-

gén meg még egyszer... búcsúzóul ők ketten. Nagymama azt mondogatta: a Jóisten nagyon szerette az Öreget, mert nem hagyta, hogy megélje a legkisebb fia halálát. Gyuszi bácsi és Imre magas kort értek meg.

A nagymamámnak tehát öt fia volt és hat unokája. Pista bácsinak két gyereke született, apámnak három, Imrének egy, az hat – mi még mind tudunk, tudunk magyarul, de aztán már nem ilyen egyértelmű a dolog... Az ún. délszláv háború szétszórta bennünket. Írisz, a legfiatalabb unoka a kisfiával, Nikolával nyomtalanul eltűnt Zomborból, kis Emmus, Pista bácsi lánya a két fiával, Tiborral és Zoltánnal, szintén; a bátyja nem nősült meg, belerokkant abba a bizonyos „eltanácsolásba”, ott halt meg Zomborban magányosan a délszláv háború idején garázdálkodók prédájaként (sic!). Margit, a nővérem sehogy sem kaphatott diplomát a szabadkai képzőben, így – a ki tudja, hányadik megbuktatás után – 21 évesen átment a szivárvány alatt (így nevezte ő – talán Arany János nyomán – a maga választotta halált), a húgom és én Újvidéken tanultunk, s ott rekedtünk. A húgom két gyereke, Marijana és Saša jugoszláv, soha nem tanult meg magyarul. Én és a két fiam itt vagyunk a szent folyó mellett, ők beszélnek szerbül is, magyarul is, de a két unokámmal, Zsuzsannával és Zoltánnal az unokatestvéreik csak angolul tudnak szót érteni...

Megjegyzés: Csak most, annyi év után, amikor a Dóm téren a nagy árvíz emlékére az ÖREG HARANG szavát hallgattam... most jöttem rá, hogy az Öreg a nagymamám szóhasználatában nem kort, hanem nagyságot, megbízhatóságot, biztonságot jelentett. Az értelmező szótár is megemlíti ezt a jelentését.

Az anyai ág

Az anyám sváb volt, Donauschwabe, Dunabökényben (Bukin, Mladenovo) született. Édesanyja tíz gyereket szült, de csak hat maradt életben: Appolónia (Aplón), Jakob (Jaksi), Maria (Mariska), Susanna (Zsuzska), Nikolaus (Miklós) és Katarina, Käte (Katalin). Az anyám a testvéreiről mindig a magyar nevükön beszélt, mivel vagy Kalocsára, vagy Bajára jártak tanulni, állítólag hajó

vitte föl őket a Dunán. A sváb nagyszüleimet nem ismertem, a nagyapát – szerencsére – idejekorán elvitte a szíve, ám a nagymamával nem bánt ilyen kegyesen az élet, a járeki lágerben halt meg. Mélyen hívő lélek volt, amikor a többiek szekérré, mi egymásra pakolták a cókókjukat, és elindultak Bécs felé, ő azt mondta, nem megy sehova, ő nem bántott senkit, nem vétett senki ellen sem, ki bántaná őt és a két unokáját. Bántották!

Az első gyerek, Aplón néni, Kalocsán járt iskolába, utóbb Újvidéken matematikatanárként dolgozott, a hideg napok idején – hogy, hogy nem – a jég alá lőtték a magyarok. A második, Jaksi bácsi, Baján szemináriumba járt, de mivel gyengénlátó lett, abba kellett hagynia, hazament Bukinba parasztnak. Őt gyereke közül négy maradt meg. A háború kitörésekor, mivel idős volt, munkaszolgálatosként Németországba vitték, így túlélte. A két itt maradt fiát (mint Volksdeuschert) természetesen besorozták; a fiatalabb, Nikolaus, Klaus, alig 19 évesen, már a harmadik (!) napon elesett az orosz fronton, talán egy tömegsírbán nyugszik. Az idősebb fiú, Georg (Jurkili – 24 éves) orosz fogságba esett, a háború után leukémiásan nagy nehezen „hazakerült” Németországba, és nagyon gyorsan meghalt – az apjuk, az öreg Jaksi meg kilépett az életből, ez már sok volt neki. A két lánya, a 21 éves Magdalena (Léni, Lenka) és a 9 éves Elisabet (Liesl, Lízi) a nagymamával maradt.

A háború vége felé megjelentek Bukinban a partizánok, az egész falut kiürítették, őket is kiűzték a házukból... A nagymamát (hisz használhatatlan öreg volt) Járekra vitték, ott meg is halt, remélem, nem szenvedett sokat. A legfiatalabb unokájának, a húgomnak a megszületését, 1945¹ márciusát nem érte meg. 71 éves volt. A két lányt (mint már mondtam: 21 és 9 évesek) a gakovói (Gádor) munkatáborba hurcolták... Itt két évet töltöttek. Kettőt! Amikor kiszivárgott, hogy föl fogják számolni a lágert, mert közelednek az oroszok, az apám és Franc bácsi (róla később szólok) összekaparták a lányoknak a „szabadulási” tarifát, a gyóntató pap becsempészte nekik, ők a júdáspénzt odaadták az őrt álló partizánnak (aki hogy magát mentse, kétszer a levegőbe lőtt), és a sínek mentén – mindig csak éjjel – észak felé osonva-botorkálva-vánszorogva elvergődtek

a határig. Az ott élő szállási magyarok nagy titokban gondjaikba vették őket (ti. őket is szigorúan megfigyelték), a fészkerben helyet adtak, enni adtak, MÁS ruhát adtak, fölrakták őket a vonatra, a vasutasok pedig eljuttatták Bécsbe.

Jaksi után született Mariska, majd Zsuzska. Mindkettő Kalocsán tanult, és tanítónő lett. Mariska néni élete valóságos rémregény, kálváriájára később térnék ki. Szerencsére nem voltak gyermekei, amikor megengedték, kivándorolt Németországba, mert nem akart a testet öltött gyűlölet országában meghalni. Zsuzska néni rőföskereskedő férjével, Jani bácsival és két gyerekükkel jókor nekiindult... Szekéren kijutott Bécsbe, ott a Vöröskereszt segítségével találkozott a többiekkel. Menekültek lettek. A család egy részét a Pfalzba, Ludwigshafen közelébe telepítették, a BASF mindenkint alkalmazott. A többiek Bajorországba kerültek. Zsuzska néni öregkorára (bátyjához hasonlóan) gyengénlátó lett, szinte vak...

Minden kint élő rokonunkkal megismerkedtem, több nyarat töltöttem náluk, velük. A fiatalok gyökeret vertek, megházasodtak, férjhez mentek, gyerekeik, unokáik születtek. A két, lágerből szabadult lány (Lenka akkor már férjnél volt) Bajorországban jóvátételként csodálatos fenyőerdőt és elég nagy termőföldet kapott (a többiek az ő javukra lemondtak a rájuk eső részről). Alföldiek lévén az erdővel nem tudtak mit kezdeni, a föld pedig inkább követ és krumplit termett. Búzát semmiképp, kukoricát alig, rozst inkább. Látam; arattam velük rozst, kaszáltunk hajnalban a hegyoldalban, fordítottuk a szénát, dobáltuk föl a traktor vontatta pótkocsira... Rengeteg krumplit szedtem, azzal hizlalták a disznókat... Új birtokuk határát derékig érő kőkerítés szegte, azokból a kövekből emelték, amelyeket a föld évről évre kifordított magából. Minden tavaszt kögyűjtéssel kezdtek. Adtak nekik egy nagyon lejtős hegyoldalt is, ahol csak lóval tudtak dolgozni, traktorral képtelenség volt fölkapaszkodni, ezért a négy tehénnel kívül egy lovat is tartottak. Ezen a lejtőn mutatta meg nekem Lenka a bábakalácsot, a csodálatos növényt, amely a szirmai a napsugár érintésére tárja ki... Egy érdekes régi házba költöztették őket, ahol egy tető alatt volt minden, egy sorban; először a konyha, utána egy folyosón az istálló, a budi, majd a lakórész. Az udvaron disznóól, hűvös kamra a tejnek, fáskamra szénapad-

lással, fészter és egy fura konyha hatalmas üsttel, amelyben a krumplit főzték a disznóknak... Ket-tejükkel nagyon jól összebarátkoztam, Lísi meg köztem alig van (volt) korkülönbség. Lenkának, az idősebbnek nem lett gyereke, korán ('74-75 táján) elvitte a rák. A fiatalabb lány a BASF meg a munkalehetőség miatt a Rajnához költözött, ki-tanulta a gép- és gyorsírást, titkárnőként dolgo-zott, két gyereke és három unokája lett.

Hátravan még a kisebbik fiú, Miklós. Ő állat-orvosnak tanult, eleinte Bécsben bohémkodott, majd Zágrábban. Ott végzett, és Belgrádban a szerb hadseregnél dolgozott... Hogyan került ki, nem tudom, megnősült, gyereke nem lett, de talál-kozott a többiekkel, így lényegében együtt voltak.

1910-ben született a legkisebb gyermek, az anyám. Négy elemi végzett otthon, a faluban sváb-
bul, utána jött a bökkenő. Mit, hogyan tanuljon? Nem tudott szerbül. Két évre Újvidékre adták nyel-
vet tanulni egy nagypolgári, nagyszerb érzelmű új-
ságírócsaládba, amelynek jól jött a Dunán szekér-
számra szállított sváb búza... (anyám elmondása²).
Ezután elment Belgrádba, a királynő által alapított
bennlakásos kézimunka-iskolába, amely egyéb-
ként zárda is volt. Itt végzett; tanítónőként Fehér-
templomban, majd Palánkán dolgozott, 1937-ben
onnan vitte feleségül az apám Zomborba.

Az anyám szerint azelőtt ők nagyon gazdagok
voltak, nagyon sok földjük, szőlőjük, egyebük volt,
de a menekültek, az elűzöttek, a kilakoltatottak, a
ne adj' isten hazaáruló háborús bűnösök vagy-
nát, földjét, házat, mindenét elkönfiskálták (ez is
a kor gyakori szava és szokványos ténye), a neki
meghagyott, ún. kismaximumot pedig be kellett
adnia a „zadrugába”. Ott veszett?... Tulajdonkép-
pen nem tudom, mi lett vele. Nem volt jó ilyesmi-
ről beszélni... Boldogok voltunk, hogy az anyám a
városban „szépen elkallódott”. Velünk (és mással
sem) soha, de soha nem beszélt németül. Még a
házi feladatokat sem volt hajlandó megnézni vagy
kijavítani... És: soha nem illeszkedett be a környe-
zetébe, mert az újvidéki, majd belgrádi „nagyvá-
ros” és a királyi iskola „elit” szokásai nem nagyon
illettek a zombori szíjgyártócsalád életmódjához.
Neki Zombor örökké csak poros kisváros maradt.
Nem is szerette. Az apám, hogy a kedvébe járjon,
átalakította az egész házat, eltüntette a gangot,
automata vízpumpát szereltetett föl, fürdőszobát,
angolvécét építtetett, a konyhába folyóvizet veze-

tett be, s a két kiskorú öccsét meg a nagymamát
leköltöztette egy kétszoba-konyhás udvari lakásba.
Igaz, hogy azt külön nekik, újonnan építtette, de ak-
kor is... Ezzel kapcsolatban nekem valami méltány-
talanság rémlik, bár soha nem beszéltünk róla...

*Én a nagymamától tanultam meg a Miatyán-
kot... Nem tudom, hány elemi járhatott a nagy-
mama, de amikor nem volt tennivalója a ház
körüli, órák hosszat olvasott föl nekem a kályha
mellett, én a sámlin kuporogtam, és a térdére
könyökölve hallgattam A három tányértalpú test-
őrt, a Münchhausen bárót, Vernét, May Károlyt,
a Huckleberry Finnt, a Robinsont, A dzsungel
könyvét, a Szentek életét, a Toldit... Olvastunk mi
mindent, az Áller Képes Családi Lapját, a Hitéle-
tet, a Gyermekvilágot, a bekötött Új Időket... Az
anyám akkoriban nem dolgozott... Egyszerűen,
simán és szimplán „naccsága” volt...*

...ÉS LÁM, MILYEN AZ EMBER!!!

Az unokanővérem, a Gakovót 9-10 évesen
megjárt Lízi, a 80. születésnapjára azt kapta
ajándékba, hogy a fia és az unokája elhozták
a RÉGI HAZÁBA (alte Heimat), hogy még egy-
szer megnézze a szülői házat Bukinban. A ház
megvolt, megvan, áll, de a falu teljes lakossága
kicserélődött, egy árva sváb sem maradt ott, a
nagyapa sírját földülták, a sírkövét ellopták (mi-
lyen ember lop sírkövet?!)... A házukban lakók-
kal nem nagyon tudtak szót érteni... Lízi akkor
– ennek 4-5 éve – meglátogatott bennünket is,
de azokról az időkről nem akart beszélni. Azt
mondta, nem emlékszik (nyolcvanéves volt ak-
kor, mint én most), csak arra, hogy amikor kato-
nák jöttek (hetenként legalább egyszer), hogy a
tishti bordély (!) számára lányokat válogassanak,
őt Lenka mindig elbújtatta.

Ezen a néhány évvel ezelőtti találkozásunkon
megéltem, hogy ő meg én németül beszélgettünk,
de az ő gyerekei meg az én gyerekeim angolul.

Most pedig a rémregény Mariska néniről, az
anyám másik nővéréről... Az esetleges kételked-
ők miatt megjegyzem, hogy igaz. Az első szótól
az utolsóig. Annyi idő után mi értelme volna most
a csúsztatásnak.

Mariska néni egy horvát állatorvoshoz ment férjhez, aki Karađorđevón, a pusztán dolgozott. Jómódban éltek, hozzánk képest nagy jómódban, hisz Karađorđevo királyi birtok volt... Franc, vagyis Frányó bácsi segítette az apámnak össze-szedni a pénzt Lenka és Lízi kiváltásához, sok-szor hozott nekünk egy-két zsák búzát, ezt-azt, persze titokban. Rengeteg gyógyszert, fertőtlenítőt, miegymást szerzett a partizánoknak is... Mi, gyerekek sok időt töltöttünk náluk a pusztán, ott bőven volt mit ennünk; rémlik egy csodás, árnyas, nagy park; hatalmas gesztenyefákra, kényelmes kerti padokra emlékszem... Franc bácsi szivarjának szagára... Szorgalmasan gyűjtöttem a szivardobozokat... Volt ménes is, meg jégve-rem, meg óriási jég szekrény, meg vaj... De egyre rosszabbak lettek a viszonyok... Emlékszem, amikor Franc bácsi utoljára nálunk járt, az alsó-karja be volt kötve... Valaki gyűjtogatott náluk, oltás közben (!) sebesült, sérült meg... A karján átvért a kötés. Ne haragudjatok, mondta, most már csak ennyit tudtam hozni... alighanem utoljára... valami készül... készül...

Készült is!

Egy este – csak úgy – rájuk törtek, egy szál hálórúhában elhurcolták őket... Amikor betuszkolták az autóba, Mariska néni meghallotta, ahogy visszaszólt a „főnök”: ne zárjátok be az ajtót! Franc bácsit szabotázs vádjával kihallgatás közben simán agyonverték³ (1947!⁴). Utóbb azt állították, és ezt írták a vádiratba is, hogy egy óvatlan pillanatban ciánkálit vett be... CIÁNKÁ-LIT!... Olyan átlátszó!!! Mariska nénit, úgy, egy szál hálóingben, Požarevacra vitték, és kollaboráció vádjával hat év börtönre ítélték. Az idő múlt... Közbelépett az állatorvosi kamara, Franc bácsit posztumusz ártatlannak minősítették, rehabilitálták. Időközben a házukat TERMÉSZETESSEN teljesen kirabolták... Mariska néni semmit sem kapott vissza, de elengedtek neki két évet. (Annak az ügyvédnek a várószobájában, aki a két év kegyelmet kieszközölte neki, fölismerte az egyik festményüket a pusztáról.⁵) Požarevacon a négy év alatt kétszer majdnem elvérzett, azt mondta, vérömlése volt... Máig sem tudom, mit

értett ezen. Hogy az apám AKKOR hogyan, honnan szerzett injekciót, és milyet, nem tudom, hisz Franc bácsi már nem volt... És... Mariska néni túlélte... Megtanult sötétben kötni, horgolni... Az uborkát héjastul ette, a cigarettát körömig szívta... Mikuláskor szabadult; egy szál furcsa, fekete ruhában érkezett hozzánk, hóna alatt a papírjaival. Nyugdíjat sosem kaphatott, és soha nem volt szabad visszamennie a pusztára. Csak a Jóisten tudja, miből élt, mi mindent dolgozott titokban. Eleinte nálunk lakott, de miután az anyám mindenáron kosztosokat akart tartani, talált magának egy albérleti szobát, és mihelyt lehetett (1970 körül), kiment Németországba. Aggok házában halt meg.⁶

Egy szörnyű emlék: Mariska néni hosszas utánajárás, győzködés, lefizetések után nagy nehezen megtudta, hogy Franc bácsi Topolyán van eltemetve. Én kísértem el. Sokáig kerestük a sírját, végül bementünk a temetőcsőszhöz. A karađorđevói állatorvos után kérdezősködtünk. Ő akkor részletesen elmondta: igen, emlékszik... Ott van a fal mellett, sírhant nincs, de a falon van egy omlás, oda ő egy keresztet karcolt be, és kihajtott egy kis jegenye... Alig tudták odavonszolni a zsákot (zsák!), csupa „sár” (?) volt, nyaklott jobbra-balra... Nem volt annak az embernek egy ép csontja sem... Megtiltották, de ők megnézték. Mariska néni egy könnyet sem ejtett, csak hangtalanul összeesett... Engem meg kiküldtek.

Nem maradt benne gyűlölet, keserűség, csak valami furcsa csend és fájó emlékezés, kínzó vágyakozás a ménes, a pusztá, a park, a cséza és Franc bácsi után...

Amikor rágondolok, mindig eszembe jut, ahogy a nagy Petőfi-kötetből sorról sorra magyarázza nekem a Sári nénit... Még most is a fülembe cseng, ahogy el-elakad a hangja: „Sári néni, hej, mikor kendet még / Sáríkámnak, hűgomnak nevezték!”

2023. február 25-én, a kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapján

Jegyzetek

¹ Ez az évszám az idő meghatározása miatt fontos. A húgom 1945. március 29-én született.

² A nevüket is tudom, de nem írom le, ismert család.

³ Bárkinek elmondtam, nem hitte el. Ovo nije istina, lažeš, MOJ NAROD TAKO NEŠTO NE RADI.

⁴ Lísi adata

⁵ Az ő nevét is tudom, ismert zombori ügyvéd volt.

⁶ Mariska néniről részletesebben a *Vaníliafagyalt* c. novellában írtam, amely a *Gyertyaláng* c. kötetben jelent meg.

Bobory Zoltán

Kettősség

Esett.

A szél rázta, rongyos szürkeség –
fegyverét széthajgált sereg – szégyenében még
néhány könnycseppet hullajtva
eliskolt a dombok mögé.

A vizes leveleken pajzán csillogással
kárörvendtek a nap sugarai...

Honnan, honnan nem, fekete rigók
kezdték szökdécselni az ázott fűben,
verebek a tócsákban hancúroztak.

Csupa mosolygás lett a kert!
Hallod?
A bokrok, átázott ingük alatt,
mintha hálát susognának.

A maradék ijedt felhőket
csillogó rezesbanda kísérte utolsó
útjára. Rekviem...

Kint
a természet angyalai békét hoztak
a földre le.

Bent
félelem,
reszketés,
bizonytalanság,
elvesztett remény,
távolban fegyverzaj –

háború kísértete az úr!

Hétköznapi varázslat –

egy koszorúzás pillanatai

Román Károlyra emlékezéssel

A közeli gyárkémény és a toronyház falán
aláereszkedett a konok, november végi este.

Az útszéli, fényudvaros lámpák gyenge világa
megvilágította a fehérmárvány emléktáblát,

hogy Jankovich Ferenc arc-domborművét
élővé varázsolják a levelek izgő-mozgó árnyai.

És elevenné váltak az emlékek is: verses esték,
lelket építő olvasmányok szikrás élményei.

Az író-olvasó találkozások, az „útravalók”, a
„végtelen fényes körútjainak csillagai”.

Álltam kezemben még a koszorúval, és hálát
motyogtam a Teremtőnek, a pillanatokért,

hogy határtalanná válhattak, s így belefért sok
vers, a képzelet, az álmok, emlékek képei...

Főhajtásnyi másodpercek voltak csupán, Isten
kegyelemteljes ajándéka – mosoly az arcomon...

Mélyen meghajoltam, de lelkem a fénylő, örök
csillagos égen talált társakat – megköszöntem...

A mi földünk

A fekete barázda hosszában a rögök,
gyöngyfűzér őseink verítékéből;
bennük csírázó mag, szemük világa.

Ringatva reggelt, az aranyló búzatábla
széles mosollyal hullámzik, üzenettel:
meghoztam nektek a holnapot,

örvendjünk!

A patak két partja

Pataknak mondták, amazok szerint kis folyócska, amelynek csak ezután lett jelentősége. Ami a hirtelen változást szemléltette, nem voltak a faluban férfiak, csak molyos öregemberek, és új lett a kocsmáros, hitel nem volt nála, és a bort is máshonnan hozatta, nem is ízlett. Új arcok jelentek meg a faluban, másképpen beszéltek. Ők voltak az új urak. Nagy szekereken, néha teherautón ült az asszony meg a család. Más volt a nyelvük, de még a tájszólásuk is. A bírót nem kellett leváltani, elmaradt ő a falu másik felével, nem váltott hazát.

Sokak csak akkor kaptak észbe, amikor a kurgatott pénzükért többé nem adtak fröccsöt. Egyébként is a „nemízlikbor” mellett inkább sört csapoltak, és valami pálinkafélét árultak. Nem kínálták, csak árulták, és a cigány nótáit is kitiltották. Az idegenek ismeretlen dalokat óbégattak, amelyek idegenek voltak azok fülének is, akik egyébként értették a nyelvüket.

A határfolyóvá előléptetett pataknak volt előnye is. Az asszony nép a patakhoz járt mosni, azt nem tilthatták. Munka közben a fehérség danolászik, a víz pedig messzire elhordja a hangot. A népdalok azonban új szöveget kaptak, onnan tudták meg a túlparton, ha valaki meghalt. Ki is harangozták, felekezeti különbség nélkül, mivel mind a két falunak csak egy-egy temploma maradt. Az egyik oldalon a katolikus, a falu másik felén a reformátusoké. A református templom országot váltott úgy, hogy a helyéről el nem mozdult. Nem is tettek különbséget sem a temetkezésben, sem a halottak iránti tiszteletben. A patak, akármilyen szerényen csordogált át a falun, mégiscsak a falu ütőere lett. Elújságolták a derék asszonyok a lakodalmakat, kinek született fia-lánya, hiszen odaát is rokonok, barátok, régi szomszédok laktak.

Az idegen katona csak hallgatta az ismeretlen nótákat, kitelt az idejéből a szolgálatban, mert bizony a patak hídját mindig őrizték.

Találgatta is, milyen érdekük fűződik a hídhöz, amikor szekerek már időtlen idők óta messziről elkerülték. De a faluhoz tartozott, a faluhoz, amelyből kettő lett. A szőlőt odaát szüretelték a homokon, de nem akarózott a bornak átjönni vendégségbe.

Nem sokat törte ezen a fejét, volt elég baja magának is.

A patak az erdőben eredt, így aztán a forrás vizéből évtizedekig senki sem ivott, el is szennyeződött. Az erdőbe, ahol észrevétlenül el lehet tűnni, a belháborúig senkit nem engedtek a határörök. A háború idején a puha avar tompította a léptek zaját, így minden éjszaka átjutott valaki az anyaország biztonságába.

Ha valakinek egyik napról a másikra nemcsak a megyéjét, de a faluját is átvágja a határ, ki tudja, hogy a testéből nem szakadt-e ki a lélek. Anya szülte, de hamar elvesztette, nem tudta, mi az, hogy van valaki, aki néha az ölébe veszi. Szinte mindent magától kellett megtanulnia, mert az emberek kint dolgoztak a határban, az öregek pedig maguk is elesettek voltak. Azt sem értette, kik az ezek és kik az azok, miért csúfolták. Ráadásul a szomszédok egy része más nyelven kezdett el beszélni. Hiszen értette ő a nyelvüket, de furcsállotta, hogy már nem magyarul szólnak hozzá. A csúfolódás is jobban fáj.

Ahogy növegett, kezdte bántani a lányok viselkedése, akikkel kiskorában néha elbeszélgetett, ha néhanapján elvetődött az osztatlan iskolába. Mintha elfelejtett volna írni, csak ákombákomb került a táblára.

Nem is volt nagy kedve az oskolához, nem is hiányolta ott senki. Ugyan ki vitte volna iskolába másnak a félnótás fiát? Inkább elküldték a kútra, azt iskola nélkül is megértette, akár magyarul szóltak hozzá, akár azon a nyelven. Egyre többen lettek, akik csúfolták, hogy ezen a nyelven beszél. Jöttek olyanok is, akiknek a nyelvét alig értette, vagy sehogy. Katonák voltak, de sem a nyelvük, sem a ruhájuk fazonja nem illett a faluba.

Voltak zimankós telek, nem győzte a tavaszt kivárni.

Kisütött végre a nap, megjött a szép idő. A tavaszi szél elfújta a felhőket. A határban véges-telen-végig harsogó zöld füvek, sarjadó búza borította a gazdag feketeföldet. A kertek, a fák virágba borultak. Tombolt a tavasz.

A lányok sivalkódtak a kútnál, ahogy a legények hordták rájuk vödörrel a vizet. A legények egyik bandába sem vették be, amikor házról házra jártak locsolkodni. Elzavarták a félnótás legényt.

Aztán egyszer csak elkomorult az ég. A jövevények, amazok jöttek csoportosan.

A lányok hamar elillantak, a legények elszédtek, nem vették elő a bicskát a csizmaszárból.

Így változtak meg a békés ünnepek. Voltak a falubeliek közül, akik amazok közé álltak.

Ő meg csak bámészkodott, aztán elődalgott ő is. Ki érti ezt? A félnótás legénynek ugyan ki magyarázná meg.

Kinek milyen a sorsa. Talán nem is született ő félnótásnak, de hamar rászakadt az élet. Az anyját eltemették, nem is ismerte. Apjáról sem maradt sok emléke. Őrizte a portát kislegénykora óta. A nagyanja hiába mondogatta, jön apád, majd hazajön a háborúból, hazajön a fogásból, de nem jött. Ő meg azt sem tudta, mi a különbség az anya és a néni között. Más talán a kútba ugrott volna, vagy világgá megy. Az apja nyájából nem maradt rá más, csak egy kecskegida. Egy nyamvadt, kicsit bicegő kecske, amely vele öregedett. Ellegetszett, még a bokrokat is lerágta, amerre mentek. Mert a kecske nem tágított, meg sem kellett fognia a nyakán átvett foszlott kötelet. El is nevezték a feleségének a szesztestvérek, pedig annak még annyi haszna sem volt, mint egy feleségnek, mivelhogy baknak született. Attól még sajnálta levágni.

Ritkán lépett be a kocsmába, hiszen pénzt alig keresett. Nem is hiányzott neki a hangoskodás meg az ugratás. Érzékenyen érintette, ha rajta köszörüli valaki a nyelvét.

Amikor a falut ellepték az idegenek, szeke-ekkel érkeztek, beálltak az udvarra, és kezdtek lerakodni. Nagy pereputtyal jöttek, őt meg vasvilával elzavarták. Még a kecskéjét is elvették tőle.

A sánta özvegy szénapadlására keveredett. Már otthona sem volt, verte a sors rendesen. Megosztozott a tyúkokkal, elcsent egy-egy tojást, és kiitta éhségében. Az istállót nem fűtötték sem lovak, sem tehének, és az ólak is üresen álltak. Beállt még egy szegénynek a házhoz.

Így ért volna véget nyomorult élete, kegyelemkenyéren. Zsírót, lisztet, kenyeret kapott, ha napszámba ment. Egyszer csak katonák állták az útját, vitték sorozásra. Címe nem volt, ahová a behívót küldhették volna. Odabenn jól megpofozták, hogy ne játssza meg magát. Aztán rájöttek az állapotára, és lerángatták róla az új katonaruhát. Alig maradt miben hazajönnie. Végül kapott a régi helyett valami szakadt zubbonyt, cipőhöz meg úgysem szokott a lába. Lyukas csizmája szerencsére otthon maradt a szénapadláson, ahol utoljára megaludt. Maradhatott, mert segített a sánta öregasszonynak a ház körül.

Amikor meghalt az özvegyasszony, aki befogadta, mehetett isten hírével. Ha megfázik, elvitte volna a tüdőgyulladás. Senkinek sem hiányzott volna a csonka faluban.

Szeretett volna legalább egy kutyát – de az is világgá ment tőle, amikor felkopott az álla mindkettőjüknek. A csősz aztán magához édesgette, mert annak meg elpusztult az öreg kutyája. Akadt szalonnabőrke, néha még kolbász is jutott eleinte.

Bolyongott a határban. Ha volt munka, elvállalta. Írt volna ő versikéket is, de nem volt a keze ceruzához szokva, így csak ábrándozott. De már a lépteit is korlátozta az új hatalom.

De a falu határa, a feketeföld felé nem minden irányba mehetett. A homoki szőlők felé egyáltalán nem. Pedig alföld ez is, az is, csak kérdés, a határ melyik oldalára kerültek a földek, nem is értette, de hamar meg kellett tanulnia a kétféle határ közti különbséget. Azelőtt a határ csak egyet jelentett, kiment a faluból valakinek a földjét megkapálni. Most nem paraszt járt arra elmaradhatatlan kalapjában vagy a szomszédasszonyok valamelyike fejkendőben, hanem valami goromba katona. A hanghordozásból is értett volna, de durva szavakkal adott nyomatékot a mondani-valójának. Mondta volna, hogy arra van a János bácsi földje, de hang nem jött ki a torkán. Az meg csak ráfogta a puskáját. Még elszaladni sem tudott. Reszkető inakkal indult a falu felé, amikor a

katona intett neki, hogy menjen. A patakon túlra hiába kíváncszott volna, ment volna a régi ismerősközhöz, onnan is visszakergették. Megértette, hogy a falut kettéosztották, de az okát nem. Egy félnótásnak senki sem magyarázza.

Pedig régebben rákot is, halat is fogott ebben a patakban. Az erdő felé sem mehetett málnát szedni, bár tudta, merre talál. A szeder is leérett, anélkül, hogy valaki hozzáférhetett volna. A vacsorakor fanyar, összehúzza az ember száját, de abból legalább ehetett kedvére, mert az öreg fa olyan helyen talált felnőni, ahová azok nem jártak, nem is tiltották a járást.

Ahogy vége lett a szüretnek is, nem hívták napszámba. Igaz, nem volt még felnőtt, de faluhelyen a gyerek is emberül dolgozik, hiszen bírja.

Ő ugyan vékonydongájúra sikeredett, hiszen az ő reggelije is annyira volt biztos, mint a kutya vacsorája. Aztán elcsapta az éhségét valami hitvány gyümölcscsel. Ha valakinek a gyümölcsösében kerek almák termettek, és leszedett egyet-egyét, igyekezett a koszos ingecskéje alá rejteni. Már kiskora óta szidták, fenyegették, tolvajnak nevezték. Különösen azóta kergették meg, amióta nem akarták a nyelvet érteni, amelyen azelőtt szólt velük.

Lakodalomba, ha nem is hívták, de nem szólta meg, ha betévedt. Hiszen segített a háznál, most is kellett aprófa az üst vagy a kondér alá. De nem volt ám mindegy, hogy a cigány húzta-e a nótát, vagy valami tamburás. Pedig kedvelte az öreget, az is őt. Azóta eltemetették, és mások más zenére duhajkodtak. Nem a csárdást járták, amelybe beletanult gyerekként.

Ezeknek a lakodalmában, amin azok a magyarokat értették, még a kutya sem lerágott csontot kapott. Meg is morogta, amikor elszaladt mellette a cupákkal.

Még a púpos Mária, a Mariska is nyelvet váltott, ha találkoztak, ki is nyújtotta rá azt az idegenné vált nyelvét.

Amikor csak visszajött a határból, mindig volt olyan ház, ahol a siratóasszonyok jajveszékelték, fiatalembert is sirattak. Olyan házakhoz, ahová nem kellett menni segíteni, dolgozni, mert volt, aki az állatokat ellássa, vizet húzza a kútból, mégiscsak hívták napszámba kapálni. Később

egyre több portán fogadták föl, mert a fiatalja elment katonának. Nemsokára sokakat el is sirattak, ha a kiskapujukon belépett a postás valami írással.

Sehol semmi fény, csak az ég lyukas pokrócán szivárgott az égre feltűzött csillagok fénye. Hidegen villogtak azok a csillagok. A legény kívül-belül reszketett. Belül a fájdalomtól, amikor a tüdőbajos Eszti siratták. Megállt az ablaka alatt. Nem is volt más ablak, amely messziről virított volna, a kocsma az alvégen állt, a kövesútnál. Arrafelé nagyobb volt a forgalom, még az idegenek betértek.

Kihallatszott a siratóasszonyok jajveszékélése. Az ablak mögött csak a gyertyák világítottak, azok is kialvóban.

Kije is volt az ágrólszakadtnak Eszti?

Az egyetlen lény, akinek volt egy-egy jó szava hozzá. Ő, aki lassan-lassan kifogyott az életből, aki hibás volt, és egyetlen legény sem állított májusfát a háza elé.

Eszti letette a két nehéz vödört, amikor a jó kútról jött, és rámosolygott. Fel is kapta mellőle a vödörket, hogy segítsen. Most aztán elszállt belőle a lélek, amely csak hálni járt belé. Eszti egyre többet köhögött, egyre többször tette le a vödört. Nemegyszer látta, hogy véres a zsebendője.

Az Eszti bizony megsiratta. A beteg lány nem csúfolta, nem ugratta, nem emelgette a szoknyáját, hogy aztán kinevesse.

Ha lettek volna körülötte virágok, mind az Eszti kapujára tűzte volna. Fázósan, egyik lábáról a másikra állt. A lelke is megtelt szomorúsággal. Angyallá változott az egyetlen lény, aki ember számba vette. Siratta is a szívéből, de nem csak azon a fagyos, gyötrelmes éjszakán.

Jártában-keltében az Esztire gondolt, akinek a köhögését elnyomta a nehéz fekete sírhant, amelyre csak a feltámadás hordott virágot. Csakhogy az ő feltámadása bizony, jaj, de messzi van még!

Az iskolában a tanító egyszer rákérdezett az anyanyelvére. Hiszen van neki nyelve, de az anyjára bizony nem emlékezhetett. Értette a szót, de nem értette, amit a táblára írtak, pedig a változások előtt úgy-ahogy konyított a betűkhöz, ha elnehezült kezével nehezére is esett írni. Nem

sok dicséretet kapott, az új tanító egyenesen a sarokba állította.

Hányszor végiggondolta, miért nem volt jó, ahogy kiskorában élt. Mindenkiel szót értett, aki felfogadta.

Az még mindig fájt, hogy a lányokkal nem barátkozhatott, a többi fiú sem vette be a játékába, de minden szomszéd ugyanolyan volt a változások előtt. A nap is egyformán sütött az emberekre, a hó is ugyanúgy hullott a falu határában. Nem volt erre meg arra. A patakon palló vezetett át, és híd is volt a faluban, a bekötőút közelében.

Miért gyülekeznek most újból a katonák, mi készül? Miért lopóznak a legények megint az erdő felé éjszakánként? Miért hall az erdő irá-

nyából fegyverropogást? Miért bömbölnek éjjelente repülők, miért remeg alatta a föld?

Félt, mint gyerekkorában, amikor az ég zengett, pedig nem voltak az idő tájt ezek meg azok.

Aztán megértette, hogy újból elérte a háború.

Én még találkoztam vele, amikor a néprajzi emlékeket gyűjtöttük. Szép hangja volt, nótáinak bizonyult, a népdalok közé magyar nóták, de amazok nótái is befértek. Igen érdekes elegyet alkottak.

A katonaszökevényekkel jött át, olyan állapotban, hogy kórházba került. Az otthonból, ahol később elhelyezték, egyszer csak eltűnt. Talán megint a határban csavarog, nem bírta a kötöttségeket. Azóta nem tud róla senki.

Téli metamorfózis II.

Léna élni akar

11.

A tömeg akkor azt hitte, itt a vég, a kislány meghal. Főleg a kislány anyukája hitte azt, a kiabáló emberek is őt szidták. A kislány két suhanó villamos között várt türelmesen. Jobbról előtte, balról mögötte, csörögve fogták fel a repülő szitkokat, sárga faluk között csak a szél csapkodta bőrét, kezét angyal fogta. Biztonságban volt, tele bizalommal, ahogy gyermek nyugszik anyja keblén.

Anyja keblén, szíve fölött az ing majd szétszakadt, a félelem nagy úr, de végül nem történt semmi. A tömeg széteszlott, az anyuka száz évet öregedett. A kislány kalandjai a villamossal ezzel nem értek véget. Sötét volt, tél felé járt az idő. Bátyját követte, aki barátját kísérte haza, és őróla megfeledkezett. Tátongott a többsávos úttest, majd bekapta a lányka alig nyolc évét. A járdaszíjgeten pihent a kis vándormadár.

Vándormadár a hidegben tántorog, otthon ülne bár, háttal a cserépkályhának. Kint feketébe burkolt szürke háztömeg, csak a fiúkat szem elől ne tévessze. Lába a síneken, de ekkor sorompóként egy hosszú kar ellentmondást nem tűrve visszatoloncolta az életbe, amelyről azt sem tudta, hogy majdnem elvesztette. A kar egy fiatalember része volt, az érkező villamosra mutatott, az lett volna a sárgán csörgő kivégzőosztag.

Kivégzőosztag? Ilyen még nem volt, nem volt rá kész szava. Az operetteket ismerte, onnan vette a hangsúlyt, és szemrehányóan rebegte: „Úgy megijesztett!” Ennyire futotta a hála. Pár évvel később megérkezett a büntetőosztag. Hja, kérem, a város veszélyes üzem. Mégis, a hatos villamoson a legkevésbé egy pofonra számítunk. Vigyázunk a pénztárcánkra, de nem az ábrázatunkra. Őt ujj hagyott bíbor jelet a gyerekarcon.

Gyerekarcon csapódott le a megtermett aszszony tenyere és vele múltjának elszenvedett és elosztogatott igazságtalanságai. Csalhatatlan módszer, hogy a gyerek átadja helyét a mögötte álló bácsinak. A büntető, mielőtt leszállt volna, a gyerek nagymamájára támadt, aki határozott nyugalommal helytelenítette az unokájának tálalt

nyaklevest. A többi utas még egy darabig sutyorgott, aztán az előadásnak vége lett. Így adjuk tovább az erőszakot, így adjuk tovább sebeinket.

12.

Ott állt a feldúlt szoba közepén, és nem szólt, csak nézett. Ha sokáig él az ember, felgyülemlik tekintetében a fájdalom, megül a retina alatt, és elcsitítja a szavakat. Látott lerombolt országot, városokat, megroncsolt életeteket, most egy megcsúfolt szobát látott. Mint egy lesújtott, de méltóságában meg nem tört hadvezér a vesztes csata után, csak állt némán, retiküllet a kezében.

Kezében még melegen duzzadtak az erek, de a Parkinson már javában köszörülte rajta alatomos nyelvét. Lefogyott, de még bírta a lába. Lassan kezdte sorra venni a pusztítás nyomait. A rókás képet kivágták a keretből, az empire stílusú könnyed jelenet is eltűnt a falról, és a menyegyzetig érő polcos szekrény csupaszon bámulta földre hányt könyvek százait.

Könyvek százait dobálták földre, pénzt kerestek, és aranyat, de hiába. Dühösek lehettek, és csalódottak. Ezért a nagy fáradság? Olyan szépen feszítették fel a rácsot, sok munka van abban. A dolgukat is a végébe végezték, nem a vádliközépig érő könyvtenger tetejébe, egész civilizált módon. És erre semmi. Komoly érték itt nem volt.

Itt nem volt más, csak egy rendben felépített élet kis csodája, egy nyaraló, ahol vacsora után mindenki leült egy székre, és csendben olvasott, vagy kártya került elő, netán népdalok sorát énekelte a család. A kert nem sérült, málna termett, és fürtökben lógott a fanyar ribizli. A napnak görbült csak meg a háta, sárga leve szétfolyt a kerítésnyi orgonalevélen, elfáradt.

Elfáradt, leült a kis piros fotelba. Hát ezt is meg kellett élnie. Becsukta szemét. Évtizedek munkáját gyalázták meg. Elárulták. Az utcában kakas szólt. Élete jelentős része küzdelem volt, átgörgött rajta a huszadik századi történelem. Túlélni, romokat eltakarítani, újjáépíteni. Öregen is, mindhalálig.

Dalok 2023 tavaszáról

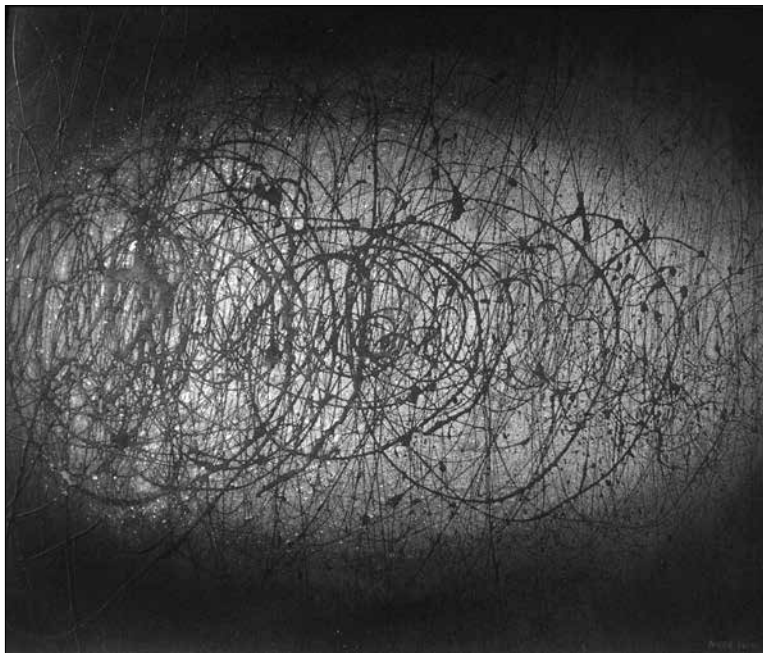
Tájkép 2023 (hendekaszillabuszok)

Sprintelnék, de a lábfcám nem enged.
 Rejtőzöm, hogy a bomba el ne érjen.
 Árkot vájok a földbe, ott hasalni.
 Talppal fekszem a gomba centrumának.
 Mondják, így a sugár fejemre nem hat.
 Vagy hát tudja a szösz, de hinni fontos.
 Buzgón megfogadom, szerényen élek,
 koldult pénzemet éhezőkre költöm,
 szalmával teli zsákomat megosztom
 bármely, frontok elől futó családdal.
 ...Képzeltetés csak e zsák s a szalmabálák.
 Kék folt hült hasamon haránt növekszik.
 Bolháim melegebbre vágyva szöknek.
 Holttestek szaga száll a városokban.
 ##

Nem jön a sírás (petrarcai szonett)

Jól esne mostan szomorkodni. Nem megy.
 Kiszáradóban már bennem a bánat.
 A könnyebbítő zokogás még várat.
 Gyerekkoromban ahhoz nem sok kellett.
 #
 Elég volt épp, hogy icipicit szenvedj,
 s a Bánat Herceg* bevette a várat.
 A könnypatak a sánc alatt megáradt,
 és megadta magát a védőezred.
 #
 Azóta kéreg nőtt a ráncos bőrre.
 Fatörzsem szirupnedvet ki nem csorgat
 maga köré a zúzalékos kőre.
 #
 Tövében régen eltemetett holtak.
 Alusznak. Nem kívánkoznak már ölbe.
 Pedig a múltban újszülöttek voltak.
 ##

* Áthallás: Karinthy Gábor: Én, fájdalomherceg

Elveszett fények IX.

Cédulák XXXV.

– Trianon máig égő seb a magyarok szívében... Szörnyű, de a határokon belül jóval kevésbé, mint a határokon túliak lelkében... Mint egy ismert román szakértő a minap elmondta, a Trianon által létesült országban megszokott a politikai vita, akár a hangos konfliktus (hasonlóan hozzánk), de akkor beveti valaki az aduászt: bezzeg a magyarok milyen aljasok – ez békét teremt... Nálunk nincs ilyen mindenki által elfogadott, közös gyalázkodás – szerencsére... A most lemondott szlovák külügyminiszter azon elmékedett hetekig, mi lesz, ha a magyarok lerohanják a Felvidéket, ellenállnak-e, vagy senkit nem érdekel, mivel *ott úgyis magyarul beszélnek*, és ez csak a felszín, ami látszik, a mély, mint rendesen, hallgat... Trianon elmúlt 100 éves, de alig változott valami... Elmaradt az őszinte, elmélyült párbeszéd a népek között, és aligha látszik mozdulás ebben az irányban... Hiába irodalom, művészet, a falak mozdulatlan merednek – nincsenek átjárók... Az sem igazán jó, ha kivándorolnak a fiatalok, mert *otthon* fogy a magyar, túrni a gyalázatot, megaláztatást nap mint nap... Ki ad helyes választ? Egymás tiszteletét őrzőt? Ki segít e szomszéd népeknek kezet nyújtani, megfogni azt a századnyi időt késlekedő békejobbót – ha egyszer lenne ilyen...

– idétlen tréfának véltem, elvégre milyen kérdés az Párizsban egy ott ösztöndíjjal tanuló magyar egyetemistához: nálatok van meleg víz? De ez nem tréfa volt, tényleg érdeklődött francia diáktársa. A Sorbonon. És ez abban a városban történt, ha még nem mondtam volna, a '90-es években, ahol egy szintén ott tanuló magyar diáklányra rászóltak érkezése estéjén: hétvégén van fürdés! Akkor pedig szépen bevagonírozta magát, először apu a kádba, majd abban a vízben anyu, a gyerekek és végül a magyar lány. Nem poénkodok, természetesen neve is van a tanárnőnek... A szegedi történészt döbbenet hallgatták ottani kollégái, amikor arról beszélt

nekik, hogy a francia hadsereg néhány egysége a Balkánon és Szegeden állomásozott az első világháború végén. Egyébként azért, mert attól féltek, szerb és román véenceik fegyverrel döntenek el, kié legyen ez a mi városunk... A francia történelem szakos egyetemisták egy csoportja, amely hallgatta szegedi barátomat, jóval tájékozottabb volt Franciaország egykori afrikai és távol-keleti gyarmatainak lakóiról, kultúrájáról, mint erről a mi kis világunkról... Kelet-Európa? És Juhász Gyulának, a szegedi költők 100 évvel ezelőtt irodalmi folyóiratot indítottak Szegeden, ékes francia nyelven a francia színekben itt szolgáló afrikai katonáknak. Tanulság? Hál' istennek, nem tudok ilyet mondani. Ma ez is Nyugat – Európa. A globalizáció (lásd Marx: Világ proletárjai egyesüljeteek!), szóval eme nemes eszme, mely ma hódít a fejlett Nyugaton, megkövetelné a tájékozottságot, már csak hogy tudják – mit akarnak eladni nekünk... Világképüktől, Európa-képüktől kíméljenek!

– nagy hirtelen tán egy tucat idős embert tudnék felsorolni, aki egyedül él. Egyedül maradt öregkorára. Nem így akarta, nem tervezte, így alakult. Van olyan is, aki nem élhet együtt a párjával félszáz év után, mert egészségi okok miatt képtelen ellátni magát, és a férje is őt. Természetesen a halál a leggyakoribb magányra kényszerítő a pároknál. Fura állapot egyedül élni. Rozika azt mondja, nem kíván magának jó étvágyat az ebédhez – de már eszébe jutott. Sándor atyát olykor fölhívja egy idős asszony, csak hogy *emberi szót* halljon. Egyik barátomat, aki egykor sebésként dolgozott, hajdani beteget keresik, képesek egy órát is beszélni neki telefonon. Most, hogy nem lehet találkozni, könyvtárba járni, hetekig készülni az összejövetelre, az unokákat is csak az ablakból nézhetik, a gyerekek nem jöhetnek vasárnap ebédre – nyomasztó a magány. Tudom, régen nagycsaládban éltek az emberek, sokan egy szobában, mondod, egymás hegyén-hátán, mindenki hallott mindent, szóval szörnyű.

Talán attól szenvedtek, ami most hiányzik – a családi közösség... Este kettőre zárod az ajtót, a hevederzárát is ráfordítod, de úgy is magad vagy. Nézed a tévét, csak hogy teljen az idő. Jelzem, a te idődet fogyasztod, neked marad kevesebb. Régen, fiatalon nem szeretted egyedül. Mára megszoktad, valami más érzésed van, ha vendéged jön. Mert a magány a megszokott! És a virágcserepet, ha odatetted, az ott is marad, nem teszi arrébb senki. Nem készültél rá, nem számoltál vele, csak úgy megtalált ez a helyzet, mint ami még következik, vagy most a járvány. Jut eszembe, az erkélyen kinyílt néhány sárga jácint! Nem is tudtam, hogy átvészelték a telet. Aprócskák, de örülök nekik.

– „Igazat mondjatok egymásnak, hűséggel és békével szolgáltatassatok igazságot kapuitokban. És egyiketek se gondoljon szívében rosszat felebarátja ellen, se ne szeressétek a hamis esküt, mert mindez olyan dolog, amit gyűlölök” – mondja az Úr Zakariás könyvében. A Holt-tengerhez közeli Kumrán-hegység barlangjaiban talált, mintegy kétezer éves papirusztekercsek egyikén olvasható az iménti szöveg, mely csontvázak halmaza alól került elő. Mindez talán jelképes is, hiszen korunk a háborúk kora, ahol nehéz meglátni a remény fényességét, és Isten segítsége nélkül nem is lehet, mondja a teológus, Benyik György plébános. Urunk szavai parancsként szólnak – légy ilyen, ezt várom tőled. Nehezen mondom ki, de már az első ember is megszegte parancsát tudatlanságból, vagy nem vette komolyan, netán Éva annyira hiszékeny volt, hogy a kígyó rászédhetette... Ádám pedig nem hagyta magára őt a bűnben, és harapott ő is a tiltott gyümölcsből... Így történt? Isten tesztelte teremtményeit, próbára tette az első emberpárt? Ne ismerte volna Ő a teremtményeit? Fölkészítette őket az életre, ahol mindenki előnyt akar szerezni a másik gyöngességéből? Mégis azt mondja nekünk – legyünk őszinték, igazságosak, tiszta lelkűek? Miképpen lehetett az édenkertben egy kígyó, aki visszaélt Éva hiszékenységével? Gondolnánk, ott még mindenki jó, hisz együtt fekszik párdúc a gödölyével... Benyik professzor szerint a mai eszelősen gyilkos világban a hullahegyek mögött a hívő ember megláthatja az örökkévalót... és akkor nem vész el ittélünk értelme. Adja az ég!

– köszönés. Ez manapság jobbra nehéz ügy. Talán a sok magányos ember miatt, vagy más okozza, de valahogy nem divat. Kis tüneményes csajocskák laktak egy darabig szemközt, egyik elsős, másik a húga, nyilván házi feladat lehetett, hosszan elnyújtott *viszontlátásra* kiáltással távoztak, maréknyi csomagolt cukorkákkal... Lehetett köztünk a távolság szűk háromnegyed évszázad. Szomszédjuk, úgy 9 éves leányka, kedvesen szép *napot kívánok* felütéssel távozott, ő is elhúzva a szavakat, meg némi cukorkával köszönt el. Bezzeg ma egy szép lány visszanezett az öregemberre, és jó *napot kívánt!* Első felindulásban *kezét csókolom* lett a válasz, amit elnéző, de bájos mosollyal fogadott, jóllehet a múltkor egy szintúgy vonzó kortársa elsőre *csókolommal* viszonzott... Öregember ne akarjon kilépni a szerepből. Te már ne köszönj kézcsókkal, neked is csókolomot mondanak, ha akarnak... Egymásnak, ahogy látom, inkább csak morognak valamit, a *helló* egy változatát, ami éppen a nyelvükre jön. Sokan meg nem szólnak semmit, de jól elvannak így is. Egykori kolléganőm is megtartotta magának a köszönést, de attól még jól elvöltünk. Egyébként meg olyan régimódi dolog is köszönni. Látod, hogy itt van, nem? Gyerekkoromban még azt mondták, *fél, hogy kihűl a szája*... Manapság csak *rosszkedve van* – nem köszön. Mint olvasom, Amerikában minap egy tömeggyilkos ezzel a rosszkedvvel indokolta golyóit... Lehet persze mélyebb oka is a hallgatásnak – ki tudja? Ha tanácsolhatom, ne vedd észre, még megbántod! Ne adj' isten, rossz napja lesz...

– hajdanában-danában az ókori Babilonban agyagtáblákra írtak, azután kiégették őket. Ne görcsölj, ha netán nem tudod, ez merre volt, s mikor, inkább csak olvasd el ezt a történetet, onnan való, úgy négy vagy ki tudja, hány ezer meg ezer évvel ezelőtt...

„A szúnyog – zim-züm – ideszállt meg oda-szállt, / s egyszer csak épp alatta cammogott el / az elefánt. / Szúnyogunk, gondolt egy nagyot, / hurkot röpi az óriásra, / s temérdek hátán megkapaszkodott. / Szótlanul cammogott az elefánt. / A szúnyog sanda képet vágott, / mérlegelte a némaságot, / végre megszólalt, nem bírta tovább: / »Bocsánat, ha tán megterheltelek! / De ha nincs nagyon ellenedre, / édes bátyám, / az itatóg el-

mennék veled! / Onnantól, már nem terhellek tovább!« / »Kisöcsim! – így felelt az elefánt – / szűnyog legyek, ha megértem, mi bánt! / Hiszen én azt sem vettem észre, / hogy rajtam ülsz – / és azt sem fogom észrevenni, / ha elrepülsz!«”

Agyagtáblák üzenete. Olvashatod, mintha gyermeknek mesélnél, zümmöghetnek is, egyre megy... De ha rákérdez: nem vette észre? Nicsak, a zümmögő hitte, komoly, fontos úr, súlya van szavának is, nemcsak ülepének! Igen, ha másik szűnyogra száll! De egy elefántra? Észre sem vesznek – kisöcsi... S mindezt mikor írták? Lám, azóta – mennyit változott az ember... vagy mégsem?

– Mihail Bulgakov kegyetlennek nevezi Poncius Pilátus lovagot, Júdea ötödik helytartóját, aki keresztre feszítettette Jézust. *János evangéliuma* szerint Pilátus valójában megijedt Jézustól, mert nem találta bűnösnek. Inkább afféle holdkóros álmodozónak, aki mennyei királyságot képzel, Isten fiának tartja magát, és mindenki *jó embert* lát, még Marcusban, a Patkányölőben is, aki pedig éppen csak meglegyintette őt, Pilátus parancsára, mégis ömlik egész testéből a vére... Egy ilyen személy nem lehet veszélyes Jeruzsálem vallási rendjére, annyira semmiképpen, hogy halállal bűnhődjön – véli a római helytartó. Kéri Kajafás főpapot, bocsássanak meg Jézusnak, hiszen ez egyébként is hagyományuk vallási ünnepeiken. A főpap ellenvetése azonban megrémíti Pilátust, mert Kajafás azt mondja, Jézus égi királyságról beszél, márpedig ez szemben állna a római császárral! Ha a helytartó szabadon engedi, megvádolják Rómában. Pilátus csapdába kerül, ha szívére hallgat, kettőtöri karrierjét – különben meg gyilkosság részese lesz! Jézus különben rendkívüli személy, nyomorúságos külleme ellenére, amikor találkozik Pilátussal, olvas a helytartó érzéseiben. Párbeszédük nem a nagy hatalmú főúr és egy neki kiszolgáltatott rab közötti, mert Jézus fölötte áll a földi hatalomnak. Mondja is neki, *ha a Fennvaló nem adott volna kezedre, semmi hatalmad nem lenne felettem...* A folytatásban Jeruzsálem népe a rablógyilkos Barabás nevét kiáltja, így ő szabadul. Minden úgy történik, amint Jézus előtte megmondta tanítványainak. Ettől kezdve Pilátus neve, mint tehetetlené, Jézus kereszthalálához kötődik, csakúgy, mint az áruló Júdásé. További sorsuk érdektelen közönybe hull... Jézus föltámadott!

– délelőtt a Kossuth rádióban a szerkesztő elmesélte minapi élményét, egy beszélgetésben valaki azt mondta, minek olyan nyekergésekkel terhelni a középiskolás gyerek agyát, mint:

*„A semmi ágán ül szívem
kis teste hangtalan vacog,
köréje gyűlnek szeliden
s nézik, nézik a csillagok.”*

Ilyen versektől a gyerek maradék önbizalma is oda, nem is érti, minek ilyen tanítani. Inkább valami ütős szöveggel ismertessék meg, amitől bátran nekimegy a világnak! Nem kell döntenem, különben is bizonytalan lennék – egy boldog életbe indulónak tényleg minek ilyen? De ha valami gyöngye kis madár, még tényleg árthat neki... Az ember sérülékeny, ifjú korában csakúgy, mint később... Mostanság láthatjuk elégszer. Különben meg a szívével érzi a szavak jelentését, és kerülhet olyan helyzetbe, emlékszem erre, amikor a jelentéktelenség érzése elhatalmasodik rajta... Ilyenkor talán segít, ha képes megnevezni, mit érez valójában. Világfájdalmat? Mert ezt sem mindig könnyű megnevezni... Azt sem tudja, mi baja, csak majd megszakad a szíve... És van ám olyan, hogy a lelked mélyére süllyed egy kép, néhány szó, azután egyszer, lehet sok év után – fölbukkan. Ki ismeri lelkünk áramlatait? Ha netán olyan helyzetbe kerül valaki, egyszerűen képes lehet megnevezni, mit érez. Mindez lehet, de az ellenkezője is. Különben is fogjuk rá a költőre, végül is ő írta. Egyébként meg nem egy győzedelmes vers, de ebben a mai világban talán még az is érzi, mit üzen, aki mindig győzni akar... Azt meg éppen csak jelzem, az, aki képes ilyen képet megsejteni, azután nekünk elmondani, hogy a semmi ágán... – nem köznapi halandó.

– két fiatal első találkozása a stúdióban, bemutatkozó beszélgetés. A fiú már többször szerepelt, a lány most először. A fiú nyitókérdése: milyen sorozatokat szoktál nézni? Amit a család néz, csatlakozok, így szoktam meg. Egyszerű felütés, értik egymást. Nekem ilyen kérdés eszembe sem jutna, tőlem hiába is kérdeznék. Itt az új nemzedékek egyike, nem olvas, csak azt, amit muszáj, különben teljesen normális életet él, tanul, gépezik, sportol is, de nem olvas. Filmeket néz, szüleinél, kivált korábbi elődeinél jóval nagyobb tételben – de nem olvas. Eszembe sincs

minősíteni azt, ami történik, csupán a tényt rögzítem – megváltozott a világ, az olvasó generációk kimenőben vannak. Nem kiveszőben szerencsére, de nem is feljövőben. Vélhetően átalakul, tovább csökken az *olvasó emberek* lélekszáma, növekszik megosztottságuk, előtérbe kerül a tematikus olvasás, szakosodnak, amihez a kiadóknak is igazodniuk kell. Jó vagy rossz irányba változunk? Majd elvállik. Az egyetemes tudás egyébként is leáldozóban, ma már nem lehet *mindent* tudni. Nagy kérdés, mi lesz azzal a tudással – az emberről, a lélekről, annak rajzolatáról –, amelyet a régi írók, költők megjelenítettek műveikben... Képeik, kifejező szavaik egyaránt értéket jelentenek, kincset, amely a magyar kultúra aranyfedezete. Már most nyomasztó Petőfi, Arany, Ady ismeretlensége, Csoóri és sorolhatnánk... Ki fog Szolzsenyicint olvasni? Hemingwayt? Faustot? Az ember tragédiáját? Már most sincsenek a közbeszédben! A tiniken múlik sorsuk? Fohászkodjunk, lesznek köztük kivételek is. Különből elveszünk, mint a többi nép – ki maradt volna még...

– Nagy Imréről, a forradalom miniszterelnökéről nézegetek egy „leleplező” írást. Vologya fedőnéven Sztálin uralkodása alatt jelentett barátairól, társairól a szolgálatnak, majd Rákosiékkal hazajött '45-ben, és ő lett a padláslesöprő beszolgáltatási miniszter, ahogy falun még a '60-as években is neveztek. Aztán amikor Rajkot, majd Kádárt is lefogták, őt nem vitték el, szovjet kapcsolatai miatt, csak mellőzték. Sztálin halála után a magyar vezetést raportra rendelték Moszkvába, és ő lett a miniszterelnök, Rákosi átmenetileg bebukott. Szűk két év múlva újra Rákosi jött vissza, majd a forradalom Nagy Imrét teszi meg miniszterelnöknek. Első, rögtönzött beszédében a Parlament előtti tömeget elvtársaknak szólítja, leordítják, kifütyülik. A népfelkelés (Pozsgay szava, potom 33 évvel később!), a kivégzettek százai a forradalom megtorlásául, köztük Nagy Imre, még '58-ban. Nézem ezt a vékony, füzeti könyvet az egykori legendáról, akit akasztás után kátránypapírba tekertek koporsó helyett, s arccal a földnek, először a fogház udvarában földeltek el, később a 301-es parcellába, jeltelen sírba ott is. Ez az ember látszólag szabadon járó, valójában rab volt, parancsot teljesített egész életében, majd '56-ban egy végzetes hullám a

csúcsra sodorta, onnan a halálba. Sebes Gábor leírása szerint hiába is kért volna kegyelmet halálos ítéletével szemben. És sorsa elől sem menekülhetett, egyedül maradt. Szörnyűségei büntetését kapta a végzettől, vagy csak *így alakult*, de ki vagyok, hogy ítélek? Most itt olvasom történetét a fűtött szobában – mit tettem volna a helyében... szorító bilincsei között... Jutalmul fennmarad neve?

– Jézus Krisztus előtt csak Szókratész hirdette – az ember jó! Te vagy éppen én talán nem egészen, hiszen esendők vagyunk, de az ember – jó! Igaz, Szókratész, mint a facsemetét, nevelte az embert, mert különben tudatlan marad. A többség neveletlen marad élete végéig, de akkor is voltak a jók, akik Isten választottjai lehettek, s jónak születtek, miként ma is. Az értelem talán megvéd a világ csábításaitól, átlátod gonoszságait, nem teszel jóvátehetlent, s lehet, nem látsz túl a csillagokon – de szereted, segíted szenvedő testvéreid... Jézus tanítványai jobbra írástudatlan halászok – mégis őket választotta... Szókratész az értelem fényével világított volna, mert igen büszke volt, hogy a piacon, ahová gyakran járt, egy írástudatlan rabszolgát megtanított Püthagorasz híres geometriai tételére. Bravó, sajnos Athén bírósága kiitatta vele a méregpoharat, mondván: megrontja az ifjúságot. Igaz, gondolkodni tanította hallgatóit! Mindezt két és fél ezer évvel ezelőtt, mert már akkor sem volt ajánlott csak úgy töprenkedni... Állj be a sorba, különben szétszednek, megesznek, eltaposnak. De ha nem tudsz? Képtelen vagy igazodni? Mifelénk ilyenkor a szesz segített. A mostanság ünnepe, egykor legendás, zseniális zongoraművészt rendszerint felesége kísérte (vezette) a zongorához. Utána valami földöntúli élmény szakadt hallgatóira a zenéjétől. Tiltott határátlépési kísérlete miatt egy év börtönt húzott le, követ cipelt a kezével, majd néhány nappal azután, hogy kiszabadult, 1956. október 22-én koncertet adott Pesten, tomboló, mennybe vitt közönségnek... Mint mesélték, részegen, mert csak így volt képes elviselni azt a rettenetes feszültséget, amely szétfeszítette a lelkét. Jézus felmutatta a tízparancsolatot – így éljete! A filozófus gondolkodásra nevelt. Megváltozott az ember? Sokan bizonyosan mássá lettek. Te is?

– kallódó nemzedék. Tagjai itt vannak, itt vagyunk még, de gyökerek nélkül, hiszen minden akkor megtanult körülmény, társadalmi szokás, politikai rend, amelyben fölnőttünk – elillant. Akkor egy élhető világnak tűnt, ami nekünk adatott, hiszen a körülöttünk lévő, úgymond szocialista országokhoz képest a nálunk lévő rendszer jóval szabadabb volt. A könyvkiadás, film, zene, a hatóságok javuló viselkedése, a közélet légköre sokunk számára a '80-as évektől mind elviselhetőbb lett. Az egyházak, a hívők helyzete normálisabb. Milyen rendszerben éltünk? Valamelyik este egy tévébeszélgetés tárgya a *kommunizmus emléke* volt. Ők sem jutottak semmire. Politikai foglyok akkor már kevésbé akadtak, de akkorra ki-ki már a maga kárán megtanulhatta, fogd be a szád, és békén hagynak. E tárgyból kaptam néhány leckét én is... Aki a rendszerváltás előtti utolsó 1-2 évtizedben kiment a nagy SZU-ba, Moszkvába, láthatta, hol élünk idehaza... A gyulai kolbász mint valuta szerepelt odakint, a vetkőző nőt mutató golyóstoll dettó, egyaránt 17 Ft, 1 dollár és 1 rubel. Ebben nőttünk föl, pontosabban

jóval durvább világban, ahol Sztálin utolsó éveiben még jegyre adták a kenyeret, napi 25 dekás fejadagot – tanítás után várakozás a bolt előtt az úttestre is kinyúló sorban, de autó nem járt felénk, Újszegeden... Ehhez képest a Kádár-rendszer második fele maga volt a jólét. De akkor már ki lehetett utazni Bécsbe meg a világba, így ismerhettük korlátainkat. *Megáll az idő* – ez a film a születése, 1981 óta klasszikussá vált sokunknak, megtudtuk belőle, hol éltünk. A frissen szabadult politikai foglyokkal és a képmutató hivatalos közbeszédrel. Mára szerencsére ez a világ eltűnt. Akkori gyerekek, később felnőttek, mára dédik – úgy, ahogy, de – még itt. Fogatlanul, megfogyva erősen, de itt. Tanuljatok élni, hogy legyen mit mesélni... Ránk ez nem igaz. Nem kérdeznek tőlünk, van elég bajuk így is. Amik maradtak a szívujjékon, lélekben – ifjúságunk emlékei. Szerelmek akkor, később, munkád gyönyörűsége, ha megadatott, család. Ezt lélekben magaddal hozhattad, s talán majd viheted is... A többi? Engedd el könnyedén!

Júliusi szél II.

Mindent Istennek köszönhetek

Dr. Czopf Józsefné dr. Horváth Éva (Velem, 1939)

Az oroszok elől menekülő nyilasok 1944 telén Velembe hozták a Szent Koronát. A Stirling-villa mögött ástak egy szép föld alatti folyosót, bunkerfával bélelve, és ott őriztették koronaőrökkel. Amikor továbbálltak, a falusiak szétszedték a bunkerfát, és ki-ki újrahasznosította.¹

Hoztak egy áramfejlesztő gépet is, így azokban a házakban, ahova beköltöztek, lett villanyvilágítás. Azt gondolhatták, mivel Velem zsákfalu, ott védett helyen lesznek. Nem nagyon barátkoztak a helybeliekkel. A gyerekeik sem játszottak velünk. Nyilván ez meg volt nekik hagyva. Külön szánkóztak saját szánkójukkal, mi a ródlit nem ismertük. A húgomnak és nekem csak olyan egyszerű falusi szánunk volt, amit apukám készített nekünk. A menekülésük után a nyilasok otthagyták hosszú szánkójukat, a falu összes gyereke azt használta.

Mi a Fő utca 9. számú házban laktunk, a hanglábbal szemben. Akkor még megvolt szüleimnek a kis vegyeskereskedése, ahol anyukám állt a pult mögött. (Kilenc-tíz éves koromban én is kiszolgáltam a húgommal a vevőket.) Apukám egy egylovas féderes (könnyű szekér) kocsival szerezte be az árut Szombathelyen egy kedves zsidó nagykereskedőnél. Az utca felőli alsó szobában körülbelül 1943-ban apukám néhány napig egy zsidó férfit bújtatott.

Amikor a nyilasok Velembe érkeztek, az üzlet melletti szobából a nagymamámnak, Horváth Jánosnének ki kellett költöznie. Abban a szobában rendezték be ugyanis Endre László államtitkár irodáját. Beszerelték neki a telefonvonalat is. Endre László nem tartott velünk semmilyen kapcsolatot; csendben dolgozott segítőivel. Délben elment valahova ebédelni, aztán visszajött, és folytatta munkáját.

Egyszer megkérte apukámat: menjen el a tehenéért. Apukám Velemtől úgy 50 kilométer távolságból hazavezette „Fánit”. Emlékszem,

ahogy ez a tehené nézett hatalmas szemével. Esze is volt: először a szomszéd tehenek előtte el a szénát, csak utána a magáét. Rengeteg tejet adott. Endre László a Kapiller családnál lakott, ahol később felakasztotta magát az udvarban. Ezt az idősebbek mondták.²

Óriási tél volt akkor. Közmunkára osztották be az embereket, akiknek szinte egészen Kőszegig el kellett lapátolniuk a havat az útról. A házak előtt is két, két és fél méter magas hófalak emelkedtek.

A nyilasok otléte alatt jártak hozzánk a boltba magas, jóképű férfiak is. Amikor egyikük egyszer kivette a pénztárcáját a belső zsebéből, anyukám – talán túl bátran, megfogva a kabátja szélét – csodálkozva felkiáltott: „Jé! Maguk koronaőrök!” (Telente Budapesten volt a Görgey családdal, onnan ismerte a koronaőröket.)

„Horváth néni! Ezt nem szabad senkinek tudnia! – szolt rá az egyik. – Ne mondja senkinek!”

Anyukám nem is mondta, később tudtuk meg tőle.

Endre László irodájában rengeteg irat (sok fontos állampapír) maradt. Miután a nyilas kormány az oroszok elől Nyugatra menekült, az ott hon maradt nagymamám, Horváth Jánosné félt, hogy bajunk lesz a papírok miatt, ha megérkeznek az oroszok. Ezért jól megrakta velük a kemencét, így sütötte a húsvéti kalácsot, azt aztán a Vörös Hadsereg harcosai ették meg.

Jövetelük előtt az egész falu kivonult az erdőbe, a Hosszúvölgy elejére. A férfiak ácsolta ágyakat csalittal, száraz falevelekkel raktuk meg, és ponyvát terítettünk rájuk. Azokon aludtunk. Teheneket is vittek föl, hogy tudjanak fejni a gyerekeknek. A várakozás közben nagyokat játszottunk.

Öt és fél évesen láttam Szombathely bombázását (amerikaiak bombázták), pedig 18 kilométerre van Velemtől. A lesötétített faluból a szüleink flaneltakaróba takarva vittek ki minket húgommal a kicsit távolabb, 600 méterre levő pincénk többemeletes almaágyaiba, amelyek gerendákból és

deszkákból készültek, és ott aludtunk. Útközben erősen, sárgásan fénylő volt Szombathelyen az égbolt, mert – mint mondták – repkedtek a város fölött a Sztálin-gyertyák. Szombathely nagy része égett, a székesegyház is.

Az oroszok is jól belakták a falut, de nem anynyian, mint a nyilasok. Öten betelepédtek hozzánk, ugyanabba a szobába, amelyikben nem sokkal azelőtt Endre László tevékenykedett. Egyiküknek civilben tanító volt a foglalkozása, egy kicsit beszélt németül. Így anyukám tudott vele értekezni. Ma is előttem van ennek az orosz tanítónak az arca, nagy bajusza volt; engem az ölében hordozott hatéves koromban a faluban, és nagy csokor orgonát szedett nekem. Én nem féltem tőlük, de a húgom nagyon. Anyukám egy nagyon nagy láboshoz főzött nekik, amit a földön körülültek, és úgy – tányér és gyakran evőeszköz (ezalatt kanalat kell érteni) nélkül, a láboshoz – ettek. Onnan tudom ezt, hogy be-bemerészkedtem oda anyukámmal, és láttam. Előtte azonban anyukámnak a szemük láttára mindig meg kellett kóstolnia az ételt.

A katonák szuronyaikkal rendszeresen böködték a pajták szénáját italt, eldugott, borral teli hordókat keresve. (Ettől tartva apukám korábban leengedte a borát a kútba, de aztán valamiért kihúzta. A hordó sárosan a kút mellett állt, nem is gyanakodtak, hogy mi lehet benne.)

Még ott voltak az orosz katonák, amikor a falu lakossága lassan visszamerészkedett a házakba, ahol addig csak néhány öreg lakott. Úgy emlékszem, senkinek sem esett bántódása. Amikor továbbmentek, apukám lovát elvitték, de ők is otthagytak valamit: egy gumi nélküli biciklit. Velem összes gyereke sorban állt, hogy mehessen vele egy kört a réten, ami tele volt vakondtúrással. Akkor tanultunk meg biciklizni.

Az üzlet teljesen kiürült. Apukámnak maradt egy tehene, de azzal nem lehetett Szombathelyre menni áruért. A zsidó nagykereskedőket elvitték Auschwitzba, meg is sirattuk őket, különösen apukám. Elhurcolták Velemből a Stirling családot is.

Amikor 1916 körül meghalt a zsenyei nagyapám, Németh István, és ott maradt a család férfierő nélkül, a nagymamám, Maráci Anna hazahívta anyukámat Pestről. Anyukám ugyanis Pesten polgáriba járt négy éven keresztül, mert egy

gyermektelen nagybácsija és felesége, akiknek ikerfia torokgyíkban (diftéria) meghaltak, örökbe akarták őt fogadni. Anyukám tanítónő szeretett volna lenni, de így le kellett mondania a továbbtanulási terveiről. Nyolcan voltak testvérek, először három lány született (anyukám 1906-ban a harmadikként), majd öt fiú.

Szüleik szegény parasztok voltak, húst alig ehettek. Ha mégis, az a fiúk ügyességének volt köszönhető. Hatalmas akácos húzódott a házuk mögött. Ott ültek el este a fácánok a fákon. A fiúk egy bot végére ónt raktak, és azzal leütötték a már félig alvó szárnyasokat. A Rábában pedig folyamatosan fogták a halakat. A nagybátyáim közül többen csendőrök lettek, mert jóvágású, magas fiúk voltak. Ebből nekik *később* nem lett bajuk. Édesanyám Imre nevű testvére Győrben, a hajóállomáson dolgozott, Antal Vasvárra nősült, Lajos orosz fogságba esett (csak őt vitték ki a frontra), szabadulása után visszakerült Zsenyenyére. Jóska fiatal korában meghalt, mert leesett a padlásról egy zsák búzával. Pista Sopronba házasodott. Anna nevű nővére Vépre ment férjhez, öt gyermeke született, és egyik fia, Imi huszonegy évesen gyomorvérzésben halt meg a Szombathelyre tartó mentőben. Másik nővére, Mariska Budapestre ment férjhez egy vasutashoz. Előtte ő is Budapesten dolgozott valakinél szolgáloként.

A zsenyei nagymamám rendkívüli asszony volt. Őrzött egy kivonatolt képes Bibliát. Azt olvasgatta, tanulmányozta, és a belőle leszűrt tanulságokat így foglalta össze: „Isten azt mondta az embernek: Nézd, én fölruházlak téged okos ésszel, elmével. Vigyázz magadra, én megőrizlek! De ha kútba ugrasz, nem húzlak ki.”

Nyolcadik gyermekét otthon szülte, egyedül. Mire hazajött a család a mezőről, megfüröszttötte az újszülöttet, ellátta a köldököt, és bepólyálta gyermekét. Ezután a faluban még kilenc gyermeket segített a világra, mert szívesen hívták vajúdó asszonyokhoz: „Németh néni, jöjjön gyorsan, mert maga ért hozzá!” Autodidakta bába lett.

Amikor Pisti fia udvarolt egy nála jóval idősebb hölgynek, megmondta neki: „Édes lányom, ne menj hozzá a fiamhoz, mert nem fog megbecsülni téged!” Mégis hozzáment, el is romlott a házasság.

Egyik lánya, Mariska mindig csinosan felöltözött, amikor udvarlója zsenyei házukban –

gyakran – meglátogatta, és hűgával, anyukámmal szolgáltatta ki kettőjüket. A nagymama megkérdezte ettől az udvarlótól egy alkalommal, amikor már sokadszor náluk vendégeskedett. „Édes fiam, most már nyilatkozzon: miért jön?” Az udvarló nyilatkozott: „Németh néni! Szeretném megkérni – Mariskának udvarolt! – a Teruska (anyukám) kezét.”

„Jaj, édes fiam – válaszolt a nagymama –, ez nem vadkörte, hogy válogasson benne!”

Féltek tőle, ha Zsenyén bement a tanácsházára. Egyszer beidéztek, és közölték vele a döntést: „Németh néni, az akácósát ki fogjuk vágni, mert szükség van a fára.” A nagymama egyetértően bólintott: „Édeseim, rendben van. De kettőt hagyjanak meg, ahova majd magukat felhúzzák, ha vége lesz ennek a kommunizmusnak!” Nem merték bántani. Idős korára, 1962 körül elvittük Velembe.

Anyukám rendkívüli kezűgyességgel rendelkezett; tizenkét évesen megtanult varrni, a vizsgára a felnőtt lányok között a legszebb férfiinget vizsgadarabként ő varrta, utána otthon öt öccsének is ő varrt. Majd pedig egy vasvári nagykereskedő lányának a stafírungjára az összes csipkét (sok métert) ő neccelte.

Tizennyolc éves kora körül lett Görgey Artúr unokaöccsének, Görgey Józsefnek³ a belső szobalánya. Görgeyéknek Zsenyén volt a kastélyuk, Budapesten pedig egy lakásuk, ahová télen felköltöztek. A nyarakat Szigligeten töltötték, egy villában. Anyukámat is magukkal vitték, akinek szép emlékei maradtak arról a kilenc évről, amit a zsenyei kastélyban szolgált. A nagyobb eseményeken – ezt sokat emlegette – ő fogadta a vendégeket. Görgey a szobájába mást nem engedett be, csak anyukámat. A Görgey lányokkal és édesanyjkkal nem alakult ki közvetlen kapcsolata, de Görgeyt, aki anyukámat Teruskámnak hívta, úrként emlegette, és nagyon kedves, jó embernek tartotta.

Amikor harmincnyolcban anyukám Velemben férjhez ment, Görgeyék kérelték, hogy maradjon; nem akarták, hogy elhagyja őket. Értékes állóórát kapott tőlük nászajándékba. Anyukám megspórolt pénzéből (200 pengőből, ez akkoriban soknak számított) nyitotta meg apukám a vegyeskereskedést. A Hangya szövetkezet⁴ be rendezését vették át, amikor az megszűnt. Anyu-

kám szolgált ki a vendégeket, de az árut apukám szerezte be. Hajnali 3-kor befogta a lovát a féderes kocsiba, ő maga Szombathelyig aludt, a ló pedig a nagykereskedő háza előtt megállt, és nyerített, jelezve gazdájának, hogy megérkeztek. A zsidó kereskedő kinyitotta a kaput, apukám föl pakolta az árut, közben a kereskedő felesége megfőzte neki a teát, és miután megitta, hazaindult.

Apai nagyapám, Horváth János az első világháborúban súlyos reumás lett. A falu végén, az Imbósnak nevezett területen sohasem fagyott be a víz. A helybeliek gyógyhatásúnak tartották. Onnan hoztak haza iszapot, forró vizet öntöttek rá a konyhában fölállított nagy dézsában, abba ültették a nagypapát. (Erről persze nem lehet emlékem, csak az elmondásuk alapján tudok róla.) Valamit használt neki, de a magas és kezeletlen vérnyomása miatt ötvenhét évesen agyvérzést kapott, és egy hét alatt belehalt.

A velemi nagymama sokat küszködött, öt gyereket szült, és még követ is fejtett a zsuppos ház átépítéséhez. Legidősebb lánya, Mariska nagynéném szent életű asszony volt. Apukám második gyermeként, 1909-ben született. Pisti (állítólag zseni) tizenkét évesen szívbetegségben meghalt. A nagymama a hátán hordta át Rohoncra, egy ausztriai kisvárosba; az ottani orvos kezelgette, de nem tudta megmenteni. Lujza, apukám húga tizenegy hónapos korában tüdőgyulladásban halt meg. Az antibiotikumot még nem ismerték abban az időben.

Apukám legfiatalabb húga, Anna először Velemben, majd Bozsokon lett postamester. A postatiszti főiskolát kitüntetéssel végezte el, ő lett a keresztanyám. Verseket is írt. Egy bozsoki férfihez, Grünwald Rezsőhöz ment feleségül, akinek Bozsokon szintén volt egy kis üzlete, és eleinte a postamester is ő volt ott. Valaki megrágalmazta, hogy nyilas volt. Nem volt az, mégis három hónap börtönre ítélték. Egymás után születtek a gyerekeik, azért húzta-halasztotta a büntetés letöltését, de amikor a negyedik gyereket várta a keresztanyám, elhatározta, hogy leüli. A börtönben hasífuszt kapott, és belehalt. Keresztanyám úgy szülte meg Jancsit, hogy már nem élt a férje.

Apukám jókedélyű, átlagon felül szorgalmas és szelíd ember volt. Még legénykorában elesett

biciklivel egy út menti – útjavításhoz koporsófedélszerűen lerakott – bazaltkockakő-rakáson, és eltörte a könyökét. A törés rosszul forrt össze, ezért az orvos újra eltörte, ám még rosszabb lett. Ez egész életében hátrányt jelentett a kaszálásnál és minden falusi munkánál. Nagyon elfáradt, de azért szorgalmasan és sokat dolgozott. Emlékszem, hogy kalapját levéve imádkozott, mielőtt vetni kezdett. Most is előttem van, amint a vállára hajtott zsákból szórja a magot. Még nőlen korában telente a KALOT előadásaira⁵, tanfolyamaira is eljárt, ahol sok mindent megtanult (például gyümölcsfát oltani, rózsát szemezni, szőlőt gondozni, méhészkedni).

Őt is besorozták, de mivel alkalmatlannak bizonyult a fegyveres szolgálatra, fölmentették. Az ő korosztályából a falubeliek közül egyedül ő maradt életben a háború alatt. Kiegyensúlyozott, jókedélyű ember volt.

A velemi (apai) nagymama velünk lakott. Egyik héten a Bozsokon élő özvegy lányának vitte a hátán a nálunk termelt élelmiszerekből (mákból, dióból, lisztből, babból...) összeállított csomagot, a másik héten a Kőszegen élő lányának, Mariskának, aki szintén özvegyen nevelte két kisfiát. A férje nem jött vissza az orosz frontról. Egyszer meglátogatta egy férfi, és elmondta neki: mellette fagyott meg az ura. Mariska néni ezt sok évig nem hitte el, hanem várta őt. A kőszegi fiúkéllégium konyháján dolgozott, éjfél körül járt haza. A háború előtt a Királyvölgy fölött – nevezetesen, szép hely Kőszegen – volt az egyik kocsmájuk, a másik bent a városban. Amikor elvitték Mariska néni férjét a háborúba, a kocsmák bezártak.

1951-ben halt meg a velemi nagymama, amikor tizenkét éves voltam.

Mariska néni és fiai a belvárosi kocsmájukban kantint rendeztek be az orosz tisztok számára. A fiúk tudták, hogy van egy ajtó az ő egyetlen szobájuk és az ivóhely között, de az egy nagy konyhaszekrénnel volt elzárva. A kázinó italtartó polcát a másik oldalon az ajtó elé tették az új bitorlók. A fiúk éjjel elhúzták a szekrényt, amikor édesanyjuk még munkában volt, kinyitották az ajtót, és iszogattak a likőrökből. '53-ban, amikor ezek történtek, ott laktam náluk, mert „kulák” származásom miatt nem vettek fel a kollégiumba. Nagyon izgultam e miatt a kaland miatt.

A velemiek jórészt a nyaralókból éltek, akikkel nyáron megtelt a falu. Még Karcagról is jöttek, mert Velem levegője olyan híres volt! A Schneeberg és a Rax hegyek felől a völgyeken át beáramlott az alpesi levegő, amelytől a tüdőbeteg vagy asztmás gyerekek szépen gyógyultak. Anyukám is nyaraltatott betegeket, többek között az egyik szombathelyi bankigazgató kislányát, akinek nagyon gyenge volt a tüdeje. Gyerekkori tbc-je lehetett. Eleinte anyukám talicskán toltta, mert menni sem bírt. Állandóan savót itatott vele. És a kislány meggyógyult! Hálából a bankigazgató egy zsák sót küldött. Apukám azzal indította újra az üzletet. Vitték a sót, mint a cukrot!

A gyógyturizmus a határsáv⁶ bevezetéséig tartott. A hatóság ugyanis akkor megtiltotta az idegeneknek az odautazást.

Apukámnak a bolt mellett 12 hold földje is volt. Hogy kuláknak nyilvánítható, mivel minden faluban kellett kuláknak lenni, teljesen szabálytalanul hozzáírták a húga és a nővére földjének aranykorona-értékét. A postás öccse lehallgatott egy titkos telefonbeszélgetést, és megmondta apukámnak, hogy államosítani akarják a boltot, bennünket pedig visznek a Hortobágyra. (Lehet, hogy valakinek fáj a foga a házunkra.)

Jártak a boltba (akárcsak korábban a Szent Korona védelmezői) határőrök is. Többnyire alföldi származásúak, még mezőkövesdire is emlékszem. Ott melegedtek egy kicsit, anyukám megkínálta őket süteménnyel, majd összekészítette nekik, amit kértek. Ők rakták be a régi ablakot az üzletajtó helyére, az odavezető háromfokú betonlépcsőt pedig elválasztották a faltól, és behúzták az udvarba. (Virágokat tettünk rá. A mai napig ugyanott van ez a lépcső, a diófa előtt.) Amikor megérkeztek a házunkat államosítani akaró személyek, addigra a szüleim mindent kipakoltak a boltból, már nem volt más, csak egy üres szoba. Ettől egy kicsit megzavarodtak. Mitévők legyenek? Házkutatást tartottak, és a padláson találtak egy kockacukros dobozt, benne néhány tubus fogkrém, cipőfűző, képeslapok, palavessző... ezeket az apróságokat 800 forintra értékelték. Apukámat behívták a kőszegi ÁVO-ra, ahol egy verekedős ávós faggatta. Nagyon féltünk, hogy megverik, de nem láttuk rajta ennek nyomát, amikor hazajött. Soha nem em-

lítette, hogy bántották, de az is lehet, hogy nem merte elmondani. Nyolc hónap felfüggesztett börtönt kapott.

Többször elismételte, amikor már semmije sem volt: „Nem baj, Évikém! Hallottam valakitől, hogy akkor lesz vége a kommunizmusnak, amikor mindenkinek csak anyyija lesz, amit talicskán el tud tolni.” (Megérte a végét! Nagyon örült parányi nyugdíjának.) Megalakult Velemben is a kommunista párt, titkára egy családjával újonnan beköltözött napszámosasszony lett; ő aztán hatalmaskodott.

A gabonát, amit learattunk, és kérékbe kötve keresztetekbe raktunk, nem vihettük haza a mi kertünkbe vagy a pajtánkba, hanem a falu végébe, a pusztára kellett hordani.

A harangláb tornyából fölváltva minden családnak – beosztás alapján – kötelező volt figyelni a környéket, hogy valaki nem gyújtja-e fel a határt. Mindenki ellenséget láttak, és mindig szabotázsakcióktól tartottak. Mi is örködtünk a toronyban; saját magunktól is védtük a termést!

Nem számított, hogy neked elég van-e, mindentől le kellett adni. Emlékszem, a Fűteleki-majorban vettünk tojást, zsírt, húst..., hogy eleget tehessünk leadási kötelezettségünknek. Magas adót kellett fizetni, de nem volt a szüleinknek anynyi pénze. Ezért már fiatalon napszámba kellett járnunk. Tizenegy évesen az erdőgazdaságba jártam napszámba a másfél évvel fiatalabb húgommal, aki nálam jóval erősebb fizikumú volt. A facsemeték „ágyát” kellett sarlóznunk, hogy a tüske ne nője be. A tyúkoknak sem jutott elegendő élelem. A tölgyesekben dobozsámra szedtük nekik a cserebogarakat. Télen a velemiek nagy része makkot gyűjtött az erdőben, hogy megfőzve azzal etesse meg a leadandó disznaját.

Gimnazista koromban a szünetekben a határsávba jártam dolgozni. Ez hajnali négyórai felkelést jelentett. A Hörmann-forrásnál gyülekeztünk, ahonnan fegyveres határőrök kísérték bennünket a munkahelyre. Gyönyörű környezetben (az Írott-kő közelében is) kapálták az asszonyok, és gereblyézték a gyerekek a sávot. A kétsoros szögesdrót közötti aknákat olyankor a katonák hatástalanították. Ennek ellenére többször előfordult robbanás miatti sérülés, egy határőrnek fél karját levitte egy akna. Egyszer a Mentő-part –

egy meredek hegyoldal – alján, a Tündér-kút felől durranás hallatszott. A katonák fegyverüket megragadva a fák fedezékében közelítették meg a feltetelezett szabotázsakció helyszínét. Ott aztán kiderült: anyukám házilag készített, a forrás vízében hűtött barna söre rúgta ki a dugóját az üvegből.

Kapni szinte semmit nem lehetett; de apukámnak még a régi időkből maradt Szombathelyen egy-két kereskedő ismerőse, azok – ha jött nekik ruhaanyag vagy cipő – üzentek neki. Évente egyszer-kétszer mentünk be a városba, és anyukám egész évre megvette a legszükségesebbeket.

Apukám kuláksága miatt köteles volt befogni a szekérbe vasárnap is és segíteni másnak behordani a termést. Emlékszem, a velemiek kint ültek a házak előtti kispadokon, én pedig szégyenkezve vezettem előttük a szekérbe fogott teheneket.

Nem engedték a disznóvágást. Aki tehette, titokban hizlalt egy-egy disznót. Anyukám nagyon jól tudott bálni velük, alig sírtak, amikor kihúzták őket a hidasólból.

Három rádió volt a faluban: a tanítónak, a postásnak és nekünk; a miénk telepes volt, amit fel kellett tölteni. Ez a nyilasok által otthagyt villanymotornak köszönhetően lehetséges volt. Amikor zajlott a háború, hozzánk jöttek rádiót hallgatni az idős férfiak, akiket nem vittek el katonának, és nálunk tudakolták, „hogyan áll az orosz front”. Anyukámnak maradt polgárista korából egy térképe. Ezen tudta megmutatni a front állását a rádióhallgatóknak.

Voltak besúgók (összesen huszonketten, mint később megtudtuk) a faluban, és közülük néhányan este odalopózkodtak az ablakok alá, és füleltek, hogy az emberek nem hallgatják-e a Szabad Európa Rádiót. Apukám elkapott egyet, később pedig a kutyánk zavart el egy másikat.

A háború után, körülbelül '48-ban elrendelték a rádiók beszolgáltatását. Apukámat kötelezték, hogy szedje össze Velemben és környékén a készülékeket, és adja le. Apukám vitte a rádiókat a leadás helyére, Kőszegre, de a Hersics-malom vastag kerítésénél megállt. Kiszedett néhány követ, és a helyükre betette a mi telepesünket. Visszafelé pedig kivette, és hazavitte. A rádió zavarása ellenére állandóan a Szabad Európát hallgatta, és bízott abban, hogy Amerika segít nekünk megszabadulni a kommunizmustól.

A szombathelyi szovjet laktanya tisztjei közül többen megpróbálták átszökni Ausztriába a velemi határsávon át. Olyankor a faluban is ke-resték őket. Többször tartottak nálunk is éjszakai razzíát. Még a szalmazsákot is átvizsgálták.

Amikor megalakult a téesz az '50-es években, apukám rövid ideig munkapontokért dolgozott a téesz földjein, majd rövidesen kinevezték raktárosnak, mert ő tudott számolni. Szekerestől lemérte a szállítmányt a hatalmas mázsán, a lera-kodás után pedig a szekeret üresen visszamérte. Ilyenkor a saját leadott gabonájából leemelt annyi zsákot, hogy legyen mit vetni a következő évben.

A velemi iskola egyetlen tanteremből állt, és heti váltásban 4-4 osztály tanult délelőtt, illetve délután. Összevont osztályok voltak: délelőtt az 1–4. osztály, délután pedig az 5–8.

Egyszer például Kossuthról beszélt a falusi tanítóm. Én soha nem kedveltem Kossuthot, már akkor Széchenyi-párti voltam, akiről tudtam, milyen nagy dolgokat vitt véghez: Tudományos Akadémia, Lánchíd, könyvtárak, folyószabályozás... A képesítés nélküli 17 éves tanítóm ilyeneket mondott: „A nép valósággal őrjöngött Kossuth beszédei hallatán.” Én nevetgéltem ezen, és mással is bosszantottam, ő meg mogoróvesszővel a fejemre is vágott. Föltérdeltetett a padra, két hasábfára, és fel kellett tartanom a karomat. Ennek ellenére kedveltem, mert sok jó szándék volt benne. Az ő keze alól a velemi gyerekek alapvető ismeretek nélkül kerültek a középiskolákba. (Hatfős osztályomból öten továbbtanultunk: négy a kőszegi Jurisich Miklós Gimnáziumban, egy pedig Szombathelyen, a Kereskedelmiben, utána pedig főiskolán, illetve egyetemen.) Térképet például nem láttunk a középiskola előtt. (Én ugye nézegettem volna otthon anyukám polgárista térképét, de amíg az megvolt nekünk, kicsi voltam még.) Kábé egy félév alatt ledolgoztuk a hátrányunkat.

Szürkületkor voltak az énekórák, amikor már alig lehetett látni a tanteremben. (A nyilasok ugyanis otthagyták a faluban az áramfejlesztőjüket, amit egy villanszerelő kezel. Sötétedéskor bekapcsolta az áramot – Velem volt az első falu az országban, amelyben villany világított! –, és amikor öreg este lett, három lámpapislogás után kikapcsolta.) Tanárunk énekelni nem tudott, egy harmóniumon pötyögte le a megtanítandó ének dallamát, de néhány jól éneklő iskolatársam kiegészítette.

A fiatal tanító feleségül vette a szintén Kőszegről származó – nála kilenc évvel idősebb – tanító nénit, aki az alsó tagozatot tanította, és akire eleinte anyukám főzött Velemben.

Apukám „kuláksága” miatt először nem vettek föl középiskolába. Egy szombathelyi ismerős tanárnő, Nelli néni (aki ismerte a kőszegi gimnázium kommunista igazgatóját) közbenjárására mégis a kőszegi gimnázium tanulója lehettem. Apukám katonai bőrdíjával – akkor már tudtam váz föllött is biciklizni – bekerekkeztem a városba. Akkor még nem lehettem kollégista, így az özvegy Mariska nagynénémnél laktam. Az államosítás után egy szobája maradt. Ő aludt az egyik ágyon, a két fiát (akik akkor már szintén középiskolába jártak) a másik ágyba fektette, hogy nekem helyet tudjon adni az ágyak végénél levő sezlónon.

Jól tanultam a gimnáziumban. A kulákság vádja lassan halványult, és fölvettek a kollégiumba. Így Mariska néninél megszűnt a kényelmetlen helyzet. Nagyon szép, kétemeletes, a Jurisich Miklós Gimnázium mögött levő kollégiumban laktam három évig. (Kelcz-Adelffynek hívták ezt az épületet, ma is megvan.) Nem tudom, mi volt korábban. Sokáig azt hittem, hogy ott játszódik Ottlik Géza *Iskola a határon* című regénye, de ma már tudom, hogy a Gyöngyös patakon túli katonatisztképző, majd MÁV-árvaház, később beszédhibás gyerekek országos iskolája volt a regény helyszíne. Harmincnégyen is aludtunk egy hálóteremben, ahol a helyiség két oldalán elhelyezett zongorákon a kollégista tanítóképzősök gyakoroltak.

Az erősen kommunista érzelmű igazgatónő mellett nevelőtanáraink többen – köztük Zsóka néni – apácák lehettek. Tanítani nem engedték őket, de kollégiumi nevelőtanárként elhelyezkedhettek. Rám Zsóka néni külön figyelt. Láta, hogy temp-lomba járok, és észrevette, hogy tudok söpörni.

Kőszeg város elitje abba az iskolába járatta a gyerekeit. A bankigazgató, az orvos, a mérnök és a tanárok gyerekei voltak az osztálytársaim, köztük tizenegy kitűnő, nyolc jeles tanuló.

Harmadikban kezdtem arra gondolni, hogy orvos leszek. Apukám azt mondta erre: „Ne vágd olyan nagy fába a fejszedet! Legyél inkább postás!” Ezt a munkát azonban el sem tudtam kép-zelni magamnak.

Pestre akartam jelentkezni az orvosira. Osztályfőnököm, dr. Horváth Boldizsár (Párizsban a Sorbonne Egyetemen tanult, valószínűleg bencés

lehetett, kiváló történelemtanár volt) megkérdezte: „Miért akarsz Pestre menni”? Megmondtam, miért: mert nagynénim, anyukám nővére ott lakik.

– Egy ilyen kis falusi lány ne menjen Pestre! Menj Pécsre!

– Jóformán azt sem tudom, hol van!

– Nem baj. Szép város, oda jelentkezz!

Neki köszönhetem, hogy Pécsre kerültem. A velemi párttitkárnak (akinek erdész volt a főfoglalkozása) pedig azt, hogy – 1957-ben – fölvettek az orvosira, sőt a kollégiumba is.

Abban az időben minden jelentkezőről káderlapot küldtek a helyi párttitkárnak, azt ki kellett töltenie. Rajta múlt a felvétel. Már végzett orvos voltam, az Írottó alatt (a Kalapos kőnél, az Irtásoknál, ahol csodálatos a bükkerdő, tele ciklámennel) éppen szoptattam első gyerekünket, Lacit, amikor ez a volt párttitkár odajött hozzánk, és beszélgetni kezdtünk. Akkor mondta el: „Na, most már elárulhatom: nem akartam *ennek a kislánynak* tönkretenni a jövőjét, és nem írtam be a káderlapjára, hogy az apja kulák volt.”)

Pécsről (Velem és Kőszeg után) az első tapasztalatom: nagyon szokatlan volt nekem, hogy nem látszik a vasárnap/ünnep és hétköznap különbsége, és az utcán nem köszönnek egymásnak az emberek.

A 48-as téren levő kollégiumunkban első évben „csak” nyolcágyas szobában aludtunk, később négy-, majd kétágyasban. Annyira nem volt önbizalmam, hogy az első félévben a magammal hozott kevés holmimat sem raktam ki a kisböröndömből, arra gondolva, hogy úgyis megbukok.

Kémiakollokvium volt az első próbatétel. Tudtam, nem könnyű vizsga, és a vizsgáztató is nagyon szigorú, ráadásul nem szereztem meg a szorgalmi jegyet, mert a gyakorlatokon nem aktivizáltam magam. Kollégistársaim is aggódtak értem. Nagyon jól feleltem, azután a vizsgáztató kémiai egyenleteket diktált föl a táblára, biztos volt benne, hogy nem oldom meg. Megoldottam. Így kezdődött. Ez a sikeres vizsga adott önbizalmat. Tengelici évfolyam- és csoporttársammal, egy özvegy napszámos lányával tanultam együtt, ami hasznomra vált. Mari nagyon törekedett, hogy átmenjen; vasárnap is korán fölébresztett, hogy tanuljunk. Gyermekgyógyász lett.

Anatómiából Szentágothai Jánosnál szigorlatoztunk. Ennek a jeles vizsgának sokat köszönhettem. Mivel nem Pécsen voltam szigorló, ha-

nem Szombathelyen, és sem KISZ-, sem DISZ-tag nem voltam (a klinikákon, a kórházakban elsősorban a párt- és KISZ-tagok kaptak állást), a jó eredményem nélkül semmi esélyem nem lett volna Pécsen állást kapni.

A férjem, József évfolyamtársam volt, és nagyon jó tanuló. Amíg tanultam, az időmet, az érzelmeimet, a lelkerőmet nem pazaroltam el olyan kapcsolatokra, amelyek elterelhettek volna a tanulástól. Egyik évfolyamtársnőm a kollégium teakonyhájában gyakran mondogatta főzés közben: „Hát... te meg Jóska nagyon összeillénétek!” Addig-addig beszéltek nekem a többiek Jóskáról, hogy én is szerelmes lettem bele.

Ötödévesek voltunk, amikor évfolyam-kiránduláson Budapest környékén jártunk, és a Dunán is hajóztunk. Akkor ismertem meg jobban a gondolkodásmódját. Azt már tudtam, hogy hívó, mert hétköznap az Ágoston téri oldalkápolnába járt szentmisére ő is. Mindig azt gondoltam, hogy más vallásúhoz, külföldihez, dohányoshoz nem tudnék feleségül menni. Fontos volt nekem, hogy a férjem okos, kitartó, önálló és komoly gondolkodású legyen.

Utána elmentem Szombathelyre szigorlónak, ő pedig Pécsen maradt. Minden harmadik hónapban jöttem Pécsre vizsgázni, akkor találkozhattunk. Ez nem volt sok, de naponta küldött expressz ajánlott levelet. Jóska igényes nevelést kapott, bár a szülei egyszerű vendéglősök voltak. Zeneiskolában tangóharmonikázott, kiválóan csellózott, tekintélyes tanároktól vehetett angol és német nyelvi és filozófiai magánórákat. Nekem nem voltak ilyen lehetőségeim, amit hiányként éltem meg később.

1963. március 15-én Velemben megtartottuk az eljegyzésünket. Édesapjával jött, de nem akarták beengedni őket a faluba, mivel határsávon laktunk. Hiába bizonygatták, hogy mi a jövedelük célja. Azt firtatták a határőrök, milyen a rokoni fokozat. „Még nincs, de ha nem engednek be bennünket, lehet, hogy nem is lesz.” Végül kinnal-bajjal beengedték őket.

Május 18-án tartottuk meg a polgári esküvőt. Ahhoz, hogy Pécsen egyáltalán állásért folyamodhassak, pécsinek kellett lennem. Három hónapig leendő anyósommal laktam egy szobában, jövendőbelim pedig az édesapjával.

Szeptember 21-én 8 órakor volt a Havihegyi templomban az esküvőnk, 10 órakor pedig az egyetemen az avatásunk. Mindkettőnköt summa

cum laude avattak. Az avatás után odajött hozzánk egy újságíró, és érdeklődött: „Mik a terveink?” Azt válaszoltam, hogy gyermekgyógyász szeretnék lenni. Jóska pedig kutatóorvos. Akkor még nem tudtam, hogy az én „karrierem” első sorban az anyaság lesz.

Végzésünk után, amikor állást kezdtem keresni, váratlanul becsöngetett hozzánk két volt évfolyamtársunk Szentágothai profnak azzal a kérésével, hogy állás ügyben menjek be hozzá. Fölvettek az Anatómiai Intézetbe. Ott hat évig dolgoztam, és nagyon jól éreztem magam; a legjobb munkahelyemnek bizonyult, bár hallgató koromban azt gondoltam, amikor ízületeket boncoltunk levágott csontrészekkel – térd, könyök –, hogy bárhol tudnék dolgozni, de ott nem. Nagyon megszerettem azt a munkát, különösen az oktatást. Két év elteltével tanársegéd lettem. Közben arra is rájöttem (mert az ember sok mindent nem tud magáról), hogy jó érzékem van az oktatáshoz. Amikor huszonnégy évesen végeztem, rögtön oktatni kezdtem első- és másodéves csoportokat. Minden évfolyamnak heti 2 × 2 anatómiagyakorlata volt, ami azt jelentette, hogy heti nyolc órát a boncteremben töltöttem formalinos tetem mellett.

Férjem az Élettani Intézetben kapott állást. Már orvostanhallgatóként is ott dolgozott a Grastyán-féle kutatócsoportban. Egyik csoporttársam az idegklinikán kezdett dolgozni, ahova nem akart menni, és megkérdezte férjemet, hogy nem cserélne-e vele. Cseréltek, így Jóska az idegklinikán szakvizsgázott ideg- és elmegyógyászatból. Mindkét osztályon sokat dolgozott; nagyon szerette ezt az orvosi területet. Eleinte hetente kétszer ügyelt. Heti kétszer kísérleteztek, többször éjszakába nyúlóan.

A várossal nem tudtam sokat ismerkedni, de a Széchenyi tér, a színház, a Székesegyház környékét és néhány múzeumot jól ismertem. Vasárnaponként férjemmel és kisgyermekünkkel sokat kirándultunk a Mecsekben, tehát nem városnézéssel töltöttük az időt, mert férjem is vágyódott a szabadba a nehéz idegklinikai munkája után. Két éven belül négy gyerekünk született (az ikrekkel együtt). Akkoriban a szülési szabadság négy hónap volt. Áldom anyósomat és apósomat, mert nekik köszönhettem, hogy böl-

csőde igénybevétele nélkül tudtam visszamenni dolgozni. Laci még nem volt egyéves, amikor megszületett Évi, és még kétéves sem, amikor császármetszéssel világra jöttek a koraszülött ikrek. Sajnos az ikrekből a kislány, Ági meghalt. Tamás is csodával határos módon maradt életben. Nem találtak működő inkubátort a gyerekklinikán. Tamás nem volt olyan pici, de akkor még a koraszülött-ellátás fejletlenebb volt, mint most. Az állatkísérletektől vittek inkubátort, és abba tették Tamást. Az is csoda, hogy a szemének nem lett komolyabb baja. Szemüveges, de nem vakult meg, mint sok koraszülött az inkubátorban a tömény oxigéntől.

Tizenhét éven át a férjem szüleinek házában, 48 négyzetméteren, kétszoba-hallos lakrészben éltünk. Évekig a sógorom is ebben a családi házában lakott feleségével. Szegénységből jöttem, ez és anyósoméj jósága segítette ezt a helyzetet elviselni.

Negyedik gyermekünk születése után meglátogattott egy volt évfolyamtársnőm Szombathelyről, és körülnézve a szűk lakásunkban, látva a sok gyerekágyat, tömören megállapította: „Éva, mi vagy te? Egy cseléd!” Nem vettem rossz néven tőle, mert azt néztem, hogy ki mondja, nem azt, hogy mit. Amellett rendíthetetlenül biztos és boldog voltam az anyaságban.

Negyedik alkalommal úgy mentem szülni, hogy előtte a munkahelyemen egész nap járkáltam föl a létrára, le a létráról, mert a hallgatóknak készítettem elő a szövettani vizsga metszetsorozatait. A munkahelyemről busszal fölmentem a szülészetre, és azonnal a szülőasztalra fektettek. Egy órán belül meg is született Edit.

Szerettem az Anatómiai Intézetben dolgozni, különösen az oktatást. De világossá vált, és feletteseim is látták, hogy ennyi gyerek mellett nem tudok vasárnap is bejárni az intézetbe. Mivel negyedik gyermekünk születése után négy hónappal lehetőségem nyílt laboratóriumi szakvizsgát tenni, a gyerekekre való tekintettel a laboratóriumi munkát választottam. Itt nem volt ügyelet, és a betegekkel kapcsolatos gondokat sem kellett hazavinni. Nagyon terjedelmes volt a szakvizsga tananyaga, és gyakorlati vizsgát is kellett tenni. Editet mózeskosárban vittem a vizsgára, amely jól sikerült. Utána az Anatómiai Intézetből

a Munkácsy Mihály utcai rendelőintézetbe kerültem laborszakorvosnak. Nem vágytam főorvosi beosztásra, biztattak ugyan a munkatársaim, pályázzam meg, de nem tettem, mert nem vagyok vezetőalkat.

A gyerekek nagyon jól tudtak együtt játszani. Egyszer, amikor mentem haza, láttam, hogy Tamás négykézláb mászik, és Évi a hátán ül, nyakában a fésülködőkendőm, fején apósom kalapja, kezében egy baba.

– Évikém! Mit csináltok? – kérdeztem.

– Menekülünk Egyiptomba – hangzott a válasz.

– És miért van rajtad a papa kalapja is?

– Mert én vagyok Szűz Mária és Szent József is.

Sokat civakodtak is ketten, olyankor legidősebb fiunk, Laci – bár csak egy évvel volt idősebb – bölcs kívülállónak kibékítette testvéreit.

Laci érettségije előtt egy évvel költözünk be egy kertvárosi panellakásba. Minden gyerekünk tanulhatott német és angol nyelvet és valamilyen hangszerre. Laci oboázott, Évi hegedült, Tamás csellózott, Edit zongorázott, Eszter pedig fuvolázott. Volt, hogy együtt is muzsikáltak.

Laci orvosként Pécsen a 400 ágyas klinika belgyógyászatán dolgozott; először belgyógyász, majd kardiológiai szakvizsgát tett. Kezdő orvosként másfél évig Amerikában egy professzor kísérleteit végezte. Első kislányuk, Anna, még nem volt egyéves, amikor kiutaztak. Anna ma már négygyermekes édesanyja. A professzor szerette volna, hogy Laci kint maradjon, de ő hazajött családjával. Marci unokám kint született. Ő ma már szintén négygyermekes apuka. Laci orvosi munkája mellett az egyetem oktatási dékánhelyettese. Havonta egy hosszú hétvégére kiutazik Münchenbe, hogy ott egy kis rendelőintézetben kardiológiai betegeket lásson el. Ezzel egészíti ki a (hét gyereke fölneveléséhez szükséges) jövedelmét. Lacinak és feleségének, Áginak négy lánya és három fia született.

Évi a Művészeti Szakközépiskolába járt hegedű szakra, majd miután elvégezte Pécsen a Zeneművészeti Főiskola hegedű és szolfézs szakát, a zeneiskolában tanított. Jóllehet kifejezetten nem beszélt ilyesmiről, megérezttem, hogy szerzetesi hivatása lehet. Ez lehetetlennek tűnt a nyolcvanas években Magyarországon. Szöllősy Júlia (ferences közösségük⁷ alapítója) magyarországi látogatásait követően, 1988-

ban Évit is hívta Ausztriába pár hétre, miután tavasszal titokban jelölt lett az új közösségben. A társadalmi változásokat követően, 1989 őszén Évi Budapestre költözött néhány társával a Pasaréten letelepedett új közösségbe. Szomolyán, Bükkszentkereszten, Arlóban és Miskolcon is élt több évig a helyi nővérközösségben. Közben elvégezte a teológiát, a szociális és családsegítő lelkigondozói, valamint a mentálhigiéné szakot, lelki vezetést és kántorkodást tanult.

Tamás papi hivatással jelentkezett a pécsi püspöknél, Cserháti Józsefnél, aki a Központi Szemináriumba (Teológiai Akadémia – Budapest) küldte őt. Az akkor még kötelező kétéves katonai szolgálatot egészségügyi okokból elkerülte, így tizennyolc évesen kezdte meg teológiai tanulmányait. Kiscsoportvezető papjuk hatására egy akkor még Magyarországon ismeretlen közösségben – Németországban – szerzett tapasztalatai alapján írt teológiai licenciátusi dolgozatot *Speciális istentapasztalat* címmel. Utána kiköltözött Németországba többedmagával, ebbe a közösségbe. 1993-ban ötödmagával Joseph Ratzinger (későbbi XVI. Benedek pápa) szentelte pappá Rómában, a Falakon kívüli Szent Pál-bazilikában. Ratzinger bíboros már ismerte Tamást, mert több alkalommal a közösségükben nyaralt. Tamás azóta is Németországban él. Münchenben, a Maximilian Ludwig Egyetemen doktorált. *Isten új népe?* című disszertációját 2016-ban XVI. Benedek pápa szép levélben köszönte meg.

Edit Pécsen a Leőwey Klára Gimnázium német nemzetiségi tagozatán érettségizett, majd a fővárosban a gyógypedagógiai főiskolán logopédia szakon végzett. Bent akarták tartani a tanteremben, de ő huszonkét évesen férjhez ment Budapesten Péterhez, és családanyaként szolgált. Nyolc gyermekük született: öt fiú és három lány. Nemrég kezdett logopédusként dolgozni kisgyermekkel.

Eszter is a Leőwey Klára Gimnázium német nemzetiségi tagozatán érettségizett. Zalaegerszegegen végezte el a gyógytornász szakot. Bár biztattuk, nem akart orvos lenni. Dolgozott a Honvédkórházban, majd kiment abba a németországi közösségbe, ahol papként Tamás is elköteleződött. Közben szakfordító vizsgát tett német nyelvből. Háromhavonként haza kellett jönnie,

meghosszabbítani kint tartózkodási engedélyét. Ezt idővel terhesnek találta, ami közrejátszhatott abban, hogy amikor német közösségének szüksége lett orvosra, felvetésükre igent mondott a müncheni orvosi egyetem elvégzésére. Családorvosként dolgozik. Evangélikus férjével szeretetben, de sajnos gyermektelenül élnek.

A férjemet nagyon megviselte a professzorváltás a klinikán. Akkortájt született meg az a rendelet, amely szerint minden hatvanöt éves professzornak nyugdíjba kellett mennie. A német hallgatók oktatását boldogan elvállalta volna, de az új professzor nem alkalmazta. Amikor ki kellett költöznie a munkahelyi szobájából, másnap reggelre, 69 évesen meghalt. Ez tizennégy éve történt. Hirtelen halála rádöbbenett minket arra, hogy szánjunk még több időt családi kapcsolataink ápolására. Ennek egyik jele, hogy azóta minden nyáron 4-5 napot együtt tölt a családuk apraja-nagyja, ami ma már harminc fölötti létszámot jelent.

Mindent Istennek köszönhetek. Az Ő vezetését – különösen a Szentíráson keresztül – erősen tapasztalom az életemben: tízéves koromban nem haltam meg súlyos tüdőgyulladásban. Lehetetlennek látszott, mégis bejutottam a gimnáziumba. Utána fölvettek az egyetemre az erdész párttitkár jóvoltából. Ez is az Úr útja volt. Hiszem, hogy azok az emberek, akik segítettek, az Ő eszközei voltak. Megismerhettem hívő férjemet. Megszülethettek gyerekeink, és felnevelhettük őket. Várandósságom alatt volt egy vércsoportbeli összeférhetetlenség, de ebből sem lett probléma. Állást kaphattam. Tamás életben maradt. Bár szívbeteg vagyok (többször volt szívizomgyulladásom), mégis – idős korom ellenére – jól vagyok, nagy belső békével. Életemben egyszer néztem meg a Dunántúli Napló apróhirdetését, amelyben egy kedves idős, gyermektelen házaspár életjáradékra és némi készpénz ellenében hirdette meg a házát – akkor még lakottan –, ebben lakom most. Háromszázhatvan érdeklődőből minket választottak. Sikerült az egyházhoz és a hitgyakorláshoz is visszasegíteni őket. Mindezeket Isten személyre szóló ajándékának tartom.

1978. október 12-én részesültem egy karizmatikus tapasztalatban, ami megváltoztatta a gondolkodásmódomat, a hitemet, az életemet, az emberekkel való kapcsolatomat. Reménytelenség érzésével mentem el egy paphoz beszélgetni, ő kérte, hogy nyissam ki a Szentírást, és a Róm 15-nél, annál a résznél nyitottam ki, hogy: „Töltsön el benneteket a reménység Istene teljes erővel és békével a hitben, hogy a Szentlélek erejével bővelkedjete a reményben!” Utána azt kérte a pap, hogy olvassam el az 50. – bűnbánati – zsoltárt, majd megrendítő sírás után mély örömet éreztem, ez hónapokig tartott nagy intenzitással, és máig megmaradt az a bizonyosságom, hogy személyesen szeret Isten. Bíró László (ma már püspök) atya házashittan-csoportjába is jártunk férjemmel. Sértődékenységem sokat szelődött. Komolyabb problémák sem viseltek meg olyan mértékben, mint korábban. Kis imacsoportba jártam rendszeresen, ahol bensőséges imában erősödhetett tovább a bizalmam. Harminckilenc éve tartozom a neokatekumenátus közösségbe. Az első huszonegy évet ebből férjemmel közösen élhettük meg. Ez heti legalább két esti alkalmat jelentett. Alapos bibliaismeretet, az egyház komolyabb szeretetét és egy érettebb, felnőtt hitet kaptam ezáltal, ami nagy áldás számomra. Férjem váratlan halála után egyedül is békességben és jól tudok lenni, és nem érzem magányosnak magam, mert Isten velem van. Ebben persze a közösségbe járás is nagy szerepet játszik. Ha visszanézek életemre, világos számomra, hogy minden lényeges lépésben Isten vezetett.

Tizenöt unoka után már tíz dédunokám születését is megérhettem, és most várjuk a tizenegyediket. Unokáim is rendszeresen tartják velem a kapcsolatot. Igyekszem nem zsarolni őket, tudva, hogy az öregember hajlamos elvárni, hogy többször látogassák meg, és keressék telefonon.

Ami az életemben most a legfontosabb, az a hála Isten iránt.

Jegyzetek

¹ A Szent Koronát, amely a budai vár pánccétermében volt, 1944. október 10-én a vár területén kialakított óvóhelyen ásták el, a nyilas hatalomátvétel után pedig Veszprémben vitték. (Vida Tibor: A Szent Korona Vas megyében)

Ott a Nemzeti Bank sziklabarlang-óvóhelyén, majd továbbmenekítve a kőszegi leánygimnázium tornatermében (!) őrizték. A várható bombatámadások elől a 10 kilométerre levő Velembe vitték, és a Stirling-villa parkjában épített bunkerben helyezték el. A bunker ácsolata ugyanúgy épült, mint a bányaké. „A talpfákat a közeli erdőkből termelték ki. Az építőanyagokat helyi gazdák fuvarozták a helyszínre. A front elvonulása után a lakosság igyekezett a rekvirált építési anyagokból minél többet visszaszerezni.” (Somorjai Béla: A velemi koronabunker. Geodézia és Kartográfia, 1966/4. sz.)

² Nem Endre László lett öngyilkos, hanem az édesapja. A szovjet csapatok elől sokan menekültek az ország nyugati részébe, Velembe is. Oda menekült dr. Endre Zsigmond is a családjával, magával hozva állatállományát is. A gödöllői járás főszolgabírójaként az 1918–1919-es baloldali változásokkal szemben megszervezte a jász-kun redemptiót (jász-kun megváltást). (Zsiga Tibor idézett műve) A történész-szerző tanulmányának 14. jegyzetében közli dr. Endre Zsigmond halotti anyakönyvi adatait is: „Bejegyezve 1944. október 14-én; a halál időpontja 1944. október 12-én [tehát a nyilas hatalomátvétel előtt!] délelőtt 9 óra. [...] Az elhalt foglalkozása: nyugalmazott főszolgabíró, lakhelye: Kiskunfélegyháza, Szentkút, vallása: r. katolikus, kora: 79 év, [...] bejelentő Endre László.”

Zsiga Tibor ezt írja tanulmánya 13. jegyzetében az 1895-ben született Endre Lászlóról: „1921-ben részt vett a nyugat-magyarországi területek megtartásáért folytatott fegyveres küzdelemben. A gödöllői járás főszolgabírója, majd Pest megye alispánja lett. 1937-ben létrehozta a Fajvédő Szocialista Pártot, amely később egyesült Szálasi pártjával. Az ország 1944. március 19-ei német megszállása után a belügyminisztérium adminisztratív államtitkára, Szálasi hatalomra kerülése után a hadműveleti területek kormánybiztosává nevezte ki. 1946-ban a népbíróság halálra ítélte és kivégezték.”

Pálffy József helytörténész szerint (Amikor nyilasok uralták Velemet. Kőszeg és Vidéke, 1994. december) Endre László már augusztus végén megérkezett a faluba. Tájékozódott, nemcsak a településen, hanem a határhoz vezető utakról is. Ezután megérkeztek szülei, nővérei is családostul. Kocsisok, béresek, gazdák is jöttek; lovakat, teheneket, traktorokat is hoztak.

³ „Görgey József 1886-ban született Debrecenben. Szülővárosában, Székesfehérváron és Budapesten végzte iskolai tanulmányait, azután katonai pályára lépett. A Ludovika Akadémia növendéke volt s 1906-ban avatták tisztté. Csapatszolgálatra a 13-as huszárezredhez került. A harctéren megsebesült. A kommunizmus idején Szegeden, Horthy Miklós, akkori fővezér mellett teljesített szol-

gálatot, s kíséretében jött fel Budapestre. Három esztendőn át a kormányzó szárnysegédje volt. Később sennyei birtokára vonult vissza s azóta gazdálkodik.” Országgyűlési almanach az 1927–1932. évi országgyűlésről. (<https://mpgy.ogy.hu>)

A fentieket kiegészítendő: Görgey József százados fontos szerepet játszott Gömbös Gyula, Kozma Miklós és testvére, György mellett Szegeden a tisztí különítmények szervezésében.

Marosi Tibor: Az első tisztí század szegedi megalakulásának körülményei. (<https://www.archivnet.hu>)

⁴ 1898-ban hozták létre a termelő-értékesítő és fogyasztási szövetkezetek Hangya központját – olvasható a Hangya Szövetkezetek honlapján. (<https://www.hangyaszo.hu>)

A Hangya létrehozói észrevették, hogy „a közigazgatási szabadság pompásan csillogó leple alatt sorvasztó folyamat indult meg, s egész vidékeket ítelt halálra. Az üzérszellem hitel formájában adta be a mérget a falu népének... A törvényhozás sem a föld népét, sem a termését nem védte a külföldi verseny megsemmisítő támadásával szemben.” A Hangya a Trianon után nemzetmentő hatást gyakorolt: „Minden idők legsikeresebb magyar összefogása volt fél évszázadon keresztül. [...] 1940-ben 2000-nél több tagszövetkezete, hétszáz ezer tagja, 30 konzervgyára, 20 ipari üzeme és 400-nál több boltja volt.

Az államosítás során az összes Hangya-vagyont kártalanítás nélkül lefoglalták.

⁵ 1938-ban alapította Kerkai Jenő jezsuita. A testület „...pártoktól függetlenül fogta össze és egyesítette az agrárembereket, a törpe és kisbirtokosokat. Meghatározó szerepe volt nemcsak a falu népe lelki és kulturális életének felemelésében, hanem a nincstelen parasztság embertelen szociális helyzetének megváltoztatásában is. [...] Rajk László belügyminiszter rendelete alapján 1946-ban a Magyar Cserkész Szövetséggel együtt föloszlatták, fontosabb embereit deportálták, bebörtönözték.” (<https://lexikon.katolikus.hu>)

⁶ Határvidéknek különleges ellenőrzés alatt álló övezete. Magyar Értelmező Kéziszótár, Akad. Kiad., Bp., 1972. 5245. p. 1950-ben hozták létre 6 megye 15 járásában. 300 ezer embert korlátozott mozgásában, életmódjában. (<https://ugytudjuk.hu>)

⁷ „Hivatásunk a szemlélődésből és a testvériség megéléséből fakadó evangelizáció” – írja magáról honlapján a Szent Ferenc Kisnővérei rend. (<https://szfkisnoverei.communio.hu>)

1981-ben Magyarországra látogatott az akkor már 36 éve Ausztriában élő, magyar származású Szöllösy Juliana Christophora nővér, a keresztes nővérek kongregációjának tagja. Az ő vezetésével alakult meg közösségük. A nővérközösség első sejtjének a keresztes nővérek adatait otthont a karintiai Feldkirchenben. 1989-ben Budapestre költöztek, 1991-ben az Egri Főegyházmegyébe, Szomolyára, egy év múlva Bükkszentkereszten, 1994-ben Arlóban, tíz évre rá Miskolcon alapították nővérházat.

A Petőfi-bicentenárium megerősítette a szórványmagyarságban a hitet, az összetartozást

(Képes naplójegyzet)

*„Magyar vagyok. S arcom szégyenben ég,
Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok!
Itt minálunk nem is hajnallik még,
Holott máshol már a nap úgy ragyog.
De semmi kincsért s hírért a világon
El nem hagynám én a szülőföldemet,
Mert szeretem, hőn szeretem, imádom
Gyalázatban is nemzetemet!”*

(Petőfi Sándor: *Magyar vagyok*,
Pest, 1847. február)

Tekintetem hol a komoly(kodó) arccal szavaló másodikos maradéki kisdíákra, Csepregi Attilára, hol nagypjára, Pali bácsira, a könny csillogtatta szemére révedt, amíg meghatódva hallgattuk valamennyien unokája verselését. Úgy adta elő a szívet-lelket megremegtető költeményt, mintha érezte, értette volna minden szavát.

Egy-egy strófa elején, nyomatékosításul, még jobban kihúzta magát, s folytatta...: *„Magyar vagyok. Büszkén tekintek át / A multnak tengerén, ahol szemem / Egekbe nyúló kősziklákat lát, / Nagy tetteidet, bajnok nemzetem. / Európa színpadán mi is játszottunk, / S mienk nem volt a legkisebb szerep; / Ugy rettegé a föld kirántott kardunk, / Mint a villámot éjjel a gyerek.”*

A Petőfi-bicentenárium jegyében szervezett délvidéki rendezvénysorozat egyik láncszeméként tartottak megemlékezést március 12-én Maradékon, a nemzeti zászlónkkal díszített, felvirágozott művelődési otthonban, a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület rendezésében. A 15. szerémségi központi megemlékezést a forradalom és szabadságharc 175., egyben Petőfi Sándor születésének 200. évfordulója alkalmából szer-

Csepregi Attila

vezték meg. Valamennyi szerémségi magyar kultúregyesület képviselője jelen volt az eseményen, közülük többen részt is vettek a lélekfel-emelő, ünnepet méltató, történelmi eseményeket idéző programban. Józsa Mónika tanítónő, a műsor vezetője sok szeretettel köszöntött mindenkit magyarul és szerbül.

– Az idej egy különleges alkalom – hangsúlyozta –, mivel nemcsak az 1848/49-es forradalomról és szabadságharcról emlékezünk meg, hanem idén ünnepeljük Petőfi Sándor magyar

Csepregi Pál unokájával, Attilával

Józsa Mónika és Szabó Nóra

költő, forradalmár, nemzeti hős, a magyar költészet egyik legismertebb és legkiemelkedőbb alakjának 200. születésnapját is.

Berta Zoltán a maradéki Petőfi Sándor ME nevében köszöntötte a jelenlévőket. Röviden szólt arról is, mit jelentenek a szórványok szórványában élő mintegy háromezer magyar számára az újraalakult művelődési egyesületek, elsősorban Maradékon, de más településeken is. Maradék a jövőben még inkább a szerémségi magyarok központja kíván lenni az összetartás szorgalmazásával a szülőföldön maradás és boldogulás érdekében. Megannyi, a környezetünkre is kiható, világunkat terhelő kihívás közepette összetett a feladat, amely csak összefogással oldható meg.

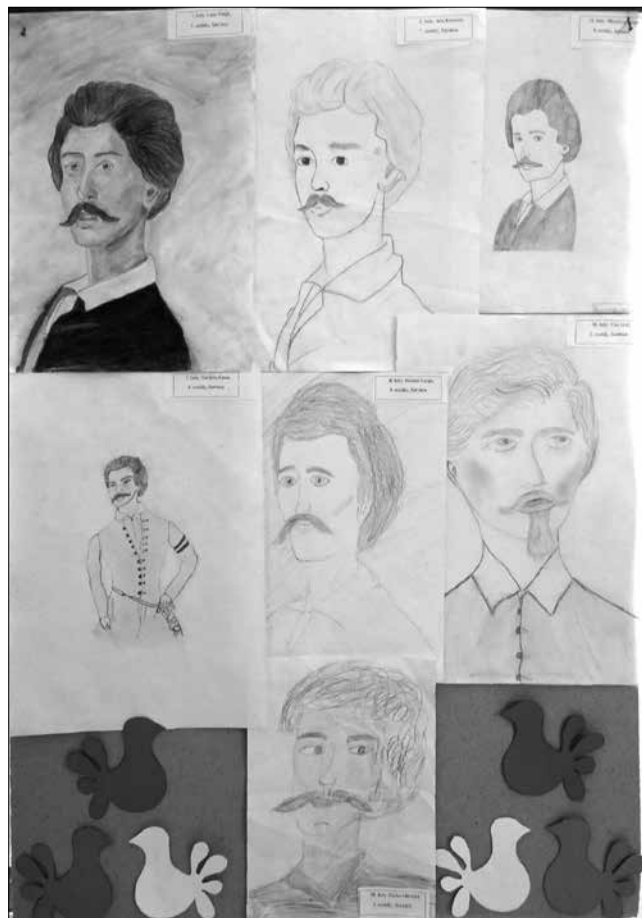
Nemzeti ünnepünk mai jelentőségéről beszélt Szabó Nóra, aki a világjárvány előtt két éven át a Nemzetpolitikai Államtitkárság Petőfi Sándor Programjának ösztöndíjasaként segítette a szerémségi szórványmagyarságot.

– Március 15-e mindig fontos megemlékezés volt a számomra, mégis igazi értékét, jelentőségét, értelmét itt, Maradékon értettem meg. Régebben a Nemzeti dal elszavalása, az ünne-

pi ruháink, a kokárdák kitűzése nem feltétlenül mutattak túl a megemlékezés pillanatán. Persze, ez önmagában is fontos és értékes, hiszen olyan történelmi eseményekre, személyekre emlékeztünk akkor is, és ma is, akik előtt főt hajtunk. Mégis itt, Maradékon, a szerémségi végeken értettem meg egyik legfontosabb üzenetét: a közösséghez tartozás fontosságát. Petőfiék harcoltak a jobb jövőért, és társaikkal karöltve küzdöttek azért, amiben hittek – ezt a hitet és összetartozást érzem a maradéki közösségben, természetesen más körülmények között. Szívvel örülök, hogy megismerhettem magukat/benneteket, és megtanították/megtanítottátok nekem március 15-e igazi, mai értelmét, azt, hogy milyen egy szórványban élő magyar közösségben élni, küzdeni, hinni. Számomra Maradék egy szív, egy dobbanás, amely áthat ennek a rendezvénynek a hangján is. Köszönöm!

Már a műsor elején, a művelődési otthon frissen kifestett, feldíszített nagytermébe belépve mindjárt észrevettük a kiállított, Petőfi ihlette gyermekrajzokat. Mónika, a műsorvezető be is avatott bennünket:

– Az idén először írt ki a Petőfi ME rajzpályázatot, amelynek témája Petőfi Sándor arcképe, portréja volt. A rajzpályázatot gyerekek számára hirdette meg: 2–15 éves korosztályig. A korosztályokat három csoportra osztottuk: 2–6 éves, 7–10 éves és 11–15 éves korig. Minden korcsoportban kiválasztottuk a legjobbkat. Most szeretném megkérni Balog Irént, a mi Irén néninket, hogy ossza ki a helyezetteknek a jutalmaikat a pályázaton elért teljesítményükért.

Petőfi a szívemben – a maradéki gyermekek rajzai

Az első korcsoport díjazottjai: 1. Szibinkity Magdaléna, 2. Fehér Milica és 3. Lendvai Anna. A másodiké: 1. Danijela Lazar, 2. Helena Varga, 3. Una Greč és Mitreski Stefan. A harmadiké: 1. Lana Varga, 2. Ana Keresteš és 3. Miroslava Varga. Minden díjazottat hosszú tapssal köszöntöttek a jelenlevők. Úgyszintén Csepregi Attilát, a maradéki Branko Radičević Általános Iskola magyar tagozatának második osztályos tanulóját, aki Petőfi Sándor *Magyar vagyok* c. versét szavalta el, Józsa Mónika tanítónő felkészítésében.

A rajzpályázat díjazottjai

Jólesett ismét hallani a szávaszentdemeteri/mitrovicai Szerémség Magyar Művelődési Egyesület tagjainak énekét. Dobradórol Fekete Mária, a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület tagja egyedül adott elő egy csokornyai katonadalt.

Az idősebbek közül volt, akinek könny szökött a szemébe Petőfi *Nem megyek én innen sehova* c. költeményét hallgatva. A verset a tiszakálmánfalvi Fincsur Zsolt szavalta el. „*Fa vagyok én, lelkem a gyökér, / Gyökér nélkül a fa meg nem él; / S hogy téphetném azt ki földéből, / Idevaló mátkám szivéből? // Azért nem mék innen sehova, / Noha sorsom igen mostoha; / De ha volna még mostohább is, / Megmaradnék it-*

Fekete Mária

A szávaszentdemeteri vegyes kórus

A satrincai néptáncosok bemutatkozása

ten tovább is.” S volt, aki együtt dúdolta, szintén a szépkorúak közül, a katonadalokat a satrincai Petőfi Sándor ME asszonykórusával.

Azt, hogy mi történt Pesten 1848. március 15-én, meghallgattuk Petőfi naplójának egy részletéből, amelyet Halász Naomi, a Branko Radičević Általános Iskola magyar tagozatának harmadik osztályos tanulója olvasott fel, Józsa Mónika tanítónő felkészítésében.

„A Pilvax kávéházban azt határoztuk, hogy sorra járjuk az egyetemi ifjúságot. Először az orvosokhoz mentünk. Szakadt az eső, amint az utcára léptünk, s ez egész késő estig tartott, de a lelkesedés olyan, mint a görögtűz: a víz nem olthatja el.

Az orvosoktól a mérnökökhöz, majd a jogászokhoz vonult a számban és lelkesedésben egyaránt percenként növekedő sereg. Jókai fölolvasta a felhívást és a 12 pontot, s énvelem elszavaltatták a Nemzeti-dalt. Mindkettőt kitörő lelkesedéssel fogadták, s a refrénben előjövő »esküszünk«-öt mindannyiszor visszaharsogta az egész sereg, mely a téren állt.

Landerer nyomdájához mentünk, amely a legközelebb volt hozzánk, s a 12 pontot és a Nemzeti dalt rögtön nyomni kezdték. Délfelé elkészültek a nyomtatványok, s ezrenként osztották szét a nép között, mely azokat részeg örömmel kapkodta. Délután három órára gyűlést hirdettünk a múzeum terére, s a sokaság eloszlott.

A szakadó eső dacára mintegy 10 000 ember gyűlt össze a múzeum elé, onnan a városházához mentünk. A tanácsterem megnyílt, s megtelt néppel. Rövid tanácskozás után a polgármester aláírta a 12 pontot. Óriási lelkesedés tört ki!...

– Budára! Budára! Nyitassuk meg Táncsics börtönét! Ezek voltak a nép leginkább és legtöbbször hallható kiáltásai. A választmány legalább húszezer ember kíséretében fölment Budára a helytartó tanácshoz és előadta kívánatait. A nagyméltóságú helytartótanács sápadt vala, és reszketni méltóztatott, s ötpercnyi tanácskozás után mindenbe beleegyezett. A katonaságnak kiadatott a tétlenségi rendelet, a cenzúra eltöröltetett, Táncsics börtönajtaja megnyílt. A rab írótt diadallal hozta át a töméntelen sokaság Pestre.

Ez volt március 15-e. Eredményei olyanok, melyek e napot örökre nevezetessé teszik a magyar történelemben.”

A szülőföldről, az Alföldről, a Tiszáról szóló közismert Petőfi-versek ihlették a falu szülöttének, Berta Annának nagy költőnkéről, Petőfi Sándorról írt lírai alkotását, amelyet fel is olvasott. Az írótnak már néhány kétnyelvű (magyar/szerb) könyve is megjelent a szerémségi magyarok hagyományairól, kultúrájáról, szokásairól.

A Sarkantyúsok fergeteges tánca

A maradéki tamburazenekar és a Tarcál vegyes kórus

Vastaps a fellépőknek, a díjazottaknak

Az ünnepi megemlékezés befejező részében a vendéglátó maradéki Petőfi Sándor ME és a satrincai Petőfi tagjai léptek fel. Elsőként a maradéki kistáncosokat, utána a satrincaiakat, majd ismét a maradékiakat, a Sarkantyús táncsoprotot köszöntötte vastapssal a lelkes közönség. A táncsoprotokat Berta Áron és Berta Lídia készítette fel. A rendezvény végén a maradéki Petőfi Tarcál vegyes kórusának katonadalait és a tamburazenekart is szűnni nem akaró taps fogadta – műsorukat Nagy Bence állította össze.

Meglepetésként hatottak az előre be nem jelentett elismerések. A maradéki Petőfi Sándor ME Józsa Mónika önzetlen tevékenységét, nemes küldetését jutalmazta díszoklevéllel, amelyet a Petőfi nevében Berta Zoltán adott át. Szabó Nórának, a Petőfi Sándor Program ösztöndíjasának pedig két éves odaadó, hagyományápoló küldetését köszönte meg nyilvánosan. Méltatásában kiemelte, hogy még számos közéleti személyiség, hűséges támogatójuk is nyilvános elismerést érdemel. A kellemes kora esti társalgás a helybeliek szeretetvendégségével, állófogadásával folytatódott.

Sorsunkról, a szórványaink örvidékein élő maradék magyarság megmaradásának lehetőségeiről beszélgettünk a nyékincai, a fénybereki/platiči Petőfi Sándor MME szerény, szépkorú képviselőivel. Hegedűs János ismételt el-

mondta: „Még mindig nem látjuk működésünk lehetséges folytatását. Egyelőre erőlködünk. Jó, ha 3-4 gyerek jön el az anyanyelvápoló órákra, amelyeket igyekszünk rendszeresen megtartani a Maradéki Református Egyházközségnek és a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesületének támogatásával. A néptáncitanulás folytatásával is próbálkozunk. A maradéki Berta testvérpár foglalkozna is a kis- és nagydiákokkal, ha többen érdeklődnének.” A legnagyobb gondjuk továbbra is a Petőfi új vezetőségének a megválasztása, fűzte hozzá Fényszáros Mátyás Fényberekről: „Tudjuk jól, hogy a falunkban, a velünk élő fiatalabbaknak kellene vállalniuk ezt a nem kis feladatot. Hiszen egyre kevesebben vagyunk itt, a szórványok szórványában is. Reménykedünk az MNT támogatásában is, és hogy mégis találunk majd közösen megoldást. Nem szeretnénk, ha 21 év után meg kellene szüntetni a Petőfi működését Nyékincén.”

Beszélgetésünk végén Hegedűs János, a Petőfi alapító elnöke az elhangzott *Magyar vagyok* c. vers sorait idézte, csendesen:

„Magyar vagyok. Természetem komoly, / Mint hegedűink első hangjai; / Ajkamra fel-felröppen a mosoly, / De nevetésem ritkán hallani. / Ha az öröm legjobban festi képem: / Magas kedvemben sírva fakadok; / De arcom víg a bánat idejében, / Mert nem akarom, hogy sajnáljatok.”

Apó a hóban

István bácsit az első kakasszó kivetette az ágyból. Dolga nincs, de még Székelyhonban beállította óráját a Teremtő. Piciny gyerekkorától korán kelt, mindig volt a ház körül jószág, etetni, fejni kellett. A disznók is addig óbégattak, míg jól nem laktak. Na de ez még Farcádon volt. A portán, ahol nevelkedett Ő és ősei is. Aztán átfűtötte Őket a szél az anyaországba, a Gerecse hegység apró falujába. Nem akarták otthagyni a szülőfalujukat, de jött az árvíz, és ez jó indok volt a gyerekeknek. Nem tudták, hogy az öreg fát nem lehet átültetni. El is vitte az első ős édesanyjukat. Ők meg mentek tovább a nagyvilágba szerencsét próbálni. Édesapjuk meg egyedül tengődött. Mobiltelefont vettek neki az elérhetőség miatt, no meg azért, hogy a lelkiismeretük is tiszta legyen. Otthon bozognak nevezték az oláhok, itt meg románnak a nemzettestvérei. Itt is, ott is hontalan. Pedig mindkét háborúból kivette a részét fegyverrel a kézben apa, nagypapa.

Apó megnyalta a tintaceruza hegyét, majd beikszelte Szilveszter napját a naptárban. Gyufával meggyújtotta az előző nap bekészített, gúlába összerakott aprófát a sparheltben. Recsegve ropogva pattogott a tűz, felvéve a harcot a csipős hideggel. Pista bácsi keze fejével letörölte a homályos ablakot, hunyorogva nézte a fénylően fehér hóborította tájat. Kinn a vetésben varjak káromva feleseltek egymással. Itt a meggyfán felfűjt tollakkal a verebek a reggeli reményében csiripeltek. Az öreg, bár volt cigarettája, nem gyújtott rá. Megígérte a hajdan volt mátkájának, hogy eldobja a bagót. Azóta kivitték a temetőbe, de az öreg a szavát betartja, még ha szeretne is rágyújtani. De hol van az új naptár? Teszi fel magának a kérdést. Rend a lelke mindennek, a sublótfiókban kezdi el keresni. A cipősdobozban régi fényképeket talál. Kirakja a konyhaasztalra, és mintha mozgásba jönnének az árnyak, meg-elevenednek a fényképek. A Kerek-kőnél hajdan volt pajtásokkal. A másikon a Félix-fürdőben a kollektívbeli kollégákkal. De itt van Dezső képe is. Aki hajdan barátnak tűnt, de később kiderült, a pluszpénz reményében feljelentette. A fotókon jól látni, hogy felesége mindig adott a frissen

vasalt ingre, nehogy megszólják. De mi van itt a zacskóban? Kiborítva megleli az égen-földön keresett olvasót. Pista bácsi redős arcán kővér könnycseppek gördülnek le. Be szerette volna tenni a koporsóba, felesége mellé. Mikor utószor voltak Máriánál Csíksomlyón, akkor vásárolta. Hazafele megeredtek Mária könnyei eső formájában. Mondta is az asszony – Te, apuka, búcsú-könnyekek ezek.

Fogja a fűrész, és leszel két fenyőágot a pajta előtti fáról. Egyiket a felesége sírjára szánja, a másikat öreg négy lábú barátja hantjára. Aztán még tesz-vesz a konyhába, majd délben felkötöti a bakancsára a jutazsákokat. Így szokták meg Erdélyben, nem csúszik úgy a hó. A rózsafüzért köténye zsebébe csúsztatja, a rózsafa botjára támaszkodva indul el.

Piciny falu Gerecse ölében
Delet kongat érc hangú harang
Hajlott hátú apó vászonkötényében
Baktat a hóban
Szemében bánat ül nem harag

Kiérve a temetőbe, illően köszönti volt párját, elmeséli neki, hol találta meg a rózsafüzért, próbál lyukat kaparni az olvasó számára, de vér serken ujja begyéből. Mivel elásni nem tudja, a fenyőággal borítja be. Elmond egy imát, s megy tovább, a négy lábú barátját meglátogatni. Felérve a szőlőbe, fenyőággal letolja a havat a sír mellé épített kis padról, és megsimogatja a sírhanatot. Előtte van a kép, mikor beállított tavasztájt a kutyakölyökkel. Bátorsága és hűsége az egész faluban közismert volt. Egyszer még egy medvét is kikergetett az utcájukból. Közben kisütött a nap, s a Bagóhegy fölött az apó szemeivel látja az égig érő Hargitát. Érzi Szülőfalujának jellegzetes tavaszi virágillatait. A lelke elindul a szeretett Hargitája felé, mellette csahol a hű kutya. Az út végén anyóka áll, kezeiben gyűri zsebkendőjét. Megérkeztem, szól az öreg. Az anyóka szipogva simogatja meg a kutya fejét, és öleli magához hű férjét.

Ha megszólal a mobiltelefon éjjél felé apó zsebében, nincs, ki felvegye azt.

A „labanc” Esterházy família nemzeti küldetéstudata

Jókai Mór *A mi lengyelünk* című, 1903-ban befejezett regényében az 1848/49-es szabadságharcos Lippay Tihamér szájába adja a szabadságharc leverése után a csüggedők felé intézett szavakat: „E terem falait nem Bál és Astarte bálványai díszítik, hanem a négy hős Esterházy arcképei néznek le ránk onnan sötét rámáikból, kik a vezekényi ütközetben életüket áldozták a magyar hazáért és a szabadságért, ezek szólnak hozzánk, és azt kérdik tőlünk: »Ha előttetek áll a dicsőséges csatateri halál, s a gyalázatos halál a veszthelyen, melyiket választjátok?»” A regényt Jókai a Vezekényi csata¹ 250. évfordulója után néhány hónappal írta meg, de a történelmi emlékezet akkor még az eseményt számontartotta, hiszen kevés olyan família van a nemzeti történelmünkben, amelyből egy napon négyen vesztek életüket. De a kései utókor már mit sem törődik azzal, hogy 1652. augusztus 26-án a felső-magyarországi Nagyvezekény határában négy Esterházy ifjú a hazáért, nemzetért és a keresztény hitért áldozta fel életét. Mi több az utókor összemossa a kiterjedt főúri Esterházy família tagjait, azzal vádolja őket, hogy „rossz” oldalra álltak, kiszolgálták a magyarok legnagyobb ellenségét, a Habsburg-udvart, és labancokká lettek. Ez olyanynira igaz, hogy amikor az 1990-es évek elején Pozsonyban többedmagammal létrehoztuk a két háború közötti felvidéki magyar politikusról, a mártíromságot szenvedett gróf Esterházy Jánosról elnevezett közművelődési klubot, sok tájékozatlan kis-magyarországi, ám magasabb beosztású személy is értetlenül csóválta a fejét, labancnak titulálta őt, s vele együtt bennünket is.

Később, amikor 2002-ben a Vezekényi csata 350. évfordulója kapcsán az egyik jeles hadtörténészünkhöz, †Zachar József professzorhoz fordultam kérdéseimmel, válaszlevelében örömet fejezte ki afölött, hogy helyszíni megemlékezéseket tervezünk olyan történelmi eseménnyel kapcsolatosan, amelyről a történetkutatás sajnálatos módon az utolsó évtizedekben megfeledkezett. Ugyanakkor megjegyezte, hogy a Vezekényi csatát a szakirodalom is általában egy mondattal elintézi. Húsz évnek kellett eltelnie, hogy könyvbe szedjem ismereteimet a jelentős eseményről.² De közben éppen Szabadkán egy számomra emlékezetes epizódra került sor. Mivel akkor már eléggé beleástam magam a csata történetébe, egy előadói körút során ebben a városban is előadtam a témát.³ Előadásom vége felé elejtettem egy megjegyzést, hogy a csatát Esterházy Péter is említi a *Harmonia caelestis* című „aparegényében”, mire valaki a hallgatóságból csaknem tiltakozva megszólalt, hogy hiszen az végig édesapja besúgóí múltját taglalja. Aztán kiderült, hogy míg én a regény első változatára gondoltam, a felszólaló az ún. Javított kiadásra koncentrált, amelyet a szerző nem sokkal a regény megjelenése után írt⁴, amikor kiderült édesapja besúgómúltja. Természetesen, ennek sokkal nagyobb volt a visszhangja, mint az eredeti, szarkasztikus családtörténetnek. Nem tudom, mennyi erkölcsi-etikai érzék kell ahhoz, hogy valaki kitergesse saját édesapja szennyesét, engem azonban a regény első, eredeti változatának az egyik megfogalmazása dühített fel. Abban ugyanis a neves irodalmárunk az 1652-es

¹ Mivel számunkra nagy jelentőségű eseményről van szó, az erős érzelmi töltéssel rendelkező Vezekényi csata kezdőbetűjét dolgozatunkban nagybetűvel írjuk.

² Csámpai Ottó: A hősök nem halnak meg! Négy Esterházy egy hullása a Vezekényi csatában. Budapest. Püski Kiadó, 2022, 160 oldal.

³ Az előadásom 2009. június 12-én volt a szabadkai Magyar Házban.

⁴ Esterházy Péter: Javított kiadás – melléklet a *Harmonia caelestis*hez. Budapest, Magvető, 2002

ütközetet „ócska vezekényi csatának” nevezte.⁵ Mily nagy a különbség Jókai és Esterházy Péter között! Az első példaképként állítja a négy hős Esterházyt, a másik „ócska” csataként említi a heroikus ütközetet. Azt az ütközetet, amelyben maroknyi, talán ezerfős keresztény magyar csapat csúfosan megverte és futásra kényszerítette a csaknem négyezer fős török sereget. Igaz ugyan, hogy a győzelemért nagy árat kellett fizetni, hiszen a csatába induló nyolc Esterházy fiú közül négyen ottvesztek a csatamezőn. A négy elesett ifjú átlagéletkora 28 év. Túl kevés ahhoz, hogy meghaljanak! De ők már a csatába indulásuk pillanatában tudatosították, hogy ennyivel tartoznak a hazájuknak és nemzetüknek. A főúri temetésre csak három hónappal később került sor Nagyszombatban. Korabeli források szerint több ezer fegyveres lovas követte a „vörös posztóval földig béborított” koporsókat. Az egész ország gyászolt, de nem feketében, hanem vörösben, a véráldozat és a hősi halál jeleként. A látványos gyászünnepségnek köszönhetően az európai közvélemény számára fogalommá vált az Esterházy név.

A temetést követően tudatosult a családban, hogy **történelmi küldetésük van Magyarhoban**. Azonban az Esterházyak történelmi küldetését már a nagy előd, Esterházy Miklós is kimagaslóan gyakorolta. Kitaró munkával fokozatosan elérte a legmagasabb tisztségeket; 1613-ban bárói rangot kap, majd 1625-ben nádorrá, királyi helytartóvá választották az országgyűlésen, s egyben a grófi címet is használhatta. Ennek egyik alapfeltétele az volt, hogy kellő időben (1600–1601) áttért a lutheri vallásról a katolikusra. Mint nádor a Habsburg-abszolutizmussal szemben védte a magyar rendek jogait, azonban mindent megtett a politikai előmenetelért és vagyona gyarapításáért. Mágóchy Ferenc kassai főkapitány udvarában beleszeretett annak feleségébe, Dersffy Orsolyába, férje halála után házasságra is lépett vele. Közben kieszközölte testvérei, Gábor, Dániel és Pál számára a bárói címet. Mivel Dersffy Orsolya hét évvel a házasságkötésük után elhunyt, új feleséget keresett, és az ugyancsak gazdag Nyáry Krisztinát, Thur-

zó Imre árvai főispán özvegyét vette feleségül. A házasságkötést maga Pázmány Péter celebrálta a szucsányi várkapornában. Pázmány Péter a XVII. század első felében élharcosa volt annak a folyamatnak, amelynek során az ellenreformáció együtt járt a katolikus megújulással, és személyes érdemei voltak abban, hogy viszonylag békésebb körülmények között folyt a katolikus–protestáns vetélkedés. Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina házasságából kilenc gyermek született.

Esterházy Miklós körül elég hamar kialakult egy olyan főúri csoport, amely a török kiűzését két alapelvere építette: a nemzetközi szövetségrendszerben megindítandó hadjáratra és Magyarország belső dolgainak rendbehozatalára. Sőt, Esterházy Miklós nádor számára az utóbbi még fontosabb volt, mint az első. Ezen munkálkodott élete végéig. Tény és való, hogy az utókor a családi vagyon gyarapítóját látja benne. Ugyanezt tették azonban más főurak is. De Esterházy Miklós számára a vagyon inkább eszköznek számított a hatalomhoz, hogy aztán nemzetét szolgálja minden területen. Mint a XVII. századi Magyar Királyság egyik legnagyobb formátumú politikusa – az államigazgatás mellett – kimagasló eredményeket elérő hadvezér volt, mecénása a kultúrának, adakozója az egyháznak.⁶

Esterházy Miklós nádor 1645-ben bekövetkezett halála után fia, László vette át a régens szerepét az Esterházy családon belül. Viszont amikor László 26 éves korában elesett a Vezekényi csatában, egyik napról a másikra testvére, Pál (1635–1713) lett a családfő. Bár László halálakor még csak 17 éves volt, hűségére eskette a szolgálókat, tisztviselőket és a katonai szolgálatot teljesítő zsoldosokat. Bezáratta a család uradalmainak kapuit, mivel az örökség, amelyet édesapja felhalmozott a török dúlta országban, veszélybe került, és védelemre szorult. Az uralkodó, III. Ferdinánd (1637–1657) már szeptember közepén órá ruházta mind a Sopron megyei főispáni, mind a pápai főkapitányi tisztséget.

Pál néhány héttel később, október 21-én, a fraknoi kápolnában csaknem titokban feleségül vette az ugyancsak örökségre jogosult, de még csak 11 éves unokahúgát, a Lakompakban szü-

⁵ Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*, Budapest, Magvető 2000, 310. old.

⁶ Többek között ő építtette a nagyszombati (ma Trnava – Szlovákia) templomot, amely egyben egyetemi templom is volt, és ma Keresztelő Szent János-székesegyházként ismert.

letett Esterházy Orsolyát (1641–1682), féltestvérének (édesapja első házasságából született Istvánnak) lányát. Így tudta összetartani az Esterházy-vagyont, és megóvni más családtagok követeléseitől. Pált ebben az időben még kizárólag Zrínyi Miklós emberi és költői példája vezérelte.⁷ Katonaként egyik legismertebb vállalkozása, hogy Zrínyi oldalán végigharcolta az 1663–64-es téli hadjáratot, ott volt Kanizsa ostrománál és Új-Zrínyivár lerombolásánál is. Az általa megrendelt csataképsorozatokat ábrázoló képzőművészeti alkotások beleillettek abba a politikai programba, amely – Zrínyihez hasonlóan – az aktív törökellenes harcot kívánta meghirdetni. Ezt bizonyítja a Zrínyit dicsőítő *Mars Hungaricus*, amelyben bírálja a császári hadvezetést. Bár később politikai pályafutása más irányt vett, Zrínyi halála után is mindvégig megtartotta törökellenes programját. Már akkor intenzív nemzetközi kapcsolatokat ápol; a császári udvar mellett levelezett a velencei követtel, a pápával és nunciussal.

Ipolyi Arnold szerint ő volt az, aki gyártatta, ha ugyan nem maga állította össze az Esterházy család hamis történetét, a *Trophaeum Domus Estoras* című művet. Ebben a család Estoras nevű őse Attilán át a bibliai Nimródig és Noéig vezethető vissza, és kitalált személyek szerepelnek a családfa ágain.⁸ Míg a XX. és XXI. század embere felrója a Habsburgoknak, hogy mellőzik, meghamisítják és elvetik a szkíta–hun–magyar folytonosság elméletét, a Habsburg-párti Esterházy familia sarja büszkén vallja magát a szkíta és hun hadvezérek leszármazottjának. Pál a nagyszombati egyetemi templom kriptájának bejáratán fekvő márványköre, oda, ahol szülei és a vezekényi hősök alusszák örök álmukat, be-

levéseti a díszes jelzőt elődeiről, mint „a szkíta fejedelem támaszairól a hunok hadjáratában”. Ez a jelző természetesen őrá is vonatkozik, és utódaira is, akik ezzel a származással büszkén kitüntetik a család többi tagját. Bár ezt néhányan a tudomány meghamisításának állítják be⁹, mi elnézőbbek vagyunk, és ezt inkább úgy tekintjük, mint egy olyan személyiség nemzeti büszkeségének a megnyilvánulását, aki talán tudatában is volt annak, hogy mint Habsburg-hű ugyan nem a megfelelő oldalt képviseli, de épp ezzel akarta bizonyítani valós hovatartozását. Nádor létére lovas katona volt ugyanúgy, mint azok az őseink, akikről a perzsa és bizánci történetírók megrajzolták az első lovas „nemzetportrét”. Testvérbátyját, László grófit, a Vezekényi csata legismertebb hősi halottját az idegen származású Caspar Jongelinus örökíti meg egy ünnepi költeményben¹⁰, amelyben azzal dicsőíti, hogy a hun nemzet szülötte. Elképzelhető, hogy éppen Pál kérésére.

*Illustri Ladislaus erat de gente creatus
Hunnorum Hungariae priscae nobilitatis Eques.
Palladius iuvenis coluit promptissimus artes:
Caesare pro magno Martis in arma ruit.
Hungariae procerum gladio defendit honorem
Exprobrum haud passus, Turca superbe, tuum.
Hinc peperit solers numquam debile nomen,
Quo vita fungens, mortuus et fruitur.
Nobilitas multum illi conciliavit honoris,*

*László úr szép hírű családnak volt a szülötte
Régi nemes vérből, hősi Attilától.
Ifjúként művelte Athéné bölcs tudományát,
Óvni a császárt lett Arés bajnoka ő.*

⁷ A fiatal Esterházy Pál ihletet merítve Zrínyi Miklóstól versírással is foglalkozott, aminek az első komolyabb megnyilvánulása az 1656-ban írt verseskönyvében található *Egy csudálatos ének* című heroikus költemény, amelyben megörökítette bátyja, Esterházy László helytállását a Vezekényi csatában. Így ír erről: „Bizonyal írom, hogy nála / Senki az sárt meg nem állja”. A patakknak szorított Esterházy László bizony oly bátran állta a sarat, hogy a török katonáknak huszonöt lött, szúrt, vágott sebet kellett ejteni rajta, míg „életét dicsőségesen letette”. Irodalomtörténészek feladata lenne feltárni a ma is használt „állja a sarat” kifejezés valós eredetét. Lehetséges, hogy Esterházy Páltól származik!

⁸ Bővebben: IPOLYI Arnold: Bedegi Nyáry Krisztina. Budapest, Méhner Vilmos kiadása. Magyar Történelmi Életrajzok. A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat megbízásából. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, Franklin-Társulat Könyvnyomdája, 1887, 55–57. old. Teljes címe: *Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimae Domus Estorasianae*.

⁹ Bővebben: TÓTH Gergely: Egy koholmány hosszú árnyéka. In: ÁCS Pál (szerk.): Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén. Budapest, Reciti, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének recenzios portálja, 2015, 357–372. old.

¹⁰ Közreadja: MARTÍ Tibor: Gróf Esterházy László (1626–1652). Fejezetek egy arisztokrata család történetéhez. Doktori (PhD-) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2013, 210–211. old. Latinból magyarra átverselte ADORJÁNI Zsolt.

*Kardjával megvédte a hont s hírét a magyarnak
Nem túrvén a pogány átkot az ősi hazán.
Így a dicsőség, mit szerzett élteben, a holtat
Síron túl követi, el sose pusztul a név.*
Adorjáni Zsolt fordítása

A szerző latin kéziratában áthúzta a Magyarország megnevezést, és helyette Hunt – Hunniát írt. Ha következetesen tükörfordításban tolmácsolnánk a két sort, akkor a szöveget így is lehet értelmezni:

*Lászlót dicső nemzet teremtette,
hunok ősi nemes lovagja ő.*

A kismartoni várkastély főhomlokzatát díszítő, Hans Matthias Mayr által 1667-ben készített 18 mellszobor alatt, amelyekből kettő Esterházy Pált és apját, Miklóst ábrázolja, a következő nevek szerepelnek (köztük a hun fejedelmek és hadvezérek): KEVE, KADICHA, KEME, ATILA, BUDA, BELA, ALMOS, ARPAD, GYULA, CHUND, LEHEL, EURS, SABOLCH, GEYSA, VERBULCH, ZOLTAN. Ez a történelmi szoborsorozat is szemléletes kifejezője és hirdetője a magyar állameszmének, ugyanakkor az Esterházy család nyílt hitvallása a magyarság mellett.

Gróf Esterházy Pál 1681-ben, édesapjához hasonlóan, ugyancsak megkapta az Aranygyapjas rendet, és Magyarország nádorává választották.

Visszatérve a kései utód, Esterházy Péter minősítésére a *Harmonia caelestis*ben¹¹, amelyben „ócska vezekényi csatának” nevezi ezt a történelemkönyvekben alig számontartott eseményt, szükséges kihangsúlyozni, hogy a Vezekényi csata mindenképpen olyan jelentős mozzanata volt a magyar hadtörténelemnek, amely nagy részben hozzájárult a török végleges legyőzéséhez. Hadd idézzem volt tanítómesterem és kedves barátom szavait: „Az 1652. augusztus 26-27-én lezajlott, török ellen vívott nagyvezekényi csata nemcsak a magyarság és a Zsitva völgye lakóinak szempontjából volt jelentős, hanem a Kárpát-medence népeinek szempontjából is. Például szolgált, hogy a török nem legyőzhető-

len és nincs joga más nemzeteket rabigában tartani, fiait rabláncra verni. Elég egy önfeláldozó, hazáját szerető, jól képzett sereg, megbízható, példaképpül szolgáló vezéreivel az élén, és az oszmánokra súlyos csapást lehet mérni.”¹²

A győztes csata következtében sikerült a Zrínyi által annyira bírált harci morált helyreállítani a magyar katonák között, és bár kisebb-nagyobb kudarcokkal, de az események sorozata egészen az 1683-as győztes bécsi csatához vezetett. Írásunk tárgyával kapcsolatban mindenképpen szükséges kiemelni, hogy a Bécs melletti kahlenbergi csatában a Sobieski János lengyel király vezette keresztény haderő visszaverte a törököket, és győzelmével előkészítette Magyarország felszabadítását. Esterházy Pál ugyancsak részt vett a Bécs védelméért vívott harcokban, sőt meg is sebesült a csatában, de nem tartozott hatásköre alá hadsereg, amelynek parancsolhatott volna. A birodalmi főváros felmentése után igyekezett minél több magyar katonát hadba állítani. Az országot a Habsburgok uralma alatt akarta egyesíteni a török ellen. Neki köszönhetően a felszabadító háborúban közel 20 ezer fős magyar haderő is részt vett, ami jelentős mértékben hozzájárult a győzelemhez. Ennek része volt Sobieski Párkány elleni felvonulása: a császári csapatokkal, birodalmi gyalogsággal és tüzérséggel megerősítve sikerült elfoglalni és megsemmisíteni az ott állomásozó török csapatokat. Az Esztergom felé menekülők alatt szétlőtték a hidat, és néhány nap múlva a lengyel és császári csapatok elfoglalták Esztergomot is. Mindközben nagy erőfeszítéseket tett azért, hogy önállóan szervezett magyar nemzeti hadsereget állítson fel a bécsi Udvari Haditanács.

Esterházy Pál 1684-ben részt vett Buda első ostromában is, amely sikertelen volt, de nem vett részt a két évvel későbbi sikeres visszafoglalásában, mert nádorként nem akarta magát beosztottként egyetlen német generális alá sem adni. 1686-ban, amikor Caraffa generális Debrecen ártatlan lakosait megölette, megkínnoztatta, majd súlyos hadisarcot vetett ki a városra, kemény szavakat intézett a császár felé;

¹¹ Esterházy Péter könyve címét a nagy múltú felmenőjétől kölcsönözte, aki *Harmonia caelestis* címen jelentette meg az általa komponált kantátákat (1711), amelyek a korai magyar és nemzetközi zenetörténet értékes emlékei. Ez is bizonyítja, hogy kora egyik legműveltebb és sokoldalú irodalmi és művészeti tevékenységet folytató hadvezére, politikus volt.

¹² MOTESÍKY Árpád: A nagyvezekényi csatamezőn – 5. Hetedhétár. 9. évf. 2005. 22. szám, 25. old.

Magyarország többet fizet most, mint százötven éven át a töröknek – írta. Felróják neki, hogy mint Magyarország nádora 1687-ben rávette a rendeket, hogy mondjanak le az Aranybulla ún. „ellenállási” záradékáról és a szabad királyválasztásról, hiszen „a királyi családban Árpád vért tisztelhetette a magyar”. Az emlékezetes 1687. évi országgyűlésen a Habsburg-ház érdekében hozott határozatok szerint II. Endre Aranybullájának (1222) a nemzet fegyveres ellenállási jogáról szóló 31. cikkelyét eltörölték, és elfogadták a királyi család fiági örökösödésének törvényét. Ennek következményeképp a kilencéves József, Lipót elsőszülött fia 1687. december 9-én a 91 éves Széchenyi György esztergomi érsek által, a nádor segédletével megkoronáztatott.¹³ Ellenben a császár kötelezettséget vállalt, hogy a töröktől visszafoglalt területeket az országhoz csatolja, mérsékli az adót, megfegyelmezi a garázdálkodó császári katonaságot, és tiszteletben tartja a nemesi kiváltságokat. A császár ugyancsak megszűntnek nyilvánította az eperjesi vértörvényszéket, és az áldozatok családjának kárpótlást ígért. Esterházy Pált szolgálataiért még ugyanebben az évben a császár birodalmi hercegi rangra emelte. A „példásan máriás lelkű” nádor azonban azt is elérte I. Lipót Habsburg-uralkodónál, hogy a nagy oszmánellenes háború közepette, 1693-ban ő is megismételje Szent István felajánlását e szavakkal az Úristenhez fordulva: „A visszaadott Magyarországot én a Te Szentséges Anyádnak, az Egek Királynéjának, Magyarország Nagyasszonyának, újból odaajándékozom, szentelem és egészen az ő oltalma alá rendelem.”¹⁴ Még előtte, de már hercegi minőségében, Nagyszombatban színpadot építtetett. A nádor minden ízében magyar és buzgó katolikus érületénél fogva csak egy politikai irányt követhetett – kiszorítani a törököt Szent István országának határai közül. Ezt azonban a Habsburg-ház segítségével vélte megvalósítani, s így jutott el arra a meggyőződésre, hogy a királyi család Magyarországon található hatalma legtermészetesebb súlypontját. Ez része volt annak a külde-

tésnek, amelyet már édesapja felvállalt, amelyet mai szóhasználattal úgy fogalmazhatnánk meg, hogy **értelmes közvetítés a magyar nemzet és a Habsburg-uralkodóház között.**

Az 1699. január 26-án aláírt karlócai békekötés lezárta a Habsburg–török háborút, amely során a Magyar Királyság területéről végleg kiűzték a törököt.

Esterházy Pál herceg, a Vezekényi csatában elesett László gróf öccse, haláláig, 1713. március 24-ig tölthette be teljes dicsőséggel Magyarország nádora tisztét. Nem vett részt a Wesselényi-féle összeesküvésben, és II. Rákóczi Ferenc fejedelem felkelése is idegen volt tőle. Tény, hogy ő és az Esterházy familia tagjainak többsége a továbbiakban is szívvel-lélekkel Habsburg-párti volt. Mindemellett az a tény, hogy Esterházy Pál első feleségének, Orsolyának a halála után újra megnősült, és a Habsburgok egyik legnagyobb ellenségének, Thököly Imrének a hűgát, Évát vette feleségül, a legnagyobb bizonyíték arra, hogy határt tudott szabni a Habsburg-pártiságának, ha szíve és érdekei úgy diktálták.

Az Esterházy familia kései leszármazottai közül is sokan a haza békéjén fáradoztak, fel-fellobbanó magyar érzésükben nem kételkedhetünk. Bár hozzá kell tenni, hogy általában az Esterházyakat Bécsben megbízhatatlanoknak tekintették, Magyarországon pedig labancnak. Azonban a Habsburg-párti katolikus főúr és az erdélyi református nemes, beleértve a nagynevű fejedelmeket, a későbbiek során pedig a kuruc és labanc egyaránt átéreztek a saját magyarságukat és a másikat is. Ellenfelekké váltak, de ellenségekké, idegenekké soha!

Kétségtelenül a Habsburgok uralma alatt az Esterházy familia vitte legtöbbszörre mind rangban, mind vagyonban. Felróják nekik, hogy a jutalmul kapott vagyonra a „hazaáruló” tevékenységükkel tettek szert, és ez a vagyon már nagyságában elérte a csillagos egeket: *A földterület nagysága alapján a XIX. század végén az Esterházyak birtoka 403 300 hold volt. A család összvagyon, mai árfolyamon számolva 150 milliárd forintot tett ki, ebből csak a földbirtok 75 milliárdot érhetett.*¹⁵

¹³ Az 1681. évi országgyűlés megnyitására érkező uralkodót a lajtaszentmiklósi mezőn egész ünnepi környezete hallatára Árpád véreként üdvözölte az egybegyűlt nemzet szónoka, Széchenyi Pál kalocsai érsek.

¹⁴ ZACHAR József: Egy az Isten, egy a nemzet. Budapest, Heraldika Kiadó, 2009, 122. old.

¹⁵ <https://hovekedes.hu/elemezések/az-eszterhazy-csalad-foldteruletei-ma-75-milliard-forintot-ernenek-ismerjek-meg-a-1800-as-evek-nagy-foldbirtokosait>

Nézzük meg azonban, hogy micsoda „haza-áru” tevékenységért kapták ezt a vagyont és rangot. Említettük, hogy az Esterházyak ősatya, Miklós nádor, a család legmeghatározóbb egyénisége két alkalommal is jól házasodott, és ezekkel a házasságokkal nagy vagyonra tett szert. Ellenben az államférfiúi tehetségéhez nem férhet kétség. Magyarságához sem! Hiszen még végrendeletében is arra inti utódait, hogy magyar házastársat válasszanak maguknak. László fiához ezeket a szavakat intézi: *„...idegen nemzetben nem akarom hogy öltözzék, nem a más nemzetségekhez való idegenségből avagy azoknak megvetéséért, hanem az idegen erkölcsöknek össze elegyítésének eltávoztatásáért, aki igen ritkán hoz jót [...] Hanem, ha valamivel alsóbb rend lészen is magánál az, vegye maga nemzetét.”*¹⁶ Bár megszívlelnék ezt a tanácsot századunk ifjú magyarjai! De ilyen tanácsot már senkitől nem kapnak.

Miklós nádor legkedvesebb fia, a már említett László, apja halála után hét évvel a Vezekényi csatában a törökök fegyvereitől hősi halállal pusztult el. De Esterházy Miklós már 12 éves korában, 1596-ban elvesztette egyik testvérét, Istvánt, aki a mezőkeresztesi csatában szintén a török ellen esett el. Másik testvérének, Pálnak Ferenc nevű fia a Vezekényi csatában hunyt el 35 éves korában. Harmadik testvérének, Dánielnek egyenesen négy fia esett el a törökök ellen: Tamás és Gáspár a Vezekényi csatában, az első 27, a második 24 éves korában. György, noha pap, esztergomi prépost volt, Párkányinál 1663-ban, 33 éves korában, és végül Mihály 57 éves korában, 1686-ban, Budánál esett el. Sőt, herceg Esterházy Pál nádor Antal nevű ükunokája is a törökök elleni harcokban szerzett sebeibe halt bele, 22 éves korában.

Az első, 1914–1918-as nagy háborúban is legalább fél tucat Esterházy halt hősi halált, a másodikban is legalább két fő a nemes családból.

Ezeket a tényeket csak azért hangsúlyozzuk, mert a közhiedelemben beivódott az a hamis

meggyőződés, hogy a gazdagokat, főleg akkor, ha a hatalmuk csúcsán voltak, felmentették a haza fegyveres védelme alól. Nem, nem voltak felmentve, mert élt bennük a tudat, hogy van egy küldetésük, és meg voltak győződve arról, hogy a tágabb közösség, a nemzet elvárja ennek a teljesítését.

De ha ez sem lenne elég az ellenérvelőknek, akkor az utolsó érvként felsorakoztathatnánk a valódi „kurucokat” az Esterházyak között. Az egyik ilyen volt gróf Esterházy Antal (1676–1722) Esterházy Ferencnek (Pál nádor öccse) és Thököly Katalinnak a fia, Thököly Imre fejedelem unokaöccse, a Héttorony utolsó magyar rabja, a későbbi kuruc tábornagy, aki II. Rákóczi Ferenc nagyságos fejedelmet egészen Rodostóig elkísérte, és most is ott fekszik mellette a kassai Szent Erzsébet-székesegyházban. Mint ennek az írásnak a megalkotója azért is adózom előtte nagy tisztelettel, mert a Csámpai nemzetség két felmenője, nemzeti vitézlő Csámpai György főhadnagy és Csámpai István főhadnagy – még ha talán nem is egyenes ágú vérrokonaim, de – az ő kötelékében szolgálhattak, és így nagyobb dicsőséget hoztak nemzetségünk nevére.¹⁷

Szükségszerűen megemlítenők az Esterházy családból származó egyházi méltóságok, akik ugyancsak tudatosították küldetésüket, és történelmi szerepet vállaltak a nemzet javára. Ezek közül szükséges kiemelni a vágújhelyi¹⁸ születésű, alázatos életszemléletű, de ugyancsak nagy műpártoló gróf Esterházy Imrét (1664–1745), aki pályafutásának első csúcsaként eléri a pálos rendfőnökséget, majd esztergomi primás-érseként Pozsonyban 1741-ben Mária Terézia fejére teszi a Szent Koronát.¹⁹

És ha mindezek ellenére valakiben mégis kételyeket ébresztene az Esterházy név, itt van a két háború közötti felvidéki magyar politikus, *Isten szolgája*²⁰, gróf Esterházy János, akinek manapság a Kárpát-medencében az Esterházyak közül talán a legnagyobb kultusza van. És

¹⁶ Közli BERÉNYI László: Esterházyak – Egy ezeréves család története. Első kötet. Eszterháza Kulturális, Kutató- és Fesztiválközpont, 2014, 123. old.

¹⁷ Róluk bővebben: THALY Kálmán közli: Gróf Eszterházy Antal kurucz generális tábori könyve. 1706–1709. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1901

¹⁸ Vágújhely – Felvidék, ma Nové Mesto nad Váhom Szlovákiában.

¹⁹ Georg Raphael Donner Szent Márton lovas szobra a pozsonyi dómban valójában Esterházy Imrét ábrázolja magyar huszáruhában, aki az egyik legnagyobb mecénása volt a templom átépítésének.

²⁰ Gróf Esterházy János az „Isten szolgája” megnevezést 2019-ben, a boldoggá avatási eljárás elindításakor kapta.

ne feledjük, hogy ő is annak az Esterházy Dániel által alapított ágnak a leszármazottja, amelyből két fiatal áldozta fel életét a Vezekényi csatamezőn. Politikusként tudatosította a küldetését, vállalára vette a felvidéki magyarság sorsát, az első bécsi döntést követően egészen a háború végéig a megkérdőjelezhetetlen vezéralakja lett az

ún. Szlovák Államban rekedt magyarságnak. A háború után pedig keresztényként, a nemzetek közti történelmi megbékélés fáklyavivőjeként és főleg megingathatatlan mártírként végtelen emberszeretetről tett tanúbizonyságot.²¹ Így aztán az Esterházy család népszerűségén ejtett valóság vagy vélt csorbát többszörösen is kiköszörülte.

²¹ Gróf Esterházy Jánosról részletesen lásd Molnár Imre: Esterházy János élete és mártírhalála. Méry Ratio, 2022, 443. oldal.

Tudatalatti jelenségek III.

Esterházy János, a Felvidék mártír politikusa

I. rész

„Csak az a nemzet érdemes jobb sorsra és örök életre, amely meg tudja becsülni nagyjait, és amelynek mindig szeme előtt lebeg azok példát adó munkássága!”

Esterházy János: *Magyar keresztfák között* (Új Hírek, 1939. november 1., 1. p.)

Gyermek- és ifjúkora¹

Esterházy János 1901. március 14-én látta meg a napvilágot a mai Szlovákia területéhez tartozó Nyitraújlakon (*Velké Zálužie*). Apja, a család galántai ágához tartozó Esterházy János Mihály (1864–1905) katonatisztként szolgálta a Monarchiát, s ezredével Krakkóban állomásozva ismerte meg későbbi feleségét, Tarnowska Erzsébet grófnőt (1875–1956), akivel 1897-ben jegyezték el egymást. Az ifjú pár megismerkedése után három évvel tartotta meg az esküvőt, 1898. január 8-án Krakkóban. Az esküvő után az új család az Esterházyak nyitraújlaki birtokán kezdte meg házasesetét, ahol az édesapa, immár civilben, a családjának és a Monarchia nemzeti-ségi viszonyai tanulmányozásának kívánta szentelni életét.

Sajnos, mindebben megakadályozta őt az alig hétévnnyi házasság után bekövetkező váratlan halála. Az édesapa a következő szavakkal búcsúzott alig négyéves fiától, a kis Jánostól: „Légy mindig jó magyar!” Özvegyen maradt felesége, Tarnowska Erzsébet grófnő lengyel létére is igyekezett megtartani férje testamentumát. Bár megtehetette volna, nem költözött vissza szülei lengyelországi birtokára, hanem Újlakon maradván egyedül nevelte három gyermekét: Lujzát (1899–1966), Jánost és Máriát (1904–1975), s mindent megtett, hogy boldog és felhőtlen gyermekkort biztosítson nekik. Nevelésében elsőd-

leges szempont volt a katolikus hit gyakorlása, az ősök tisztelete, a nemzetéhez való hűség és a keresztény emberség megtartása.² Mindebből nem hiányzott a lengyel nyelv és kultúra szerepetére való nevelés sem, amelyhez a nyitraújlaki vegyes lakosságú szülőhelyén természetes módon társult a magyarokkal együtt élő szlovákok megbecsülése.

Az első világháború idején Tarnowska grófnő – a nyitrai Vöröskereszt Egyesület elnökeként – a környék valóságos jótévedőjévé vált, szíven viselte az egyszerű emberek sorsát. Az újlaki Esterházy-kastély kovácsoltvas nagykapuja állandóan nyitva állt, a rászorulóknak rendszeresen osztottak ételmezt, s bárki betérhetett segítségért. Nem elmagyarosítani, hanem segíteni akarták a falu szlovák lakosságát. Karácsonykor mindig megajándékozták a helység lakóit, ha valakinek leégett a háza, ingyen kapott fát a kastély birtokából, hogy újat építhessen.³ A növekvő Esterházy gyermekek, akik együtt játszottak a falu többi gyermekével, édesanyjuktól korán elsajátíthatták a felebaráti szeretet szép példájának gyakorlását.⁴ Esterházy János magániskolái sikeres elvégzése után, 1916-tól 1920-ig Budapesten tanult közgazdaságot, majd visszatért gazdálkodni újlaki birtokára.⁵

Az első világháborút lezáró békekötés következtében a történelmi Magyarország északi részét – több mint egymillió magyarral és az Esterházy család újlaki birtokával együtt – az újonnan

¹ Az életrajz legfontosabb állomásainak leírását lásd: Molnár Imre: *Esterházy János élete és mártírhalála*. Méry Ratio, Somorja, 2010

² Esterházy Lujza: *Szívek az ár ellen*. Püski, Budapest, 1991, 26.

³ Bédi, Daniél: *Dejiny obce Velké Zálužie. Monografia*. Obecny úrad, Veľké Zálužie [Nyitraújlak], 1993, 89.

⁴ S. Forgon Szilvia: „Őszintén szerette ezt a népet”. *Vasárnap*, 1993. 04. 13. 4.

⁵ Bővebben erről lásd: *Esterházy János kihallgatási jegyzőkönyve*. (Másolat). Teleki László Alapítvány Dokumentációs Tár (TLA Dok.), 1078/1990, 1.

megalakult Csehszlovákiához csatolták. Esterházy János Nyitraújlakon élte át a cseh légiós egységek bevonulását. A család birtokait államosították, ám a földreformmal életbe lépő, ún. *retroaktív* (viszszamenőleges) adóztatási törvény miatt az Esterházyknak is az eredeti birtoknagyság után kellett adózniuk. Sok más arisztokrata birtokos családdal együtt az Esterházy család is nehéz anyagi helyzetbe került a súlyos adóterhek miatt. Esterházy János azért, hogy megmentse újlaki birtokát, a Magyarországra való átköltözés helyett eladta ottani birtokai egy részét, s ebből fedezni tudta a családra kirótt adótartozásokat. Ezt követően lebontatta a régi zsellérházakat, és új házsort építtetett a birtokon dolgozó földmunkások számára.

1920. március 23-án Pozsonyban tartotta első kongresszusát a Fischer-Colbrie Ágoston kassai püspök által alapított Országos Keresztényszocialista Párt (OKSZP). A párt így indulni tudott a csehszlovák kormány által 1920 áprilisában kiírt általános parlamenti választásokon, s a szükséges szavazatokat összegyűjtve bekerült a prágai nemzetgyűlésbe. A fiatal Esterházy János, aki a pozsonyi és prágai pénzügyi hatóságokkal való ügyintézés során került kapcsolatba a magyar kisebbség szerveződő politikai pártjainak vezetőivel, kezdettől fogva figyelemmel kísérte a nagyrészt katolikus magyarokat, szlovákokat és németeket tömörítő pártnak a tevékenységét.⁶ Pályázatok kiírásával, pénztámogatásokkal és kiváló szónoki képességével hívta fel magára a figyelmet.⁷ Már fiatalon kitűnt minden embert egyenrangúként elfogadó közvetlen modorával és szociális érzékenységével. Soha nem engedte, hogy grófnak szólítsák. Az árvíz sújtotta Kárpátalja, majd a szegény sorsú családok számára szervezett segélygyűjtő akciókat. Támogatta a nehéz sorsú gyermekek továbbtanulását.

⁶ Szent-Ivány Gábor: *Gróf Esterházy János*. (Kézirat). TLA. Dok. 1071/1990, 78.

⁷ Példaként lásd: Nagyarányú népgyűlésen tüntetett Tardoskedd népe az országos keresztényszocialista párt autonómista programja mellett. Jabloniczky, Esterházy, Alapy, Turchányi és Aixinger voltak a népgyűlés szónokai. *Prágai Magyar Hírlap*, 1931. 07. 15. 4.

⁸ Esterházy L. i. m. 1991, 53.

⁹ *Esterházy János levele Hegedűs Gyula szerkesztőnek*. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (OSZKK), Fond 279/34.

¹⁰ Tizenöt napig államfogságra ítélte a kassai bíróság Esterházy Jánost a szepsi népgyűlésen mondott beszéde miatt. *Prágai Magyar Hírlap*, 1934. 06. 21. 5.

¹¹ Egyhangúlag Esterházy Jánost választották meg az országos keresztényszocialista párt elnökévé. Az országos pártvezetőség ótátrafüredi ülése Szüllő Géza indítványára Franciscy Lajost a párt tiszteletbeli elnökévé választotta. *Prágai Magyar Hírlap*, 1932. 12. 15. 3.

¹² „A meg nem alkuvó ellenzéki politika az egyetlen reménység, mely Szlovénia sorsának jobbrafordulását biztosíthatja”. *Prágai Magyar Hírlap*, 1933. 06. 29. 3.

Esterházy János 1924. október 25-én vette feleségül Serényi Livia grófnőt, akivel egy budapesti bálban ismerkedett meg. Házasságkötésük napján egy „Ferenc” névre keresztelt harangot adományoztak a falu templomának, ez mind a mai napig szól. Házasságukból két gyermek született: János és Alice.

Politikai tevékenységét a csehszlovák hatóság kezdettől fogva gyanakodva figyelte. Már tizenhét éves korában születésnapját betöltve a vádlottak padjára ültették egy hamis besúgói jelentés miatt.⁸ 1929. január 19-én a nyitraújlaki Esterházy-kastélyban házkutatást tartottak, s onnét „néhány írást” a pozsonyi rendőr-igazgatóságra szállítottak.⁹ Később úgynevezett államellenes izgatás vádjával két alkalommal is börtönbüntetésre ítélték, pedig csak az elszegényedés tagadhatatlan tényére hívta fel a figyelmet nyilvános beszédeiben.¹⁰

Vezető politikai szerepben

Szónoki képességeinek és nyelvtudásának köszönhetően 1931-ben a Csehszlovákiai Magyar Népszövetségi Liga elnökévé választották. Országjáró körútjain, az OKSZP nagygyűlésein többször kifejtette, hogy tevékenységének legfőbb indítéka a Csehszlovákiában élő magyarság létének, boldogságának és fejlődésének biztosítása. A párt egyik alapítója, Szüllő Géza javaslatára Esterházy Jánost 1932. december 14-én az OKSZP elnökévé választották.¹¹ Programadó beszédében elmondta: „Megkérdezésünk nélkül csatoltak bennünket egy idegen állam keretébe [...] joggal várjuk el tehát, hogy az utódállamok, amint erre magukat a békeszerződésben kötelezték, ígéreteiket száz százalékig betartsák, a minket megillető jogokat megadják.”¹²

Ellenzéki politikát folytatva mindig a törvényes keretek között, a nemzetek önrendelkezési jogára, illetve a csehszlovák alkotmányra hivatkozva követelte a magyar népcsoport önrendelkezési jogát, Szlovenszko és Ruszinszko teljes körű autonómiáját, nemzeti, vallási és kulturális téren pedig a töretlen fejlődés biztosítását.¹³ Kisebbségvédelmi és szociális elvekre épülő politikájában a *Rerum Novarum* és a *Quadragesimo anno* pápai szociális enciklikák útmutatásait követte, s mindenkor a keresztény és nemzeti elvek érvényesülését tartotta szem előtt. Elnökké választása utáni országos körútján megbeszéléseket folytatott a katolikus egyház magas rangú méltóságival, Jozef Čárský kassai, Ján Vojtaššák szepeesi és Pavol Peter Gojdi eperjesi görögkatolikus püspökökkel, és a továbbiakban folyamatosan egyeztetett velük egyházpolitikai kérdésekben.¹⁴

Az 1935-ös parlamenti választásokon Kassa képviselőként a prágai nemzetgyűlés tagjává vált. Rendszeres és alaposan előkészített felszólalásaiban állt ki Szlovákia „öslakosai” (magyarok, szlovákok, németek) jogegyenlőségének követelése mellett, s tényeket bemutatva bírálta a fennálló kisebbségellenes politikai gyakorlatot. Edvard Beneš elnök tárca nélküli miniszteri posztot ajánlott fel számára a kormányban, mivel megbízható politikusnak tartotta, ő azonban ezt azzal hárította el, hogy előbb a csehszlovák kormánynak kell olyan intézkedéseket hoznia a nemzetiségekkel kapcsolatban, melyekkel kiérdemli a magyar kisebbség bizalmát.¹⁵ 1936-ban a két magyar párt (az Országos Keresztényszocialista Párt és a Magyar Nemzeti Párt) egyesülésekor az Egységes Magyar Párt ügyvezető elnökévé választották.¹⁶ Aktív kisebbségvédő tevékenysége ettől kezdve még jobban kiszélesedett.

A Csehszlovákia németek lakta területeit Németországhoz csatoló 1938-as müncheni döntés után a magyarság képviselői Esterházyval

az élen nyugalomra és passzív magatartásra szólítottak fel. A magyarok területen ennek következtében nem került sor atrocitásokra és a rendkívüli állapot bevezetésére. A Csehszlovákia déli határait megállapító első bécsi döntést megelőző magyar–csehszlovák tárgyalásokon ugyan Esterházy nem vett részt, de felemelte szavát egy igazságosabb magyar–szlovák határmegvonás érdekében. A döntés után – bár a magyar parlamentben felsőházi tagság és tárca nélküli miniszteri poszt várt volna rá – Kassa képviselőjeként a város átadásakor sokak meglepetésére bejelentette, hogy Szlovákiában marad, s az ott rekedt mintegy 70 ezer magyarral vállal sorsközösséget. Kassai beszédében jogszerű és igazságos bánásmódot kért a magyar kormánytól a Magyarországra került szlovákok részére.¹⁷

A szlovákiai Magyar Párt vezetőjeként egyetlen magyarként a Szlovák Néppárt listájáról került be az 1939. szeptember 14-én önállósodott Szlovákia parlamentjébe,¹⁸ s ott következetesen szót emelt a magyar kisebbség érdekeinek és jogainak elismertetése érdekében. Keresztény politikusi tevékenysége ebben az időszakban bontakozott ki igazán. A magyar kultúra mecénásaként számos kiadvány megjelenését segítette, könyvkiadót és művészeti galériát alapított, kulturális egyesületet szervezett újjá. Megszervezte a szegény sorsúak és hátrányos helyzetűek támogatását, és elindította számukra a Magyar Házak hálózatának kiépítését. Meghirdette a Magyar Család programot, melyben faji, világnézeti és politikai hovatartozáson felülemelkedő közösséggé szervezte a szlovákiai Magyar Pártot.¹⁹ Így abban helyet és támogatást kaphattak az üldözött szlovák, német és zsidó személyek is. Megtagadta a pártlista kiadását a hatóságok részére, így azok nem tudták megakadályozni a nem magyar párttagoknak juttatott támogatásokat.²⁰

¹³ Esterházy: Sohasem mondunk le Szlovenszko autonómiájáról. Tető alá került a meghatalmazási törvény. Esterházy János első parlamenti beszéde. *Prágai Magyar Hírlap*, 1935. 06. 27. 1–2.

¹⁴ Esterházy János az országos keresztényszocialista párt helyzetének biztató prognózisát hozta magával országos körútjáról. A pártnak szilárd talaja van az öslakosság körében. *Prágai Magyar Hírlap*, 1933. 02. 16. 3.

¹⁵ Feljegyzés Beneš csehszlovák köztársasági elnök és Esterházy, az Egyesült Magyar Párt vezetője beszélgetéséről. (Kistapolcsány, 1936. 09. 11.). In: *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. 1936–1945. II. A müncheni egyezmény létrejötte és Magyarország külpolitikája*. Szerk. Ádám Magda. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965, 151–159.

¹⁶ Tízszáz tömeg ujjongása mellett megalakult az Egyesült Párt. Érsekújvár nagy történelmi napja. Pártelnök: Jaross Andor, ügyvezető elnök: Esterházy János. *Prágai Magyar Hírlap*, 1936. 06. 23. 1.

¹⁷ Horthy Miklós kormányzó bevonult az ünneplő és ujjongó Kassára. Gróf Esterházy átadja Kassát. *Magyar Nemzet*, 1938. 11. 02. 2.

¹⁸ Kamenec, Ivan: *Trauma. Az első Szlovák Köztársaság. 1939–1945*. Aura, Budapest, 1992, 39–45.

¹⁹ A magyar család eszméjéről lásd: Esterházy János: *A szlovákiai magyar család élete*. Toldy Kör, Pozsony, 1940

²⁰ Lásd: Slovenský ústredný archív – Ústredie štátnej bezpečnosti (SUA-USB), 209-929-81.

A második világháború kirobbanása után a lelkiismeret szavának való engedelmességre hívta fel a figyelmet. Ő maga és pártja is tevékenyen részt vett a lengyelországi menekültek magyarországi befogadásának szervezésében, aminek következtében a szlovák hatóságok rendőri felügyelet alá helyezték. A szlovákiai magyarságot saját családjaként szerette és védte, de amikor tehetette, hitet tett a szlovákság jogai és a magyar–szlovák sorsközösség és testvériség mellett, konkrét cselekedetekkel segítve a magyarországi szlovákok társadalmi és politikai kibontakozását is.²¹ Előadásában és írásaiban többször rámutatott a közép-európai sorsközösség és testvéri egymásrataltság megkerülhetetlen tényére.

Hivatalos nyilatkozataiban „A mi jelünk a Kereszt” jelszóval fejezte ki meggyőződését az evangéliumot tagadó náci és kommunista ideológiával szemben. Többször is elhatárolta magát és pártját a nemzeti szocialista, illetve az ennek nyomán kialakuló „nyilas” eszmétől és annak politikai irányvonalától. A szlovák parlament azon kevés képviselője közé tartozott, aki rendszeresen szót emelt az állami szervek által elkövetett jogtalanságok és igazságtalanságok ellen. A kormány által elfogadott zsidóellenes intézkedések után, 1942. május 15-én került a parlament elé a szlovákiai zsidóság Németországba való deportálását lehetővé tevő 68. számú (alkotmánymódosító) törvényjavaslat. Esterházy keresztény katolikus hitére hivatkozva a jelen lévő parlamenti képviselők közül egyedüliként nem szavazta meg az általa „istentelennek és embertelennek” nevezett törvényt,²² és ettől kezdve képviselőként is a hatalom megtűrt és megfigyelt ellenzékeként működhetett csupán. Ennek ellenére mentette a zsidó származásuk miatt üldözött egyének és családok életét, százával segítve őket a Magyar-

országa történő menekülésben és az életben maradásban.²³ Embermentő tevékenysége miatt a németek többször átkutatták nyitraújlaki kastélyát. 1943-ban a pozsonyi parlament a szlovák állam megrágalmazásának vádjával megfosztotta őt képviselői mentelmi jogától és parlamenti mandátumától, majd bíróság elé állították, és első fokon fél év börtönbüntetésre ítélték.

1944-ben Magyarország német megszállása ellen memorandumban tiltakozott, melyet eljuttatott a nyugati nagyhatalmak képviselőihez.²⁴ Mivel pártját nem volt hajlandó nyilaskeresztes párttá átszervezni, a nyilas hatalom 1944 karácsonyán Budapesten letartóztatta, és halálos fenyegetéssel arra kényszerítette, hogy mondjon le pártvezetői tisztségéről.²⁵ Miután ezt megtette, visszatérhetett Pozsonyba, ahol pártja egy emberként újra őt választotta meg vezetőjének. Az év utolsó hónapjaiban a Gestapo körözést adott ki ellene, rejtőzködni kellett, s bár Nyugatra menekülhetett volna, a szülőföldön való maradást választotta.

A vértanúság útján

A háború végén az Esterházy családi kastélyt Újlakon feldúlták, kirabolták, majd államosították.²⁶ Esterházy János felesége a két gyermekével Budapestre költözött. Nővére, Lujza a háborút követő üldözés miatt Franciaországba távozott, ahová rövidesen követte őt édesanyja, Elzbieta Tarnowska is. A háború idején Lengyelországból idemenekülő húgának, Mycielskiné Esterházy Máriának őt gyermekével együtt egy cselédház kamrájában kellett meghúznia magát. Esterházyt a Pozsonyba bevonuló szovjetek tartóztatták le, de tizenkét napi elzárás után szabadon engedték. Ezt követően kereste fel Gustáv Husák kommunista belügyi megbízottat, hogy tárgyaljon és

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) K64-1941-65-5.

²² Peéry Rezső: A két Esterházy. *Új Látóhatár*, 1966/4, [355–359.] 358.; Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) K63-1942-65.

²³ Esterházy János embermentő tevékenységéről lásd többek között: Peéry i. m. 1966, 357.; Szaltnai Rezső: A csehszlovákiai magyarok 1938 és 1945 között II. *Regio*, 1990/3, [163–190.] 177.; Esterházy L. i. m. 1991, 125., 128., 135–137.; S. Forgón Szilvia: „Kész vagyok tanúskodni”. [Interjú Veronika Dubnická Schlesingerovával]. *Új Szó*, 1993. 06. 14. 3.; Rujder Irén: Fáj a valóság kiforgatása. *Új Szó*, 1994. 07. 22. 6.; Edelsheim Gyulai Ilona: *Beccület és kötelesség I. 1918–1944*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000, 108.; Koncsol László: Zsidómentő lelkészek és laikusok a Felvidéken. In: Uő: *Tegnap a holnap után*. Pozsony, Madách-Posonium, 2006, 128–149.; Malfatti Esterházy Alice: *Esterházy emlékévk. 2007*. Jövendő Kiadó, Budapest, 2007, 10.

²⁴ Szaltnai i. m. 1990, 188.

²⁵ *Esterházy János kihallgatási jegyzőkönyve... i. m.* 23–24.

²⁶ Bédi i. m. 1993, 133.

tiltakozzon az újonnan megalakult csehszlovák kormányzat kibontakozó magyarellenes intézkedései ellen.²⁷ Husák letartóztatta, majd átadta őt a szovjet titkosszolgálat, az NKVD ügynökeinek.²⁸ Esterházyt 1945 júliusában több pozsonyi magyarral együtt a Szovjetunióba hurcolták,²⁹ s egy évet töltött kegyetlen kínzások és vattatások közepette a moszkvai Ljubljanka börtönben. Koholt vádak alapján ugyanitt tíz év kényszermunkára ítélték,³⁰ majd szibériai munkatáborokba deportálták, ahol az embertelen körülmények hatására súlyos tüdőbetegséget (szibériai tbc) kapott, és életveszélyes állapotba került.³¹

Ezen időszak alatt, 1947. szeptember 16-án a Szlovák Nemzeti Bíróság távollétében – *in contumaciam* – kötélt általi halálra ítélte a Csehszlovák Köztársaság szétverésének és a fasiszmus kiszolgálásának hamis vádjával. Az ítélet végrehajtására a csehszlovák kormány kikérte őt a Szovjetuniótól.³² A szovjet hatóságok 1949 áprilisában Ágcsernyőnél adták át a kritikus állapotban lévő Esterházyt a csehszlovák belügyi szerveknek. Családja és barátai közbenjárása elérte, hogy előbb felfüggesztették a kivégzés végrehajtását, majd kegyelmi kérvényére válaszként Klement Gottwald köztársasági elnök halálos ítéletét „kegyelemből” életfogytiglani börtönbüntetésre változtatta.³³ Ezt követően Csehszlovákia szinte valamennyi börtönében megfordult.

Közben családja szétszóródott, csupán egyetlen húga, Mariska tarthatta vele a kapcsolatot a rendszertelenül megengedett levelezés és egy-egy látogatás által. A fűtetlen börtönökben súlyos betegsége egyre jobban elhatalmasodott rajta.³⁴ Szakszerű gyógykezelést nem kapott, amnesztiakérelmeit azzal az indokkal utasították el, hogy átnevelése még nem érte el a célját. Káderlapjára bejegyezték, hogy továbbra is „ragaszkodik régi, megrögzött elképzeléseihez”, azaz katolikus vallásához és az igazság győzelmébe vetett hitéhez.

1956-ban édesanyja halála és a magyar forradalom leverésének hírére testi ereje folyamatosan romlott. Mindez nem akadályozta meg fogvatartóit, hogy épp ekkor fosszák őt meg utolsó földi értékeitől (meleg ruha, imakönyv, szerettei képei és levelei), melyeket egy csomagba pakolva, minden kommentár nélkül küldtek el hűgának, Máriának. Utolsó kérését, hogy szállítsák a nyitrai börtönbe, mert szülőföldjén szeretne meghalni, szintén elutasították. 1957. március 8-án a morvaországi Mirov börtönében bekövetkező mártírhalálával véget értek földi szenvedései. Hamvai kiadását családja részére megtagadták. Emberhez *méltó* eltemetésére csak halálra ítélésének hetvenedik és elhunytjának hatvanadik évfordulóján kerülhetett sor.

²⁷ Jamniczký, Aristid: *Emlékiratok*. (Kézirat). TLA Dok. 1078/1990, 121–122.

²⁸ Esterházy János kihallgatási jegyzőkönyveiből. (Részletek). [Ford. Molnár Imre]. In: Molnár Imre–Tóth László: „Az örökség”. Esterházy János emlékezete. *Új Forrás*, 1990/4, [1–16.] 15.

²⁹ Myciłskíné Esterházy Mária Naplója (1949. 05. 24.). In: *Kegyelem életfogytig. Esterházy János szenvedéstörténetének dokumentumai Myciłskíné Esterházy Mária feljegyzései alapján*. Szerk. Molnár Imre. Budapest, METEM, 2008, [42–48.] 45.

³⁰ *Jegyzék az Esterházy János letartóztatásával, elítélésével és fogvatartásával kapcsolatos szovjet okmányokról*. 4. sz. dokumentum. TLA Dok. 1078/1990.

³¹ Myciłskíné Esterházy Mária Naplója (1949. 05. 24.) i. m. 2008, 46.

³² *Feljegyzés Esterházy János és társai bünyügyi eljárásáról*. In: *Jegyzék az Esterházy János letartóztatásával... i. m.* 4. sz. dokumentum.

³³ Myciłskíné Esterházy Mária Naplója (1949. 05. 03.) i. m. 2008, [33–35.] 33–34.

³⁴ Kiss László Dr.: *Esterházy János patológiája*. (Kézirat). (Másolata a szerző tulajdonában.)

Klebelsberg nemzetpolitikai nézetei, tevékenysége – Trianon előtt

Az idegen nevű gróf tevékeny élete során kivívta a kortársak becsülését, ám olykor képtelen vádakkal illették. Azzal is, hogy „híjával van minden nemzeti vonásnak”.

Az effajta méltatlan bántások bizonyára gyerekkorától elkísérték a félárva, gyenge fizikumú Klebelsbergét, aki leginkább a nemzeti történelem odaadó búvárlása és a céltudatos szorgalma által nyerhetett erkölcsi elégtételt. Tanulóévei során így vértéződött fel a nemzet majdani küldetéses szolgálatára. Egyetemi tanulmányait követően a miniszterelnökségen kamatoztathatta képességeit. Noha a ranglétra legalján, segédfogalmazóként kezdett 1896-ban, a kormányzati munka kihívásai s a prominens személyek (Széll, Darányi, Tisza) közelsége rövidesen széles látókörű szakemberré érlelték.

Életrajzírója, Huszti József még tanulmányozhatta kemény fedeles jegyzetfüzeteit, amelyekben nyomon követhető Klebelsberg nemzetpolitikai nézeteinek formálódása.

A huszonéves ifjú látteleletet készített az általános szavazati jog kérdéséről (ami felvetette a dualista rendszer merev politikai struktúrájának megújítását), a kétkezi tömegek társadalmi stabilitást veszélyeztető szociális bajairól és a nemzetiségi kérdés akut problémájáról, amelyet a „nemzeti politika” szerves részeként értelmezett.

Hivatali feladatai a nemzetiségi kérdésre irányítják figyelmét. Eötvös elméleti munkáit tanulmányozza, s térképek és népszámlálási kimutatók elemzésével jut a meghökkentő felismerésre: a Monarchia nagyhatalmi állása ellenére a magyarság „saját határain belül is [...] mostoha nemzeti helyzetben van”.

Az erőfecsérlő közjogi küzdelmeket ezért éppúgy elítélte, mint a Bánffy-éra meddő magyarosító törekvéseit. Meglátása szerint az asszimiláció lényegileg a nyelvhatáron (döntően a városokban) és a szórványvidékeken végbemenő, hosszú, akár évszázados folyamat. Hogy ezt a küzdelmet az előnyös demográfiai jellemzőkkel bíró magyarság

megnyerje, felvázolja a később törvényjavaslatként is előterjesztett *nyelvhatárakció* tervét. Ennek lényege, hogy a magyar nyelvterületnek a kívándorlással megfoszló szövetét az amerikasok perspektivikus hazatelepítésével sűrűbbre szőjék, különösen a peremvidékeken. A továbbiakban – Darányi Ignác agrárminiszter elgáncsolt törekvéseit felelevenítve – tervszerű telepítéspolitikával, valamint gazdasági és kulturális eszközökkel remélt a szórványokból szigeteket formálni, hogy idővel e nyelvszigeteket a nyelvhatárhoz kapcsolhassák.

Tisza Istvánhoz hasonlóan Klebelsberg leginkább az alföldi és erdélyi magyarságot szétszakítással fenyegető román (s a demográfiailag igen offenzív szlovák) nemzeti mozgalomtól tartott. Ékszerű hídfőkből kiindulva a Mezőségen át vezető erős magyar etnikai képletekkel kívánta a székelység tömbjét végérvényesen a magyarság törzséhez kapcsolni. A román hitelintézetek birtokfelvásárlásaira és a szórványvidéki magyar települések százainak beolvadására ekkoriban derítenek fényt Bethlen István tényfeltáró vizsgálódásai. Félő volt, hogy Klebelsberg tűzoltó tervei is visszhangtalanok maradnak, akár a majdani kormányfő „vészjelzései”. A nagyhatalmi mámor és önelégültség mégsem oltották ki Klebelsberg tenni akarását!

A stratégiai program, amelynek miniszterelnökségi titkárként, majd tanácsosként szellemi ösztönzője és aktív formálója lesz, *Az idegenbe vándorolt magyar honosok nemzeti gondozása* címen számontartott titkos kormányakcióban öltött testet. A Széll-kormány e józan és soktényező cselekvési terv keretében a századfordulón indította el az amerikai és óromániai akciót (amelyeket 1904-től a szlavóniai, 1905-től a bukovinai és 1909-től a bosznia-hercegovinai követett), hasznosítva a ruszinság társadalmi bajainak orvoslását célzó ún. „hegyvidéki akció” tapasztalatait is.

Klebelsberg szemérmes, de praktikus felfogásában a cél az „uralkodó nemzet” és a nemzetisé-

gek párharcában nem a nemzetiségek gyengítése, hanem a magyarság erősítése. Motivációit tekintve tehát egy defenzív, de aktív nemzetpolitikai koncepciót körvonalazott.

Érdekes, hogy a bukovinai székelyek kudarcos hazatelepítéseit szigorúan megítélő Klebelsberg a dunántúli és bácskai magyarság Szlavóniába történő spontán áramlását a kivándorlás „levezető csatornájaként”, a történelmi örökség természetes birtokba vételeként értékelte. Vagyis Tiszához és a statisztikus Vargha Gyulához hasonlóan ő is tévesen mérte fel a délszláv kérdés jelentőségét. A demográfiai apálytól sújtott horvátság nemzeti kohézióját, vehemens nacionalizmusának morális és „harci” értékét jócskán alábecsülte. Igaz, józanul éppen ő vetette papírra, hogy nincsen megbízható ismeretünk a Balkánról.

Tézisei között tehát megjelenik a szomszédságpolitika és a nemzetközi erőviszonyokkal is számot vető diplomáciai aspektus. Mégis, a neves földrajztudóshoz, Havass Rezsőhöz hasonlóan Dalmácia visszavételét sürgeti, történelmi jogon; s bizonyára a nagyhorvát ambíciók megfékezése miatt is.

A birodalmi optika mégsem teszi elvakulttá Klebelsbergét. A külföldi akciók bizalmas értekezleteinek irányítójaként és a Julián Egyesület élén egy évtized alatt szerzett józanító tapasztalatai alapján hirdette a tervszerű, szívós építkezés fontosságát.

(Az 1904-ben prominens személyek közreműködésével megalapított Julián Egyesület a magyar állam fedőszerveként működött Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában.)

A jobb megélhetés reményében bevándorló magyarokat a „társországok” horvát és szerb lakói a magyar imperializmus támadó ékjének tekintették, különösen, hogy számuk 1910-re a százezer főt is meghaladta. Klebelsberg azonban – taktikus óvatosságból s tekintettel az autonóm jogokra – a helyi törvények és szokások tiszteletben tartására utasította alárendeltjeit. Igyekezett összehangolni ugyanakkor a Dráván túli magyarok minden rétegének erőfeszítését. Hogy a zömmel agrárproletár migránsokat gazdaságilag önfenntartóvá s a nemzeti kultúrvajuk birtokában politikailag öntudatos (hazafias) állampolgárokká formálva, a svábokkal szövetkezve útját állják a délszláv szeparatizmusnak.

Ám a politikai elitnek nem állt szándékában a nincstelen magyarok szociális felzárkóztatása.

Esetükben a veszélytudat nem érte el a cselekvéshez szükséges kritikus szintet. A tömeges kivándorlás okait firtató Klebelsberg azonban Prohászka Ottokárhoz vagy Timon Ákoshoz hasonlóan szociális fordulatot, földreformot sürgetett. – S éppen nemzetpolitikai megfontolásból! 1916-ban – kritikus felhangokkal – ekképpen exponálta az erdélyi viszonyokat, valamint a szociálpolitika és nemzetpolitika összefüggéseit: „A harcolók jó része paraszt és mezei munkás; ezek nem értik meg, miért kell a románok ellen harcolni, akiket békében a nagyurak, hogy olcsóbb munkaerőt kapjanak, valósággal becsalogatnak.”

S a délszláv régió sem bizonyult könnyebb tepernek! Tervszerű telepítéspolitikáról a báni kormány autonóm jogköre mellett szó sem lehetett. A nagyüzemi gazdálkodásra áttérő szlavóniai uradalmak birtokparcellázásaiban azonban igyekeztek helyzetbe hozni a magyar igényelőket (pl. a Szlavóniai Agrár Takarékpénztár vagy a Julián-tanítók által életre segített hitelszövetkezeti hálózat révén).

Klebelsberg személyes közvetítésének is köszönhetően a szlavóniai nagybirtokosság (a Jankovich, Tüköry, Pejacevich, Majláth, Guttman család) hajlandónak mutatkozott bizonyos áldozatokra alkalmazottjai javára. Igaz, a horvát és szerb telepeseknél magasabb munkakultúrát képviselő bérmunkásokkal, cselédekkel maguk is jobban jártak. (Talán ez az érdekegybeesés tévesztette meg, amikor – már kultuszminiszterként – hiú reményeket táplált a „nagyvagon” áldozatvállalását feltételező ún. „érdekeltségi iskolák” iránt..)

A magyar iskolahálózat a Julián Egyesület bizalmas adatgyűjtése alapján, átgondolt szervezéssel valósult meg. Míg az egyesület tanodáival követte a szórványba a magyar tanköteleseket, a magyar állam kulturális dominanciáját is hirdetni hivatott MÁV a vasúti csomópontokon emelt „iskolapalotákban” gyűjtötte össze a tanulókat, biztosítva ingyenes utaztatásukat is. (Trianon után ennek mintájára jelöltek ki iskolakörzeteket, vittek „odaváló” kultúrát az elhanyagolt alföldi tanyavilágba s az ipari külterületekre.) Akik mégis kívül rekedtek az anyanyelvi kultúra intézményrendszerén, azokat asszimilációs közegükből kiragadva anyaországi határinternátusokban (Gyékényesen, Pécssett; a regáti akcióban Berecken és Predeálon) nevelték.

A szlavóniai magyarság protestáns töredékéről az autonóm jogállású református egyház gondoskodott, a kormányzat anyagi támogatásá-

val. A nemzeti kötődésükről ismert lelkészeket a délszláv közeg állandó nyomás alatt tartotta, már azért is, mert iskoláik alkalmasint befogadták a katolikus magyar gyerekeket. Klebelsberg nehezelt a vallási ellentétek felszítóra, s a szlavóniai és regáti akciók aktivistáinak is tudomására hozta: a nemzeti érdek a felekezeti érdekek felett áll. Az ideológiai megosztottság luxusát a Strossmayer püspök diszkriminatív egyházpolitikáját elszenvető Dráván túli magyarság csakugyan nem engedhette meg magának.

A szlavóniai akció ügyeiben naprakész Klebelsberg jól ismerte a zsdálai magyarok esetét, akik egy karizmatikus horvát pap identitásformáló működésének hatására egyetlen évtized alatt nemzetiségüket megtagadva „horváltá” lettek. Tán ezért is becsülte oly sokra a lelkészek s különösen a Julián-tanítók munkáját, akik – olykor életveszélyes fenyegetések között – odaadással oktatták, képviselték, tanácsokkal látták el a végvidéki magyarságot, amely természetes vezetőiként tekintett rájuk. S nemcsak tudatformáló szerepük miatt, hanem mert a magyarság egzisztenciális-gazdasági állapotának javításában is érdemeket szereztek. Klebelsberg az iskolai adminisztráció minimalizálásával jelentős terhet vett le a vállukról, energiáikból így jutott helyi illetőséget kijárni a kisemmizett magyarok számára. Ezzel jogalapot teremtettek védeneknek a közföldök használatára s a választói jog elnyerésére – azaz érdekeik hatékonyabb képviselésére. Gazdasági-jogi státusuk illetően javulásával, persze, erősebben kötődtek a „gondoskodó államhoz” is. (Az állampolgári lojalitás érzékelhetően javult a már rohamosan szerbesedő dunai hajónép esetében is, amelyet a Julián Egyesület – s a gróf – téli iskolai tanfolyamokkal és könyvesládaküldeményekkel karolt fel.)

Ha Klebelsberg miniszterként népbarát közigazgatást sürgetett, az a peremmagyarság támogatásának tapasztalataiból fakadt, ugyanis a kulturális gondoskodás és jogsegélyszolgálat eszközével némiképp sikerült ellentételezni a szociálpolitika kiáltó mulasztásait. Noha tisztában volt ennek nyilvánvaló korlátaival.

Klebelsberg már Trianon előtt kárhóztatta mindazt, ami gyengítette a nemzeti erő kifejtés hatékonyságát. A pártok és hitfelekezetek civódásait, a nagybirtokosság és nagytőke osztályonzését, a munkásmozgalom internacionalizmusát. Ám mivel ezekre akkori posztjain csekély hatást

gyakorolhatott, a közös célok népszerűsítésével és a destruktív erőhatások blokkolásával próbált eredményt elérni. A '20-as évek szondázó, tájékoztató, érvelő jellegű publicisztikai tevékenységét megelőlegezve igénybe vette a média modern eszközeit.

Sokat tett a Szlavóniai Magyar Újság létrejöttéért, amely közérthető stílusával és érdekvédő attitűdjével – magas példányszámban – erősítette a magyar olvasók közösségtudatát, nemzeti elkötelezettségét.

1910-ben a népies irodalomról és a szórványban élőknek szánt naptárról írt emlékiratából tudható, hogy szellemi kezdeményezője a több tízezer példányban terjesztett képes népi kalendáriumnak, amellyel – a horvát sajtóvadak szerint – a szlavóniai magyarságot szervezték... (E „veszélyes” olvasmányt politikamentes tartalma ellenére a horvátok nemcsak tiltották, de előfordult, hogy nyilvánosan el is égették).

Komolyan vette, kora legmodernebb eszmei irányzatának nevezte a szocializmust. A nemzetegyesítő Bismarck kancellár elszánt szociálpolitikai erőfeszítései és kudarca ismeretében próbálta megfejteni a marxi tanok néptömegekre gyakorolt hatásának titkát. S jóval a társadalmi ellentétek végletes kiéleződését jelentő 1918/19-es forradalmak előtt a szocialista propaganda átütő módszereiről (ld. népszerűsítő brosúra) értekezett.

A korabeli francia és német kormányzati törekvésektől is ösztönözve Klebelsberg a történelmi államkeretek megszilárdítását s a „felforgató” baloldali ideológia sikeres elszigetelését a népművelés, az állampolgári és nemzetnevelés által látta megvalósíthatónak. Ezért is tartotta igen fontosnak az öntudatos, de elkötelezett vezetőréteg kinevelését. A szlavóniai akcióban ez szak- és középiskolák felállításával, illetve ösztöndíjas értelmiségképzéssel valósult meg. Figyelemre méltó, hogy Klebelsberg a szellemi vezetést szigorúan összekapcsolta az erkölcsi példaadás kívánalmával.

A külhoni akciókban paternalista módon a magyar egyesületek írástudatlan, „selejtes” vezetőinek lecserélését szorgalmazta, s egyetértett a fegyelmi eljárással az olyan „bizalmi férfiak” esetében, akik magatartásukkal vagy eredménytelenségükkel kompromittálták az intézményt, s vele a nemzetet, amelyet képviseltek. Érdekes a káderek kiválasztásával kapcsolatos álláspontja is (amely rávilágít későbbi elit értelmiségiekkel való konfliktusokra).

tusára). Támogatta, hogy az akciók vezetői bőséges anyagi ellátmányt kapjanak, s így a megbízottak életvitele már külsőségeiben is tiszteletet ébresszen Magyarország iránt. Mindezzel együtt kívánatosnak tartotta a teljesítmény és a pénzfelhasználás szigorú kontrollját, mondván: a túlzott anyagi biztonság, a tág mozgástér kényelmessé tesz, vagy az egyéni ambíciókat növeli nagyra – a küldetéses szolgálat helyett.

Már az itt elmondottakból érzékelhetők, az ösztöndíjas értelmiségképzés kapcsán pedig jól megragadhatók Klebelsberg kultúrdiplomáciai törekvései.

A társnemzet csillapítatlan magyarellenességét oldandó szorgalmazta unionista horvát ifjak magyarországi iskoláztatását. 1914-től kultuszminiszteri államtitkárként is figyelmet fordított arra, hogy Stadler szarajevói érsek nagyhorvát mozgalmát az ellenlábás ferences rend tagjaiból verbuvált ösztöndíjasok révén semlegesítsék. A balkanista-történész Thallóczy Lajossal szoros munkakapcsolatban álló Klebelsberg a boszniai akcióban egy magyarbarát muzulmán elit kialakításán fáradozott. Kállay Béni politikáját követve bosnyák (majd albán) fiataloknak kínált állami ösztöndíjakat. A Balkán-háborúkkal megerősödő Szerbia területi aspirációi e szövetségeskeresés egyik indítéka. S ez a motívum szerepet játszott a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet megalapításában is, amelyet Klebelsberg már 1909-ben átgondolt programban körvonalazott. Az 1917-ben létrehozott intézmény sajnálatosan csak rövid másfél évig áll a magyar elitképzés és kulturális diplomácia szolgálatában. Klebelsberg ekkor már Tisza oldalán a miniszterelnökség politikai államtitkára, s a Munkapárt kolozsvári mandátumával parlamenti képviselő, de most sem a szűk pártérdekek szószólója. Élesen bírálja a felelőtlen, haszonleső politikusokat, saját pártjában is. Amiként máskor is felemelte szavát a „dikciózó hazafiság” ellen, s hitet tett az osztályérdekeken felülemelkedő cselekvő patriotizmus mellett. (Ezt próbálja majd a világégés és a forradalmak-ellenforradalom kataklizmája után megújulást hozó programmá emelni a szerencsétlen neonacionalizmus fogalom tartalmas üzeneteként.)

Példával saját maga járt elől: a rokkant- és hadiárva-gondozás külföldi érdeklődést is kiváltó

megszervezésével vagy „szakmaisága” miatt politikai körökben megütközést keltő 1917. április 1-ei programbeszédével, amelyben a nemzetiségek tudatállapotának (oktatásügyének) felmérésére, a földreform s a munkásotthonok hasznára és szükségességére hívta fel a figyelmet. Milyen különös, hogy éppen ők, a hazában hontalan, a nemzeti politikából kiszorult nemzetiségek és kétkezi tömegek fordulnak a Szent István-i birodalom ellen idegen hatalmak, eszmék oldalán, vagy a becsapottak konok közönyével. Magyarország 1920-as feldarabolásában komoly felelősség hárul a dualizmus kori magyar politikai és gazdasági elitre, mert nem tudott, nem akart érdemi választ adni a megélhetési válság, a nemzetiségi szeparatizmus és a „felforgató” internacionalizmus kihívásaira.

Klebelsberg azonban aligha sorolható a kötelességmulasztó, nemzeti sorskérdések iránt érzéketlen államférfiak körébe. Látószöge a teljes magyar nyelvterület népességére kiterjed (sőt, azon túl) a bukovinai székelyektől a tengerentúli kivándoroltakon át a fiumei vagy boszniai szórványokig; a regáti székely cselédlánytól a római elit ösztöndíjasig.

Sokakkal ellentétben az ötvenmilliós birodalom védőernyőjét sem az expanzió, hanem az erőgyűjtés eszközének tekintette. Lázás munkálkodásának eredménye a történelem áramába illeszkedő, külpolitikai kontextusában végiggondolt, összetettségében is részletekig kimunkált, közhasznú nemzetépítő stratégia, amelynek „használati értékéről” a miniszterelnökség titkos nemzetvédelmi programjainak kulcsfigurájaként volt alkalma meggyőződni.

Az így leszűrődő tanulságok a megvalósításra váró kész programokkal (ld. az alföldi iskolaépítési terv) és szakavatott munkatársi gárdával segítettek abban, hogy a trianoni maradék ország népét és elitjét a közös erőfeszítések értelméről, lehetséges távlatairól meggyőzze; s egy rátermett államférfi, Bethlen István oldalán az országot tetszhalott állapotából életre segítse, „konszolidálja”.

Noha a történelmi viszonyok s velük Klebelsberg programjának hangsúlyai időközben módosultak – a nemzetiségi kérdés és a szociális reformtervek teret vesztek, s fajsúlyosabb lett a külpolitikai dimenzió –, nemzetkonceptiója különleges inspiratív erővel bír mindmáig.

Versec népesedésének évszázadai – dióhéjban

Napjainkban a román határ ölelésében, a szerb oldalon húzódik meg szerényen egy város, amely gazdag múltja ellenére mégis kevésbé ismert, főképp számunkra, magyarok számára. Holott több alkalommal is a magyarság oldalán állt annak nehéz korszakaiban. Ez a város a híres író, Herczeg Ferenc (1863–1954) szülővárosa, Versec (Вршац/Vršac). A Bácska történelmi városai sokkal ismertebbek mind a vajdasági, mind az anyaországi magyarság körében, mint a Bánát némileg „mostoha sorsú” jeles települései. Habár Nagybecskerek (Зрењанин/Zrenjanin) jobbára még „szem előtt” van, de ez már kevésbé igaz Nagyikindára (Киkinда/Kikinda) és Pancsovára (Панчево/Pančevo), nem beszélve a szinte már perifériára szorult, ellenben jelentős történelemmel büszkélkedő Versecről és Fehértemplomról (Бела Црква/Bela Crkva). Ez a „másodhegedűs” szerepkör részben betudható annak is, hogy az előbbi városokban – a dualizmus korában (1867–1918) – nagyon jelentős volt a német (Fehértemplom, Versec) és a szerb (Nagyikinda, Pancsova) dominancia. Egyedüli kivételt Torontál vármegye egykori székhelye, Nagybecskerek képezett, ahol – például 1910-ben a népszámlálás adatsorai szerint – a magyarság többséget tudott felmutatni a szerbséggel és a németiséggel szemben. Jelen tanulmány szerzője néhány gondolatban kívánja körbejárni Versec népesedéstörténetének fontosabb sajátosságait, különös tekintettel a város nemzetiségi és felekezeti jellemzőire.

I. Népesedéstörténeti előzmények

A népesedéstörténeti előzmények kapcsán gondban vagyunk, ugyanis írásos emlékek csak a 15. század első felétől jelentek meg a város történelmének vonatkozásában. Bizonyos, hogy Versec és környéke már az emberiség korai időszakától kezdődően lakott helynek számított. A régészeti leletek tanúsága szerint a térség már legalább a neolitikum (újkőkorszak) óta lakott. A bronzkorból és a vaskorból is maradtak fenn történelmi emlékek, akkoriban feltehetően a kelták éltek e területen.¹

A rómaiak Kr. u. 101–106 körül, Traianus római császár (Kr. u. 98–117) uralkodása idején, annak hódításai révén jelentek meg a környéken. Versec – feltételezhető latin nevén „*Canonía*” – Dacia provincia határán, a szarmata területek mellett feküdt, ezért feltehetően nem lehetett ritka a barbárok betörése a térségbe. A római fennhatóság Aurelianus római császár (Kr. u. 270–275) uralkodásáig – feltehetően Kr. u. 271-ig – tarthatott, mivel akkoriban adták fel a rómaiak Dacia tartományt – így Versec környékét is – a birodalmat ért, egyre erősödő barbár betörések miatt. Az új határ a Duna folyam vonala lett, a római lakosságot és katonaságot a szomszédos Moesia provincia (Szerbia, Bulgária) területére telepítették át.²

A népvándorlás korának „migrációs hullámai” már a római időszakot követően, Kr. u. 285 után elérték a térséget. Ez a szakadatlan folyamat egészen a magyarság honfoglalásáig tartott, ad-

¹ MILLEKER BÓDOG: *Versecz*. In: Borovszky Samu: Temes vármegye és Temesvár. Magyarország vármegyéi és városai. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914. 435. p.

² Vö. BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. IV. kötet (Burgos–Damjanich)*. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893. 842–846. pp.; MAKKAI LÁSZLÓ – MÓCSY ANDRÁS (szerk.): *Erdély története. Első kötet. A kezdetektől 1606-ig*. In: Köpeczi Béla (főszerk.): *Erdély története három kötetben*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1988. 46–52., 93–106. pp.

dig több népcsoport is váltotta egymást Versec térségében. Minderről ugyancsak a régészeti leletek tájékoztatnak bennünket.³

A magyarság honfoglalásakor, majd azt követően is – nagy valószínűséggel – szlávok éltek a térségben, amire a város nevének eredete is utal. Ahogy Milleker Bódog (1858–1942) történész írta: „A mai Versecz azonban csak a XV. század elején tűnik fel és olyan körülmények között, melyek azt tanúsítják, hogy akkor e vidék lakossága nagyon erősen át volt hatva szláv elemekkel, sőt, hogy maga a helység is szláv alapítású, mert a neve: *podvršan* = az orom alatt, *vrhsác* = hegyes hely – értelemmel bír a szerb nyelvben.”⁴ A Tolnai új világlexikonának tizennyolcadik kötete (1930) szerint: „Versecet a XIV. században szerb menekültek alapították.”⁵ Ez utóbbi információt erősíti meg az Új idők lexikonának 23–24. kötete (1942) is.⁶

Az Árpád-házi uralkodók (1000–1301) korszakából, de még az Anjou-korszakból is nagyon kevés információnk van Versecről és vidékéről. Ennek részbeni oka, hogy az 1390 körül indult török portyák – és a velük járó pusztítások – jóformán mindent megsemmisítettek a térségben. Nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani, hogy a település és a felette, a várhelyen felépített vár mikor keletkezett. Történészeinknek vagy nincsenek értesülései, vagy eltérő állásponton vannak, már ami az első írásos említést illeti. Annyi bizonyos, hogy az erősség valamikor a középkorban keletkezett, de (Luxemburgi) Zsigmond magyar király (1387–1437) idején már felértékelődött a szerepe. A legkorábbi biztosabb értékelések szerint a vár a 14. század első felében már állt.

Márki-Zay János szerint „a várat 1323-ban említik először királyi birtokként”.⁷ Csánki Dezső (1857–1933) történész a várról a következőket

közölte: „...Ér-Somlyó vagy Érd-Somlyó [azaz Versec erőssége]. 1343-ban tűnik föl, mint királyi vár.”⁸ Az előbbi elnevezéshez (Érsomlyó, Érd-somlyó) kapcsolódóan Márki-Zay János kiegészítéssel élt: „A somlyó (vagy Somló) név a magyar somlyik (somlik) folyamatos melléknévi igenévből származik. Tulajdonképpen értelme: »megcsuszamló, suvadó oldalú hegy vagy a zöld erdőövezetből kiemelkedő, kopasz, sziklás hegytető« lehetett.”⁹

Mások, így Halaváts Gyula geológus, paleontológus, bányamérnök (1853–1926) és Pesty Frigyes (1823–1889) történész nem tudtak állást foglalni abban a kérdésben, hogy ki és mikor építette a várat. „...Pesty Frigyes úr, a déli részek történetének e kitűnő monográfusa, ismert szíveségével csak egy adatot tudott rendelkezésemre bocsátani, de amely írott adat csak arról értesít, mit különben is tudunk, hogy Verseczen (1594-ben) vár létezett. De arra, hogy ki és mikor építette e sásfészket, minő időket élt át, mikor rombolták le, alapos, széleskörű történelmi kutatásai daczára nem adhatott felvilágosítást.”¹⁰

Versec, vagyis a váralján elhelyezkedő település pontos keletkezése is bizonytalan. Márki-Zay János és Milleker Bódog történész szerint 1427-ben egy birtokadományozásról szóló oklevélben említették először a települést. Milleker Bódog még korabeli – a település elhelyezkedésére utaló – elnevezést is leír, „*Podversa*”, illetve „*Podvrša*” alakban.¹¹

Népesedéstörténetileg jelentős információ, hogy a 15. század első felében, közepén – kisebb megszakítással – Brankovics György (Đurađ Branković) szerb despota (uralkodó) [1429–1456] kezébe került a település és a vár. Ez a tény nemcsak azért jelentős, mert a szerb

³ MILLEKER 1914, 435. p.

⁴ MILLEKER 1914, 435. p.

⁵ Tolnai új világlexikona. Az általános tudás és műveltség tára. Tizennyolcadik kötet, Vég–Zs. Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársaság, Budapest, 1930. 33. p.

⁶ ANGELI OTTÓ ET AL. (szerk.): Új idők lexikona. Huszonharmadik és huszonnegyedik kötet, Szikesfalu–Zygota. Siegnér és Wolfer Irodalmi Intézet Rt. kiadása, Budapest, 1942. 6090. p.

⁷ MÁRKI-ZAY JÁNOS: *Herczeg Ferenc városa, Versec* (Városismertető útikalauz). In: Márki-Zay János (szerk.): Magyar értékek 20. Hódmezővásárhely, 2013. 5. p.

⁸ CSÁNKI DEZSŐ: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. kötet*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1894. 95. p.

⁹ MÁRKI-ZAY 2013, 5. p.; Vö. KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 576. p.

¹⁰ HALAVÁTS GYULA: *Halaváts Gyula a verseczi várról*. In: Hampel József (szerk.): *Archaeológiai Értesítő*. Új folyam, hatodik kötet. Első füzet. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886. 50. p.

¹¹ MÁRKI-ZAY 2013, 5. p.; MILLEKER 1914, 435. p.

A verseci vár maradványai napjainkban

Forrás: *Vršacka kula*. Oblakbeli.com: <https://oblakbeli.com/vrsacka-kula-i-u-njoj-princeza-koja-ceka-spas-od-cini/>
(Letöltés ideje: 2023. április 4.)

despota Magyarországon számos birtokot szerzett¹² (Luxemburgi) Zsigmond regnálása idején, hanem mert birtokain nagyobb számú szerb is letelepedett.¹³ Megjegyezzük, hogy a török portyák egyre gyakoribbá válásával, illetve a hódoltság időszakának közeledtével, majd beköszöntevel egyre jelentősebb lett a szerbség – több hullámban történt – betelepődése Dél-Magyarország lapályosabb részébe, a Temesközbe. A románság inkább a térség – a későbbi Bánság – hegyvidéki részeit népesítette be.¹⁴

Brankovics György és a várhegyen felépített vár kapcsán egy forrás kiemelte, hogy nagy a hasonlatosság a verseci várhegyen magasodó vártorony és a viszonylag közeli Szendrő várának tornyai között. Nevezetesen: „A verseci lakótorony építési módja, nagyban hasonlít a szendrői vár tornyaihoz, így az is elképzelhető, hogy a verseci várat Szendrő 1439-es eleste után épít-

tette fel [ti. Brankovics György szerb despota], hogy védelmet biztosítson a Bánátban található birtokainak.”¹⁵ Az előbbi információk fényében élhetünk a gyanúperrel, hogy a középkorban, még a török hódításokat megelőzően a szerbség jelentős száakkal kötődött a térséghez, illetve nagyobb számban élhetett a területen.

II. Versec a török hódoltság idején

Dél-Magyarország, így Versec sorsát is a török hódítások pecsételték meg. Habár a térségben már legalább százötven éve portyáztak és pusztítottak a törökök, területi hódításokra nem került sor. Egy kivételtől tudunk Versec esetében, amelynek várát 1456-ban a törökök rövid időre elfoglalták, de az hamarosan ismét magyar kézre került. A mai Bánság területe 1551-ben és 1552-ben szenved-

¹² Vö. PESTY FRIGYES: *Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a despota cím*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1877. 12–13. pp.

¹³ SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. In: BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914. 306. p.

¹⁴ SZENTKLÁRAY 1914, 309. p.

¹⁵ *Versec (Érdomslyó) vára*. Műemlékem.hu: <https://muemlekem.hu/hatareset/Versec--Erdomslyo--vara-Versec-1260>
(Letöltés ideje: 2023. április 3.)

te el a legnagyobb török offenzívát, ekkor a Bánság zöme, így Versec és annak vára is török kézre került (1552). A törökök a vár alatt egy kis palánkot is létesítettek, az erősség török végvárrá vált, amely főképp az Erdélyi Fejedelemség irányából érkező támadásokat volt hívatva kivédeni. A török időszakban a magyarság kiveszett. A település és a vár régi magyar neve kikopott, a korabeli szerb elnevezés vált használatossá. A lakosságon belül a szerb dominancia érvényesült, ez 1594-ben is megnyilvánult, amikor a többségi szerbség és a környékbeli románság fellázadt az adóterhek miatt. A kezdeti sikerek után a törökök vérbe fojtották a zendülést. A török elnyomás miatt az elvándorlás is jelentős volt. Emellett az erdélyi seregekkel folytatott összecsapások is nagyobb pusztítást okoztak. A török végvár védői – például 1590/1591 körül – már jórészt a szerbek közül kerültek ki.¹⁶

III. Versec ellentmondásos időszaka – a 18. század

Versec és annak vára a török időket igencsak megsínylette. 1658-ban – Barcsay Ákos erdélyi fejedelem (1658–1660) engedménye révén¹⁷ – Lugos (Lugoj) és Karánsebes (Caransebeș) is a törökök kezére került, ezután a verseci vár végvári funkciója gyakorlatilag megszűnt. A 17. században a vár romba dőlt.

A „változás szele” a 17. század alkonyán köszöntött be. Buda visszafoglalása (1686) után a császáriak messze behatoltak a török hódoltság területére, még Becskereket (Nagybecskerek) és Pancsovát is felégették. Úgy tűnt, hogy a Bánság egész területe is felszabadul az oszmánok igája alól. A törökök Versecen is már a kivonulásra készülődtek. Ekkor váratlan fordulat történt. A győztes császáriak az 1699. január 26-án megkötött karlócai békeszerződés értelmében török kézen hagyták a Bánság egész területét.¹⁸

A törökök elől 1690-ben Magyarországra tömegesen bevándorló szerbek Versec környékén is nagyobb számban telepedtek le. A helység már hivatalosan is szerb ortodox püspöki székhely lett.¹⁹ Habár ebben a korban népszámlálások, továbbá egyéb, a népességszámot, illetve a nemzetiségi (anyanyelvi) viszonyokat tudakoló statisztikai számbavételek nem voltak, annyi bizonyos, hogy a domináns népcsoport a szerb lehetett.

A karlócai békekötés (1699) környékén, illetve után is voltak kisebb-nagyobb fegyveres konfliktusok a Bánság területén, de az igazi változást az 1714-ben kitört velencei–török háború (1714–1718) hozta meg. A bécsi udvar – 1716-ban – Velence oldalán avatkozott be a fegyveres konfliktusba, és hamarosan a császári seregek ismét megjelentek a Bánság területén. A térség fővárosa, Temesvár (Timișoara) 1716. augusztus 24. és 1716. október 12. között jelentős ostrom alatt állt, végül a törökök kitérték a fehér zászlót. A császáriak ezt követően – a Bánság délnyugati csücskében, a Belgrádhöz (Београд/Beograd) közel fekvő – Pancsova ellen vonultak, majd a település – a törökök némi alkudozása után – 1716. november 9-én császári kézre került. Ezt követően, 1716. november 12-én a bánsági Újpalánkát, a mai Palánkot (Банатска Паланка/Banatska Palanka) vették be a császáriak. Belgrád 1717. évi sikeres császári ostroma, majd a további, 1718-as császári hadi sikerek – Szendrő (Смедерево/Smederevo), Szabács (Шабац/Šabac) és Orsova (Orșova) elfoglalása – következtében kerülhetett sor a pozsareváci békekötésre (1718. július 21.), amely többek között kimondta, hogy a Bánság teljes területe is felszabadul a török „járom” alól.²⁰

Az 1717. évi császári összeírás szerint Versecen hetven ház állt. A lakosság többsége pravoszláv vallású szerb lehetett, mert a római katoli-

¹⁶ Vö. MÁRKI-ZAY 2013, 6–7. pp.; MILLEKER 1914, 436. p.

¹⁷ KÖVÁRI LÁSZLÓ: *Erdély történelme. Ötödik kötet.* Pesten Ráth Mór, Kolozsvárott Stein János bizományosa, 1863. 75. p., TARJÁN M. TAMÁS: 1658. szeptember 14. | A török Barcsay Ákosnak ajánlja fel az erdélyi fejedelemséget. Rubicon Online: https://rubicon.hu/kalendarium/1658-szeptember-14-a-torok-barcsay-akosnak-ajanlja-fel-az-erdelyi-fejedelemséget?gc_id=14734383555&h_ad_id=547570060264&gclid=EAlalQobChMl7Pm4svyP_glVVed3Ch2VKA_9EAAYASAAEgLO2fD_BwE (Letöltés ideje: 2023. április 4.)

¹⁸ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Bánság újratelepítése, különös tekintettel a 18. századi telepítési folyamatokra.* In: Homoki-Nagy Mária (szerk): *Forum. Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis.* V. kötet. SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2015. 37. p.

¹⁹ MILLEKER 1914, 437–438. pp.

²⁰ Vö. TARJÁN M. TAMÁS: *A pozsareváci béke megkötése, 1718. július 21.* Rubicon Online: <https://rubicon.hu/kalendarium/1718-julius-21-a-pozsarevaci-beke-megkotese> (Letöltés ideje: 2023. április 4.)

kus németek csak ezt követően érkeztek. A helység gyorsan fejlődött, kerületi székhely lett. A település 1723-ban „kettévált”, ekkor alapították ugyanis a római katolikus, többek között a Mosel folyó vidékéről érkező németekkel a német települést („Deutsch Werschetz”), amely „Szerb-Versec” mellett terült el. Ugyanebben az évben létesítették a római katolikus plébániát, majd 1727-ben az iskolát, illetve 1728-ban a már kőből épült római katolikus templom is állt a németek településén. A gazdasági, illetve a kereskedelmi élet is beindult; iparosok telepedtek le, illetve vásárokat tartottak.²¹

A 18. század azonban nem csak az újjáéledés korszaka volt. Számos viszontagságot is hozott. III. Károly magyar király (1711–1740) törökök ellen indított második hadjárata (1737–1739) katasztrófális következményekkel járt a Bánságra nézve. Elveszett az addig császári kézen lévő Észak-Szerbia, Bosznia császári kézen lévő részei, valamint Olténia is. Csodának számított, hogy a Bánság császári kézen maradt.²²

1738–1739-ben Versecet – főképp a németek által lakott részt – egyfelől a román rablóbandák dúlták fel, másfelől a településen a pestis is pusztított, megtizedelve a népességet. Ezért is létesítették – a harcok elültével, 1740-ben – mintegy „mementóként” és hálaadásként a németek a Szent Rókus-kápolnát. A későbbiekben, 1763-ban a helysége újabb pestisjárvány csapott le, amelyet karanténnal igyekeztek visszaszorítani. A század végén, 1788-ban, az újabb, törökök ellen irányuló háború alatt (1787–1791) Versec lakóinak tekintélyes hányada elmenekült a törökök elől. A helyben maradt maroknyi – hetvenöt fős – lakosság ellenben felvette a heroikus küzdelmet a török csapatok és azok pusztításai ellen. Törökvéseiket végül siker koronázta. Egyébiránt az 1788-as esztendő össze kifejezetten viszontagságos volt. A Bánságban – a császári adminisztráció központjától, Temesvártól a Dunáig – 147 település pusztult el, de Versec megmaradt. A

Versec város címere

Forrás: Bokor József (központi szerk.): A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XVI. kötet (Téba–Zsuzsok). Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897. 799. p.

háború után, 1793-ban azonban az éhínség csapott le a térségre, így a helyben lakó németekre és szerbekre egyaránt.²³

A 18. század második felében élt Vályi András (1764–1801) geográfus, statisztikus szerint „...Vérsecz. Népes Mezőváros Temes Várm. földes Ura a' Kir. Kamara, lakosai katolikusok, és ó hitűek, fekszik Vérsecz hegye alatt, kies helyen; nagy Kaszárnya van benne, melly a' Tsászáriak által épült Temesvárnak megvétele után; nevezetesi selyem mívháza, és sok riskásája; Sóház, Postaház, és Ispotály is van benne.”²⁴

Az előbbi idézet kapcsán kiemeljük, hogy 1779-ben, amikor a császári adminisztráció megszűnt, és a Bánság ismét Magyarország része lett, Versecet Temes vármegye területéhez sorolták. A település jelentőségét növelte, hogy járási székhely lett. A két települést, vagyis Né-

²¹ MILLEKER 1914, 438. p.

²² Vö. GYÉMÁNT RICHÁRD: *III. Károly második háborúja a törökök ellen (1737–1739). II. rész: Az 1738. és az 1739. év fontosabb (had) eseményei, valamint a belgrádi béke.* In: Bata János (főszerk.): *Aracs, a délvidéki magyarság közéleti folyóirata.* XX. évfolyam. 3. szám. (2020. augusztus 20.) Aracs Alapítvány, Horgos, 2020. 92. p.

²³ MILLEKER 1914, 438. p.

²⁴ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet. A' Királyi Universitásnak betűivel.* Buda, 1799. 625. p.

met- és Szerb-Versecet végül 1795-ben egyesítették. Vályi András utalt arra, hogy 1799-ben a népesség zömét németek (római katolikusok) és szerbek (óhitűek) alkották.²⁵ Milleker Bódog már részletesebb számadatokat közölt: 1792-ben Versecen 8402 fő élt, ebből 5212 volt ortodox, 3140 római katolikus, 45 fő izraelita és 5 evangélikus vallású. A helyi zsidóság az 1790-es években rendezkedett be a településen.²⁶

IV. A fejlődés útján – Versec a 19. században

A verseciek számára a 19. század nagyon jól indult. A község 1804. január 27-én mezővárosi kiváltságokat nyert. A település agilis lakói azonban ezzel az eredménnyel nem elégedettek meg. Sikert elérniük, hogy százezer forint ellenében a város szabad királyi városi címet nyerjen. Ezt a titlust I. Ferenc magyar király (1792–1835) 1817. október 9-én, Versecen tett látogatása alkalmával hagyta jóvá.²⁷

Miután Versec szabad királyi város lett, rohamos fejlődésen ment keresztül. A gazdasági és a kereskedelmi élet felpetrezdült. Számos német és szerb cég jött létre. Emellett a városnak bizonyos területeken elévülhetetlen érdemei lettek. A település a délvidéki selyemhernyó-tenyésztés, ebből kifolyólag a selyemipar központja lett. Habár – ahogyan azt már említettük – számos cég munkálkodott a város falai között, Versec főképp a borászat területén tett szert hatalmas hírnévre. A történelmi Magyarország egyik kiváló borvidékévé vált, a céltudatos és szorgalmas német gazdáknak köszönhetően. A borvidékről – amely Versec mellett Fehértemplomot és környékét is magában foglalta – röviden az alábbiak mondhatók el:

„A török hódoltság alatt romba dőlt és elnéptelenedett vidékre szőlőtermesztő németek érkeztek a 18. században, akik újra fellendítették a szőlő- és borgazdálkodást. A Bánság déli ré-

szén elhelyezkedő borvidéken központi szerepet Versec és Fehértemplom töltött be. A kadarkát a szőlőtermő táj »királynéjának« neveztek, emellett nagy mennyiségben díszlett a kövidinka és a szlankamenka, s egyre inkább terjedt a sasza, más asztali (csemege) szőlőfajtákkal együtt. A versec-fehértemplomi borvidék a borkereskedelem szempontjából nagy jelentőséggel bírt. A termést főként osztrák kereskedők vásárolták fel. 1880-ban Bernhard Staub svájci (zürichi) borkereskedő létrehozta a Helvécia pincészetet, mely a környék borait Európa szerte híressé tette. A szőlőbirtokosok számos, helyi fejlesztésű szőlőművelő eszközt alkalmaztak, amelyek országosan is ismertté tették a borvidéket.»²⁸

A versec–fehértemplomi borvidék már a Magyarország történelmi borvidékeiről szóló első rendszeres áttekintésben is szerepelt, amelyet még 1833-ban Schams Ferenc készített. A tizenegy borvidéket megjelölő felsorolásban a tizenegyedik helyen a „Bánát”, azaz Versec és Fehértemplom is feltüntetésre került.²⁹ Az „1896-ban a filoxéravész után az állami támogatással, ill. irányítással végbemenő rekonstrukció idején készült el az 1893: XIII. tc. alapján a történelmi borvidékek második beosztása”.³⁰ Ennek fényében az immáron már tizennyolc borvidék között a „Versec–fehértemplomi történelmi borvidék” ismételtelen megnevezésre került.

A versec-fehértemplomi borvidék egészen 1880-ig „reneszánszát” élte, ekkor azonban a filoxéra a szőlőtőkék jelentős részét tönkretette. A bortermelés mindössze töredéke lett a járványt megelőző termelésnek. Habár a helyi németek gondolatai között felmerült a gazdasági „profilváltás”, de a borászatot mégsem hagyták veszni, mint a selyemhernyó-tenyésztést, illetve az arra épülő selyemipart. Ez utóbbinak az 1850/1860-as években áldozott le, amikor a hernyókat járványos betegség pusztította el. A selyemiparral ellentétben a borászatot, illetve a borvidéket idővel sikerült újra talpra állítani.³¹

²⁵ VÁLYI (III. kötet) 1799, 625. p.

²⁶ MILLEKER 1914, 438. p.

²⁷ MILLEKER 1914, 438., 441. pp.

²⁸ Versec-Fehértemplomi borvidék. Kárpátok Bora. Külhoni Magyar Borászati Adatbázis: <https://karpatokbora.hu/versec-fehertemplomi-borvidek> (Letöltés ideje: 2023. április 4.)

²⁹ Vö. ORTUTAY GYULA (főszerk.): Magyar néprajzi lexikon. Ötödik kötet, Szé-Zs. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 341. p.

³⁰ ORTUTAY 1982, 342. p.

³¹ MILLEKER 1914, 442., 444. pp.

A 19. század első felében, 1840-ben Versec népessége már 15 403 főt számlált, ezzel a Délvidék legnépesebb városa volt, habár a jobbára német ajkú „katonaváros”, Temesvár hamarosan túlszárnyalta.³²

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc idején a város nehéz időköt élt át. Versec, főképp annak magyar és német ajkú lakói a magyar szabadságharc mellett törtek lándzsát. Emiatt már 1848 tavaszán a szerbek lázadása fenyegette a várost, főképp az alibunári szerb tábor jelentett veszélyt a város lakóira. Egy kicsivel később már az első fegyveres összecsapásokra is sor került. Előbb, 1848. július 8-án Temesvajkócot (Влајковац/Vlajkovac) foglalták vissza a magyar nemzetőrök a szerbektől, július 11-én pedig a 2. (Schwarzenberg) dzsidásezred okozott nagy veszteségeket az Alibunár (Алибунар/Alibunar) és Nagykárolyfalva (Банатски Карловац/Banatski Karlovac) felől támadó szerbeknek, közülük kb. háromszáz fő esett el a harcban. A szerbek vezérei közül volt olyan, aki elesett az ütközetben, mások fogságba estek. Utóbbiakat néhány nappal később, 1849. július 19-én kivégezték. Ősszel jelentős problémát okozott, hogy a várost addig védő báró Friedrich Blomberg (1797–1877) császári és királyi ezredes, valamint a vezérlete alá tartozó dzsidásezred szembehelezkedett a magyar szabadságharc ügyével. A hadsereg kezdetben igyekezett az ágyúkat lefoglalni, de ezt a cselekményt a magyar nemzetőrök meghiúsították. Ezért a 2. (Schwarzenberg) dzsidásezred és parancsnoka elhagyta Versecet, és az északabbra fekvő Temesvárra vonult. A dzsidásezred kivonulása miatt Versec teljesen védtelessé vált. Szerencsére a város nem maradt sokáig magára hagyva, ezért sem a szerbek, sem az osztrákok nem tudták azt megszerezni.³³

Említettük, hogy Versec – magyar, de főképp német ajkú – lakosai a magyar szabadságharc mellett foglaltak állást. Mivel Temesvár ellenséges kézen maradt, Temes vármegye székhelyét

Versecre helyezték át. A magyar szabadságharc melletti kiállás jelentős veszélyt rejtett magában a városra nézve, mivel az alibunári szerb tábor, valamint a temesvári erőd császári seregeinek „célkeresztjébe” került. Az ellenséges fenyegetés miatt szükségessé vált megerősíteni a várost. A szabadságharc későbbi szakaszában Versec védelmében olyan legendás személyek játszottak szerepet, mint például Damjanich János (1804–1849) honvéd tábornok, valamint Rózsa Sándor (1813–1878), a hírhedt betyár, aki önkéntes csapatával segítette a magyar oldalt a harcokban.³⁴

A város helyzetét kilátástalanná tette, hogy 1849 januárjában kivonták a magyar sereget Versecről, ezért a város újfent védtelessé vált. Ekkor a város polgárai – hogy elkerüljék a szükségtelen vérontást – kénytelenek voltak deputációt meneszteni Temesvárra és Alibunárra. Néhány nappal később a császári és a szerb seregek bevonultak Versecre, a város 1849. május 3-ig volt az ellenség kezén. Habár rövid ideig Bem József (1794–1850) tábornok seregei visszafoglalták a települést, ez már nem sokat jelentett a szabadságharc végóráiban.³⁵

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc után, 1851-ben a jeles statisztikus, Fényes Elek az alábbiakat közölte a városról: „Versecz, nagy és népes város, Temes vármegyében, Temesvárhoz délre 10 mfdnyire, saját postahivatallal. Lakja 13,868 lélek, kik 5596 r. kath., 180 hébert, 100 protestanst kivéve, n. e. óhitűek; nyelvet illetőleg szerbek, németek, oláhok, magyarok. Kath. és n. e. óhitű templomok. Székhelye a verseczi görög n. e. püspöknek. Van itt postahivatal, sőtiszttség, kamarai uradalmi tisztartóság, számos kézműves. A selyemtenyésztés nagy divatban. Gazdag határa első osztálybeli, s van 373 egész urbéri állománya. Roppant szőlőhegyén jó és sok bort termeszt. Egy hegytetőn valami kastély omladéka most is látható, de kié lehetett, nem tudhatni. F. u. a kamara.”³⁶

³² MILLEKER 1914, 441. pp.

³³ Vö. HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996. 108., 113., 115., 119., 161., 163–164. pp.; MILLEKER 1914, 441. pp.

³⁴ Vö. HERMANN 1996, 254–255. pp.; MILLEKER 1914, 441–442. pp.

³⁵ MILLEKER 1914, 441–442. pp.

³⁶ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára*. IV. kötet. Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pesten, 1851. 294. p.

Amíg az önkény időszaka (1849–1867) Magyarország számára kifejezetten kedvezőtlen hatású volt, addig Versec fejlődött. A fejlődés egyfelől a város kiépülésében nyilvánult meg. Ekkor emelték az új városházát (1859–1860), továbbá néhány templom is akkoriban épült. Másfelől a gazdaság és a kereskedelem is fejlődött. Habár a selyemipar lehanyatlott, a borászat mellett a gabonaipar is egyre jelentősebb lett. A gazdasági fejlődés a kereskedelemnek is kedvezett, a város 1861-ben már négy országos vásár tartására nyert jogot. Az egyre inkább elnémetesedő város „külsőségeiben” is igencsak pompás képet mutatott. Ekkor – 1854-ben – rendelték el az utcák kikövezését, valamint kivilágítását. Néhány évvel később (1857) megkezdődött az utcák elnevezése is.³⁷ Kiemelendő, hogy Versec egyik jelképét, a hatalmas, neogótikus, kéttornyú – Szent Gelért püspök tiszteletére felszentelt – római katolikus templomot is ekkor, 1860 és 1863 között építették fel.³⁸

Versec fejlődése a kiegyezés (1867) után sem torpant meg. Példaként említhető, hogy néhány pénzintézet is megjelent a városban. A legjelentősebb „fegyvertény” feltehetően a „törvényhatósági jogú város” titulus megszerzése lehetett, ezt a címet Versec 1870-ben nyerte el.³⁹ Ezáltal a város a történelmi Magyarország legjelentősebb városai közé emelkedett. Megjegyezzük, hogy „törvényhatósági jogú város” címmel 1910-ben – az utolsó magyar népszámlálás idején, amely még az egész történelmi Magyarországra kiterjedt, Horvát-Szlavónország nélkül – mindössze huszonhat település rendelkezett.⁴⁰ Ezek a városok a székesfőváros, Budapest után következtek a sorban. A Bánság területén törvényhatósági jogú városok voltak: Temesvár, Pancsova és Versec. Versec egészen 1920-ig, a trianoni békeszerződés aláírásáig volt a cím büszke viselője.

A dualizmus korában (1867–1918) tovább csinosodott. Főképp a német polgárságának köszönhetően a Bánság egyik legfejlettebb városává lépett elő. Polgárai kifejezetten ügyeltek az oktatásra, ezért számos iskola is működött itt. Az írni és olvasni tudás tekintetében Versec a legjobb értékeket mutató települések között szerepelt, amit bizonyított, hogy a városban hat könyvnyomda, továbbá két könyvkereskedés is létesült. A nemzetiségi palettát jól szemlélteti, hogy a településen nyolc hírlap jelent meg, ebből négy volt német, kettő szerb és további kettő magyar nyelvű.⁴¹

Versecről az egyik legjelentősebb monográfiasorozat, az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* is megemlékezett. Jancsó Benedek (1854–1930), az MTA tagja az alábbiakat közölte: „Versecz szabad királyi város. Lakosainak száma 30.000. Részint dombos, részint lapályos határa 33.000 hold terjedelmű. A lapályon nemcsak kitűnő búza és kukoricza, hanem igen jó minőségű fehér bor is terem, míg a dombokon inkább vörös bort szűrnek. A fillokszera pusztítása, különösen az 1882-ki nagy árvíz előtt, mely a szőlők legnagyobb részét teljesen tönkre tette, Versecz bortermesztése évenként átlag 350–400.000 hektoliterre rúgott.”⁴²

V. Anyanyelvi és vallási viszonyok (1869–1910)

Versec számára a dualizmus kora (1867–1918) az igazi fejlődés időszaka. A törvényhatósági jogú város talán csak egy kudarcot könyvelhetett el ebben az időszakban. A katonai határőrvidék megszüntetése (1873) idején jelentős mozgalom indult meg Keve vármegye feltámasztása okán. A vármegye Versec székhellyel 56 települést tö-

³⁷ MILLEKER 1914, 442. p.

³⁸ Vö. ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Grafikai Műhely, Tóthfalu, 1993. 462–471. pp.

³⁹ MILLEKER 1914, 443. pp.

⁴⁰ Vö. GYÉMÁNT RICHÁRD: *A határon túli magyarság fogalma, keletkezése*. In: Szakács Ildikó Réka (szerk.): *Nemzetpolitikai ismeretek*. SZTE ÁJTK NRTI, Szeged, 2017. 67–97. pp.

⁴¹ MILLEKER 1914, 446. pp.

⁴² JANCÓS BENEDEK: *Arad és Temes megyék hegyes részei s Krassó-Szörénymegye*. In: Jókai Mór (főszerk.): *Magyarország VII. Délkeleti Magyarország: Erdély és a szomszédos hegyvidékek*. Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből. XX. kötet. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1901. 584. p.

mörített volna, azonban a folyamodványt a Magyar Országgyűlés elutasította.⁴³ Ezért a város megmaradt a Temes vármegyéhez tartozó Verseci járás székhelyének.

Az 1867. évi kiegyezés nemcsak közjogi értelemben volt jelentős, hanem azért is, mert hivatalosan – 1848 után ismét – megalakulhatott a hivatalos magyar statisztikai szolgálat. Ez tette lehetővé, hogy 1869-től meginduljanak a magyarországi magyar, statisztikai célú népszámlálások. (Korábban osztrák számbavételek voltak.) Az első, 1869. évi népszámlálás az anyanyelvi viszonyokat még nem, csak a vallási adatokat kérdezte. A második, 1880. évi magyar népszámlálás viszont már az anyanyelv kérdésére is választ keresett.

Versec törvényhatósági jogú város népességszáma a dualizmus korában kisebb ingadozással jelentősebb növekedést mutatott. Az anyanyelvi adatok tekintetében elmondható, hogy a népesség többsége már német anyanyelvű volt. A második legjelentősebb népcsoportnak

a – korábban domináns – szerbség számított. A magyarság csak a harmadik legjelentősebb népelemként volt jelen a településen. A többi népcsoport – románok, szlovákok etc. – nem képeztek számottevő kisebbséget. Ez utóbbi azért is érdekes, mert Versec járási székhely is volt. Az egykori járáshoz – 1910-ben – 25 település tartozott, amelyek a város körül helyezkedtek el. A helységek közül a többség, tizenhat település román anyanyelvi többséget mutatott, további négy német, ugyancsak négy szerb és egy – az 1920-ban Romániához került, mára elrománosodott Dezsánfalva (Dejan) – magyar többségűnek számított.⁴⁴ A trianoni békeszerződés csak a járás északi és keleti részeinek bizonyos településeit csatolta Romániához. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság viszont megkapta Versecet, valamint több román ajkú községet is „örökölt”. A mai napig jelentősebb számú román kisebbség él Versec környékén, vagyis a román határ mentén, nem beszélve a közeli Alibunárról és annak vidékéről.

Versec törvényhatósági jogú város anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	22 329	968	12 354	62	253	62	7382 ⁴⁵		394+854 ⁴⁶
1890	21 859	1254	12 154	62	469	22	7	7712	179
1900	25 199	2635	13 387	103	753	22	25	8112	162
1910	27 370	3890	13 556	127	879	9	38	8 602	269

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal/Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások (lásd felhasznált nyomtatott irodalom): 1880: 292. p.; 1890: 580. p.; 1900: 362–363. pp.; 1910: 364–365. pp.

A vallási viszonyok tekintetében elmondható, hogy a dualizmus korának magyar népszámlálásai Versecen „meggyőző” római katolikus többséget mutattak ki. A római katolikusok jobbára a többségi németiség és a kisebbséget alkotó magyarság soraiból kerültek ki. A második legjelentő-

sebb vallás az ortodox volt, főképp a szerbeknek és – kisebb részben – a románságnak köszönhetően. A harmadik legjelentősebb vallás az izraelita volt, amely megelőzte az evangélikusokat és reformátusokat. Utóbbiak soraiban valószínűsíthetően ugyancsak magyarokat kell sejttenünk.

⁴³ MILLEKER 1914, 443. p.

⁴⁴ Vö. A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. In: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912. 362–363. pp.

⁴⁵ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁴⁶ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte. Versec törvényhatósági jogú város esetében az első érték (394 fő) az egyéb hazai (210 fő) és a külföldi (184 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

Versec törvényhatósági jogú város vallási adatai (1869–1910)

Népszámlálás	Vallás							
	Összesen	Katolikus		Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
		római	görög-					
1869	21 095	11 635	8	8630	203	43	576	–
1880	22 329	13 193	149	8045	208	87	624	23
1890	21 859	12 622	17	8271	169	80	695	5
1900	25 199	14 838	104	8862	261	245	878	11
1910	27 370	16 336	83	9544	333	314	743	17

Forrás: Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal/Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások (lásd felhasznált nyomtatott irodalom): 1869 (Sebők): 204. p.; 1880: 292. p.; 1890: 581. p.; 1900: 362–363. pp.; 1910: 364–365. pp.

Az előbbiekből kiolvasható, hogy Versecen és környékén a magyarság mindig is kisebbséget alkotott. A városban jobbra a németek és a szerbek domináltak, a város környékén viszont már román többséget, továbbá német és szerb, valamint elenyésző magyar kisebbséget mutatnak ki a statisztikai adatok. Abban, hogy Versec 1920-ban végül a délszláv államhoz került, feltehetően jelentős szerepe lehetett annak a ténynek, hogy a település évszázadok óta a szerb pravoszláv egyház egyik központjának számított. A szerb ortodox püspökség keletkezése a 16. századra nyúlik vissza. Az első okiratos említése 1594-re tehető, amikor a temesvári pasa megnyúzta a szerb püspököt. A szerb pravoszláv püspökség végleges, törvényes megszervezése a 17. század alkonyán történt, a szerbek 1690-es nagy bevándorlásához („Velika seoba Srba”) kapcsolható.⁴⁷

A teljesség igényével jegyezzük meg, hogy a trianoni békeszerződés a Verseci járás teljes területét elvette Magyarországtól. A térséget felosztotta a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság és Románia között. A huszonöt helység közül tizenöt település a délszláv államhoz, tíz község Romániához került. Romániáé lett a német ajkú Alsóztamora, Nagyzsám és Temesmóra, az akkor még magyar többségű Dézsánfalva, továbbá hat, román ajkú falu – Ermény, Ferend, Kisgáj, Klopódia, Lacunás és Váradia – is. A délszláv

államnak jutott tíz román ajkú helység: Almád, Kisszered, Kiszsám, Márktelke, Mélykastély, Meszesfalu, Réthely, Temesszöllős, Temesvajkóc és Vajdalak. Továbbá ugyancsak délszláv terület lett a német többségű Temeskutas, valamint a szerb ajkú Nagyszered, Porány, Temespaulis és Verseczvár is.⁴⁸

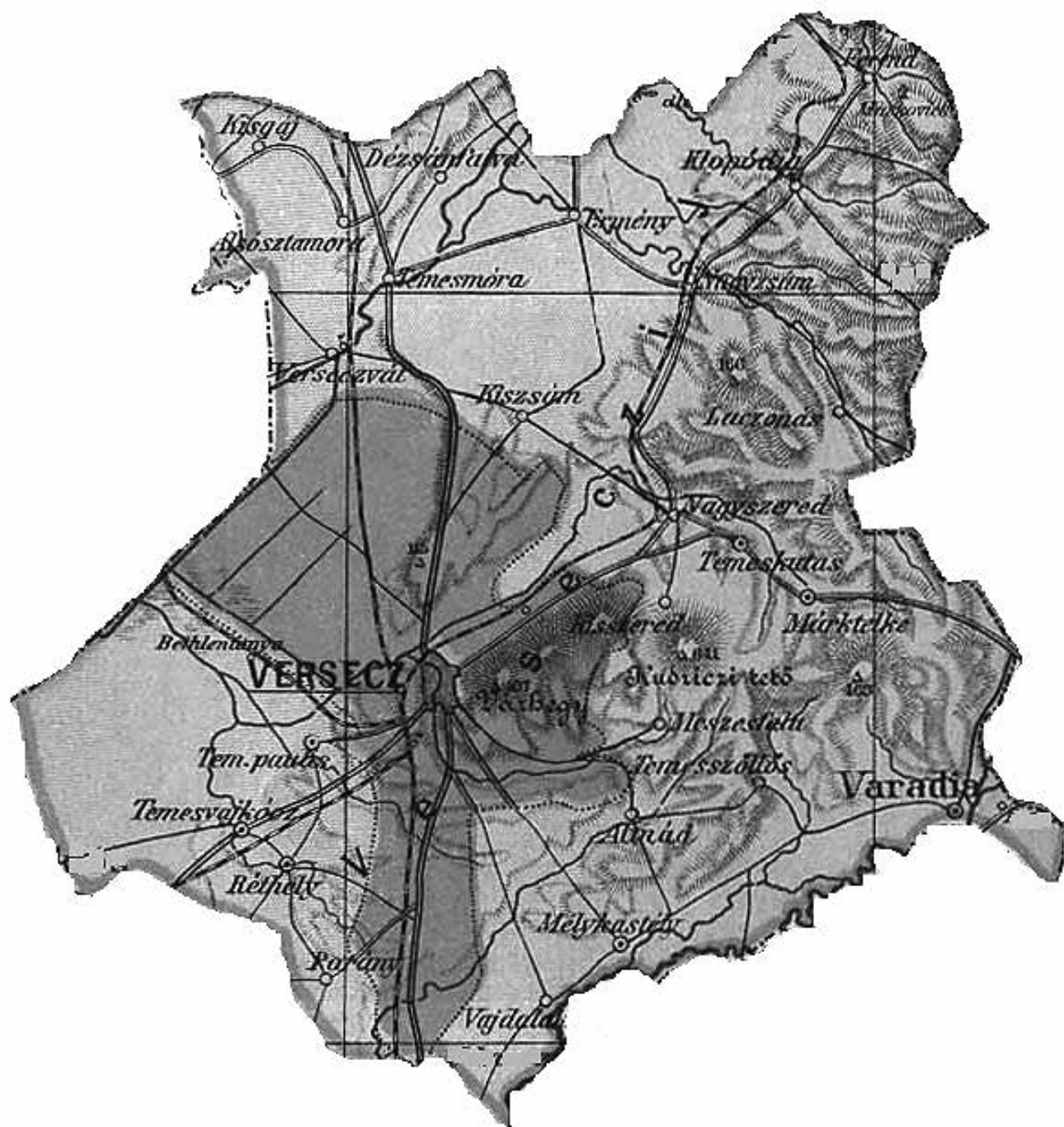
Végül kiemeljük, hogy Versecen, az 1910. évi népszámlálás szerint a népesség 39,5%-a, azaz 10 823 fő beszélt magyarul. A kiemelkedő érték jórészt a helyi németeknek köszönhető, akikre többnyire jellemző volt a magyar nyelv elsajátításának hajlandósága. A Verseci járás területén már nem számított ennyire „rózsásnak a helyzet”, a népesség mindössze 19,4%-a – 7151 fő – beszélt magyarul. Megjegyezzük, hogy a magyar anyanyelvűek száma mindössze 3422 főt (9,3%) tett ki. Főképp a román falvak többségében volt alacsony fokú a magyar nyelv ismerete.

VI. Trianon után

A változás szele valójában már az első világháború idején is érezhető volt. A kezdeti eufória, amely az Osztrák–Magyar Monarchiában Szerbia megbüntetésére irányult, idővel, a harcok elhúzódásával, egyre inkább alábbhagyott. Versecen ráadásul azért is volt problémás a helyzet, mert jelentősebb számú szerb közösség élt

⁴⁷ Vö. MILLEKER 1914, 447–448. pp.

⁴⁸ Vö. GYÉMÁNT, RICHÁRD: *Az etnikai térszerkezet változása a szerbiai Dél-Bánátban*. In: Kovács, Péter (szerk.): Ünnepi kötet dr. Katona Tamás egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2018. 349–350. pp.

A történelmi Temes vármegye egykori Verseci járása és Versec törvényhatósági jogú város

Forrás: KOGUTOWICZ MANÓ: *Temes vármegye térképe*. Kiadott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt., Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés.

a városban. A „nagy háború” kirobbanása után számos szerb közéleti személyiség emigrált Szerbiába. Betiltották a szerb újságokat. A szerb fiatalokat besorozták az osztrák–magyar seregbe, és Oroszországba, valamint Olaszországba vitték őket harcolni. Habár a német hadsereg 1915-ben elkezdte a város megerősítését, a vi-

lgháború végóráiban, 1918. november 10-én mégis kivonult onnan. Ezt követően a délszláv katonaság foglalta el a várost, amely már ekkor elveszett Magyarország számára.

A délszláv megszállás miatt már de facto, majd a trianoni békeszerződés értelmében de jure is a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságé lett a város és

környéke. Ekkor új, de sajnálatos módon inkább hanyatló korszak indult meg a helység életében. A tárgyilagosság miatt hozzá kell tennünk, hogy többé-kevésbé stagnált a város gazdasági élete. Versec perifériára szorult; jelentős érvágást jelentett a határ közelsége. A Bánság nagyobb hányada, így Temesvár, valamint a hegyvidéki – a nyersanyagokra és iparra épülő – térség Romániához került. Emiatt a város gyakorlatilag elvesztette jelentős nyersanyag- és kereskedelmi hátterét, ezért – ahogyan azt már említettük – gazdaságilag stagnálni kezdett. A korábbi iparágak egy része még többé-kevésbé megmaradt, ráadásul néhány kisebb gyár is létrejött, mint például a szalámigyár, a metil-alkohol-, a konyak-, a pezsgőgyár, a bútorgyár és számos kisebb vegyi üzem. A bortermelés is folyt a városban. Azonban a város gazdasági élete leginkább eladásaitól függött, amelyek viszont szó szerint „behatárolódtak”.⁴⁹

A nemzetiségi palettát tekintve láthatóvá vált a római katolikus németek számbeli fogyása, viszont ezzel ellentétesen mozdult el a pravoszláv vallású szerbek népességszáma. A magyarság népességszáma – paradox módon – némiképp növekedett. A két világháború közötti időszak azonban a „vihar előtti csend” volt.

A második világháború idején, Jugoszlávia szétesésekor (1941) a Bánát német katonai igazgatás alá került, ez a tény is megmérgezte a szerb–német viszonyt. A második világháború végóráiban, 1944-ben a német lakosság – félve a jugoszláv partizánok és a „felszabadító” szovjet hadsereg bosszújától – tömegével menekült

el a városból. Miután Versec „felszabadult”, a Népi Felszabadító Hadsereg – Josip Broz Tito (1892–1980) elvtárssal, partizánvezérrel az élen – Versecen ütötte fel a főhadiszállását, illetve innen irányította Belgrád és a Szerémség visszafoglalását. Szomorú időszak vette kezdetét: egyfelől szisztematikus demográfiai és politikai változás következett be, a kommunisták teljesen átvették az uralmat. A földeket, birtokokat, gyárakat, épületeket etc. elvették régi tulajdonosaiktól, és a hűségesekeknek, a „megfelelőknek” adták át. Malíciával élve: a németektől nem volt nehéz elvenni, mert – ahogyan azt már említettük – többnyire elmenekültek a városból. A huszadik század ötvenes évei sötét korszak volt a település életében: rablás, erőszak, zaklatás és gyilkosság fémjelezték azt.⁵⁰ A római katolikus németességnek, amely jelentős szerepet játszott a város fejlesztésében, hírmondója sem igazán maradt. Az ugyancsak jobbára római katolikus magyarság száma lassú, de biztos apadásba kezdett. A „fehér pestis” a mai napig tart. Versec gyakorlatilag szerb várossá vált, egyre fogyó román és magyar kisebbséggel.

Versec az 1980-as évektől ismét fejlődni kezdett. A nehézségek, például a délszláv háború (1991–1995), azonban akadályozták ezt a fejlődést. A korábban jelentős borászat még mindig meghatározó szerepet tölt be Versec életében. A borturizmus, megfelelő tőkével és marketinggel, a régi, patinás város „húzóágazata” lehetne, amely akár a határokon túl is öregbítené a város méltán jeles hírnevét.

Versec anyanyelvi (1921–1931) és nemzetiségi adatai (1948–2011)

Év	Anyanyelv (1921–1931)/Nemzetiség (1948–2011)							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	27 011	2433	13 244	288	471	10 034		541
1931	29 411	2787	11 926	570	Nincs adat.	13 425		703
1948	23 538	3500	1 296	109	564	446	15 887	1736
1953	26 710	3582	Nincs adat.	113	704	417	18 080	3814

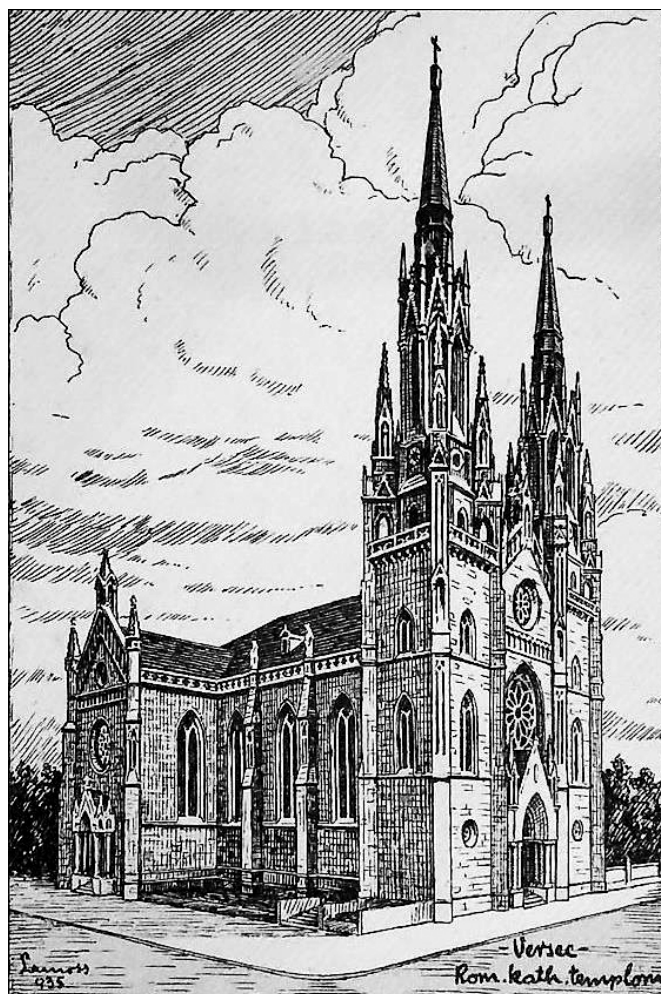
⁴⁹ Vö. *About Vrsac*. Vršački Vrenac – The Wreath of Vršac: <http://www.vrsackivenac.org.rs/en/about-vrsac> (Letöltés ideje: 2023. április 5.)

⁵⁰ Vö. *About Vrsac*. Vršački Vrenac – The Wreath of Vršac: <http://www.vrsackivenac.org.rs/en/about-vrsac> (Letöltés ideje: 2023. április 5.)

1961	31 620	3643	Nincs adat.			483	23 371	4123
1971	34 256	3253	Nincs adat.			442	25 944	4617
1981	37 513	2753	Nincs adat.			370	26 851	7539
1991	36 885	2125	151	102	1826	247	26 309	6125
2002	36 623	1800	85	132	1734	204	28 372	4296
2011 ⁵¹	36 040	1517	70	121	1761	157	27 806	4608

Megjegyzés: Az 1921. évi délszláv népszámlálás összesítve közölte a románok és cincárok anyanyelvi adatait. Az 1931. évi délszláv népszámlálás összesítve közölte a szerbek, horvátok, szlovénok és macedónok anyanyelvi adatait. Az 1953. évi jugoszláv népszámlálás külön nem mutatta ki a németek adatait. Az 1961 és 1981 közötti jugoszláv népszámlálások nem közölték külön a németek, a szlovákok és a románok adatait. Nincs adat: külön nem közölték, az egyéb kategóriában szerepel. Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások. Population Statistics of Eastern Europe & former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2023. április 4.)

⁵¹ 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Ethnicity, Data by municipalities and cities. Statistical Office of the Republic of Serbia. Beograd, 2012. 34–35. pp. Elektronikus elérhetőség: <http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20prikladnost-Ethnicity.pdf> (2023. április 4.)

Versec egyik jelképe, a Schulek Frigyes (1841–1919) építész által tervezett neogótikus római katolikus templom

Megjegyzés: A képeslap méretei: magasság: 14 cm, szélesség: 9,9 cm. Forrás: Lamoss: Versec. Római katolikus templom. Kiadja Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete. Európa Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, c. 1920–1930.

VII. Felhasznált irodalom

VII. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1882

A magyar korona országainak helységnévtára. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1892 (Az 1890. évi népszámlálás eredményeit is tartalmazza.)

A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként. In: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 1. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902

A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. In: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 42. kötet. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912

ANGELI OTTÓ ET AL. (szerk.): *Új idők lexikona. Huszonharmadik és huszonnegyedik kötet, Szikesfalu–Zygotá.* Siegner és Wolfer Irodalmi Intézet Rt. kiadása, Budapest, 1942

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. IV. kötet (Burgos–Damjanich).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1893

BOKOR JÓZSEF (központi szerk.): *A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben. XVI. kötet (Téba–Zsuzsok).* Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1897

CSÁNKI DEZSŐ: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. kötet.* Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1894

ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerekai Egyházmegye történetéhez.* LOGOS Grafikai Műhely, Tóthfalu, 1993

FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pesten, 1851

GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Bánság újratelepítése, különös tekintettel a 18. századi telepítési folyamatokra.* In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): Forum. Acta Juridica et Politica. Acta Universitatis Szegediensis. V. kötet. SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2015

GYÉMÁNT RICHÁRD: *A határon túli magyarság fogalma, keletkezése.* In: Szakács Ildikó Réka (szerk.): Nemzetpolitikai ismeretek. SZTE ÁJTK NRTI, Szeged, 2017

GYÉMÁNT, RICHÁRD: *Az etnikai térszerkezet változása a szerbiai Dél-Bánátban.* In: Kovács, Péter (szerk.): Ünnepi kötet dr. Katona Tamás egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2018

GYÉMÁNT RICHÁRD: *III. Károly második háborúja a törökök ellen (1737–1739). II. rész. Az 1738. és az 1739. év*

fontosabb (hadi) eseményei, valamint a belgrádi béke. In: Bata János (főszerk.): Aracs, a délvidéki magyarság közéleti folyóirata. XX. évfolyam. 3. szám. (2020. augusztus 20.) Aracs Alapítvány, Horgos, 2020

HALAVÁTS GYULA: *Halaváts Gyula a verseczi várról.* In: Hampel József (szerk.): Archaeológiai Értesítő. Új folyam, hatodik kötet. Első füzet. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1886

HERMANN RÓBERT (szerk.): *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története.* Videopont Kiadó, Budapest, 1996

JANCSÓ BENEDEK: *Arad és Temes megyék hegyes részei s Krassó-Szörénymegye.* In: Jókai Mór (főszerk.): Magyarország VII. Délkeleti Magyarország: Erdély és a szomszédos hegyvidékek. Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben. XX. kötet. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 1901

KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980

KOGUTOWICZ MANÓ: *Temes vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából.* Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt., Budapest, 1905

KÖVÁRI LÁSZLÓ: *Erdély történelme. Ötödik kötet.* Pesten Ráth Mór, Kolozsvárott Stein János bizománya, 1863

LAMOSS: *Versec. Római katolikus templom.* Kiadja Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete. Európa Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, c. 1920–1930

MAKKAI LÁSZLÓ – MÓCSY ANDRÁS (szerk.): *Erdély története. Első kötet. A kezdetektől 1606-ig.* In: Köpeczi Béla (főszerk.): Erdély története három kötetben. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1988

MÁRKI-ZAY JÁNOS: *Herczeg Ferenc városa, Versec (Városismertető útikalauz).* In: Márki-Zay János (szerk.): Magyar értékek 20. Hódmezővásárhely, 2013

MILLEKER BÓDOG: *Versecz.* In: Borovszky Samu: Temes vármegye és Temesvár. Magyarország vármegyéi és városai. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914

ORTUTAY GYULA (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon. Ötödik kötet, Szé–Zs.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982

PESTY FRIGYES: *Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a despota cím.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatal, Budapest, 1877

SEBŐK LÁSZLÓ (szerk.): *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai.* TLA Teleki László Intézet. KSH Népszámlálás. KSH Levéltár. Budapest, 2005

SENTEKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története.* In: BOROVSZKY SAMU (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1914

Tolnai új világlexikona. Az általános tudás és műveltség tára. Tizennyolcadik kötet, Vég–Zs. Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársaság, Budapest, 1930

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799

VII. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, Ethnicity, Data by municipalities and cities. Statistical Office of the Republic of Serbia. Beograd, 2012. 34-35. pp. Elektronikus elérhetőség: <http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>

About Vrsac. Vršački Vrenac – The Wreath of Vršac: <http://www.vrsackivenac.org.rs/en/about-vrsac>

Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások. Population Statistics of Eastern Europe & former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/>

TARJÁN M. TAMÁS: 1658. szeptember 14. | A török Barcsay Ákosnak ajánlja fel az erdélyi fejedelemséget. Rubicon Online: <https://rubicon.hu/kalendarium/1658->

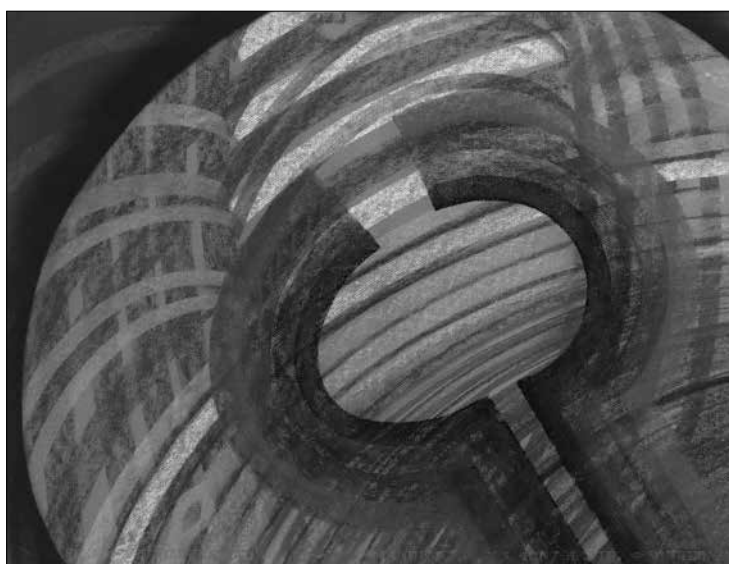
szeptember-14-a-torok-barcsay-akosnak-ajanlja-fel-az-erdelyi-fejedelemséget?gc_id=14734383555&h_ad_id=547570060264&gclid=ÉA1a1QobChMI7Pm4svyP_glVved3Ch2VKA_9EAAYASAAEgLO2fD_BwE

TARJÁN M. TAMÁS: A pozsareváci béke megkötése, 1718. július 21. Rubicon Online: <https://rubicon.hu/kalendarium/1718-julius-21-a-pozsarevaci-beke-megkotese>

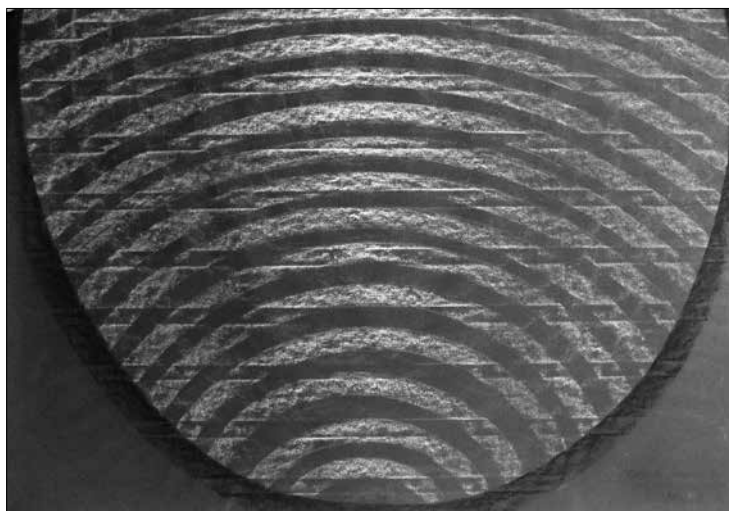
Versec-Fehértemplomi borvidék. Kárpátok Bora. Külhoni Magyar Borászati Adatbázis: <https://karpatokbora.hu/versec-fehertemplomi-borvidek>

Versec (Érdsomlyó) vára. Műemlékem.hu: <https://muemlekem.hu/hatareset/Versec--ErdSomlyo--vara-Versec-1260>

Vršačka kula. Oblakbeli.com: <https://oblakbeli.com/vrsacka-kula-i-u-njoj-princeza-koja-ceka-spas-od-cini/>

Cantata cosmica II.

Cantata cosmica IV.

Torok Sándor*

(Bácskossuthfalva, 1936. május 13. – Debrecen, 2006. június 12.) – festőművész

Gyurkovics Hunor grafikája

A Belgrádi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának (1954–1959), az Újvidéki Tanárképző Főiskola képzőművészeti szakának hallgatója (1966–1968), közben a katonaságnál rádiótávíró (1961). A szabadkai Sever Villanymotorgyár dolgozója. A Szabadkai Képzőművészeti Találkozó szakmunkatársa (1962–1969); a Szabadkai Népszínház reklámgrafikusa (1963–1964). Szabadművész (1964-től). Az 1960-as évek elejétől több könyvet illusztrált, műveit számos folyóirat (*Rukovet, Üzenet, Híd, Új Symposion, Aracs, Alföld* stb.) közölte, borítólapot készített, hetilapok és napilapok jelentették meg műveit műmellékletként. – Tájképekkel, figuratív kompozíciókkal

indult művészi pályája, de az emberi környezet festése (1964) után rövidesen gyermekkori emlékei – majd a kozmikus távlatok felé fordult, imaginárius tájakat festett. Egyike volt azoknak az alkotóknak, akik az 1960-as években tevékenyen részt vettek a vajdasági festészet megújulásának folyamatában. [...] Képeiről eltűntek az emberek, inkább a technika – a gépek érdekelték: térbehálózó elektromágneses hullámokat, felületi hullámzást ábrázolt; alkotásainak fontos elemeivé váltak a fények, a ritmus, a frekvencia. A gépek tárgyias világát színekkel oldotta fel. Az 1970-es évektől a hajdúböszörményi Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep, később a Hortobágyi Alkotótábor tagjaként egyre inkább témájává vált a magyar puszták, a „Hortobágy” festőjévé vált, miközben elkerült mindenféle Hortobágygal kapcsolatos sztereotípiát, a tájat élményein, impulzusain keresztül ábrázolta. Állandóan kísérletezett a mozgás, a dinamizmus megörökítésével: a mozgást fejezik ki az elektromágneses hullámok is, éppúgy, mint a szél (a mozgás metaforája), a fűszálak. Tájképfestészetében is rendkívül fontosak a színek. Az elvont, a gondolkodásra készítő festészet művelője, a lírai és absztrakt expresszionizmus, illetve szimbolizmus képviselője. Az 1990-es évek elején – amikor Magyarországra költözött – a kozmoszt megjárt festőművész tapasztalatát a táj, vagyis az embert körülvevő természeti aura élményvilágával kezdte ötvözni. Arra próbált rámutatni, hogy a világegyetemben nincsenek természetes ellentmondások – az ellentmondásokat az emberek hozzák létre. Nemcsak festésze jelentős: rajzai és grafikái is, amelyekkel szintén több, jelentős tárlaton szerepelt. Ezek egyszerre elvontak és líraiak, önálló jelképrendszerre épülő struktúrával, tartalommal és gondolatisággal. Sokfelé járt tanulmányúton. Rendkívül kedvelte a közösségi munkát, több művésztelep alapítása és vezetése fűződik a nevéhez: elsőként az 1967-ben létrehozott *Csburgói*

Művésztelep, amely 1969-ben megkapta *Forum Képzőművészeti Díjat*. Egyik alapítója a szabadkai *Bucka-Gányó Művésztelepnek* is (1991), majd a magyarországi *Abádszalóki Művésztelepnek* (1994), a *Berekfürdői Művésztelepnek* (1995), a franciaországi *Saint-Michel en Tiérache Művésztelepnek* (1992) és a *Hajdúszoboszlói Művésztelepnek* (1995) is alapítója és vezetője volt. Részt vett még a Topolyai, a Grožnani, a Prilepi, az Écskai, a Sićevói, a Počitelji, a Zentai (1974–1990), az Óbecsei, a Lendvai, a Hajdúböszörményi, a Makói, a Balmazújvárosi, a Hortobágyi, az Ásotthalomi, a Kovilji, a Nysa, a Château de Ligoure, a Hajdúhadházi, a Gyergyószárhegyi, a Kamjankai, a Bujáki, a Kézdivásárhelyi, az Őriszentpéteri, a Bessans-i Művésztelep és a 9+1 Képzőművészeti Csoport munkájában is. Ahogy *Székelyhídi Ágoston* író, kritikus (Medgyesbodzás, 1935) írta róla: „Szellemi hatását különösen az 1990 előtti hazai és kelet-közép-európai művésztelepeken becsülhetjük igen sokra – abban az elzárt és bezárt térségben a nyitott és friss európaiságot képviselte. A nyitottság és a frissülés értékeit és mércéjét.”

Díjai: [...] *Forum Képzőművészeti Díj* (Újvidék, 1971); [...] *Káplár Miklós-díj* (Hajdúböszörmény, 1978, 1980, 1984); *Nagyapáti Kukac Péter-díj* (Csernik Attilával és a Pacséri Gyermekművészteleppel, Topolya, 1980); [...] *Bodrogvári Ferenc-díj* (Szabadka, 1986); *Opole város Kultu-*

rális és Művészeti Hivatalának díja (PL, 1987); *Októberi Díj* (Szabadka, 1988); *Magyar Képzőművészek Szövetsége kelet-magyarországi területi szervezetének nívódíja* (Debrecen, 1989); *Zentai Művésztelep Akvarellfestészeti Díja* (1991); *Makói Művésztelep Díja* (1992); *Csontváry-plakett* (Szombathely, 1992); *XI. Országos Tájfestészeti Biennále 3. Díja* (Hatvan, 1994); *a Magyar Alkotók Országos Egyesületének kiemelt díja* (Debrecen, 1995); [...] *V. Tavaszi Tárlat – Boromisza Tibor-emlékérem* (Debrecen, 1998); *III. Nemzetközi Festészeti Biennále különdíja* (Przemysl, PL, 1998); *XIII. Országos Tájfestészeti Biennále ezüstdiplomája* (Hatvan, 1998), *Barátság Művésztelep Szerencsepátkó-díja* (Gyergyószárhegy, 1999); *Tőkés Sándor-díj* (Berekfürdő, 1999); *a Magyar Alkotók Országos Egyesületének nívódíja – Tavaszi Tárlat* (Debrecen, 2000); *Cívis Nemzetközi Művésztelep Díja* (Hajdúszoboszló, 2000); *III. Összleγγελy Pasztellbiennále különdíja* (Nowy Sacz, PL, 2000); *Munkácsy Galéria diplomája* (Munkács, 2001); *Csongrád Megyei Önkormányzat Kulturális Bizottságának Díja* (Makói Művésztelep, 2002).

Balázs-Arth Valéria: Délvidéki magyar képzőművészeti lexikon (Timp Kiadó, 2007)

* A szócikk rövidített változata.

Keleti szél II.

Kikelet I.

E számunk szerzői

Balázs-Arth Valéria	művészeti író, lexikoníró és -szerkesztő, Budapest
Bobory Zoltán	költő, Székesfehérvár
Borsányi Katinka	költő, író, Veneto
Csámpai Ottó	szociológus, író, Nyitraacsehi
Döbrentei Kornél	költő, Pomáz
Fricz Tamás	politológus, Budapest
Gubás Ágota	újságíró, lapszerkesztő, Szabadka
Gutai István	író, nyugalmazott könyvtáros, Paks
Gyémánt Richárd	demográfus, jogász, Szeged
Hascák Mária	filológus, tolmács, Kárpátalja
Iancu Laura	költő, néprajzkutató, Velence
Juhász Judit	újságíró, író, Budapest
Julesz János	költő, belgyógyász, endokrinológus, Szeged
Kásler Miklós	író, onkológus, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója, Budapest
Kondor Katalin	közíró, újságíró, Budapest
Makkai Béla	történész, Budapest
Mérey Katalin	író, Szeged
Mezey Katalin	költő, író, Budapest
Molnár Imre	történész, Budapest
Ország György	író, Budapest
P. Maklári Éva	költő, Székesfehérvár
Radnai István	költő, író, Budapest, Szeged
Stanyó Tóth Gizella	újságíró, Újvidék
Takaró Mihály	író, irodalomtörténész, Budapest
Torok Sándor	festőművész, grafikus
Tráser László	író, újságíró, Szeged
Vajda Gábor	író, művelődéstörténész
Vajda Noa Pálma	költő, előadóművész, Bácsfeketehegy

Hajnali modulációk I.

Helyzetalakulás

Hétköznap a térben

Konzolidált tér

Hortobágyi metamorfózis

Imagináció a térben

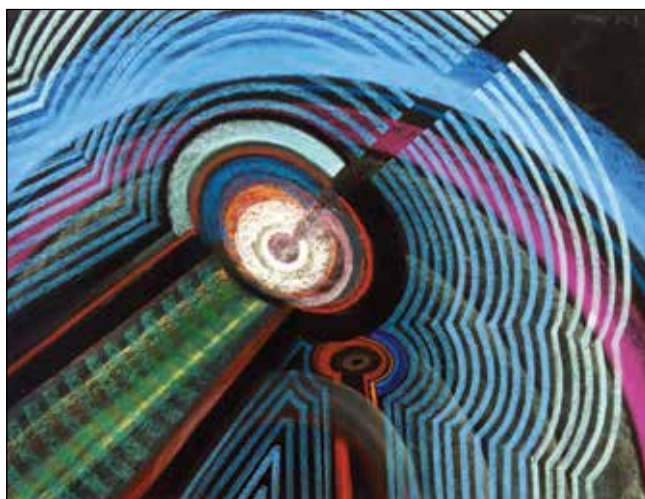
Nyugtalanság

Nyári modulációk I.

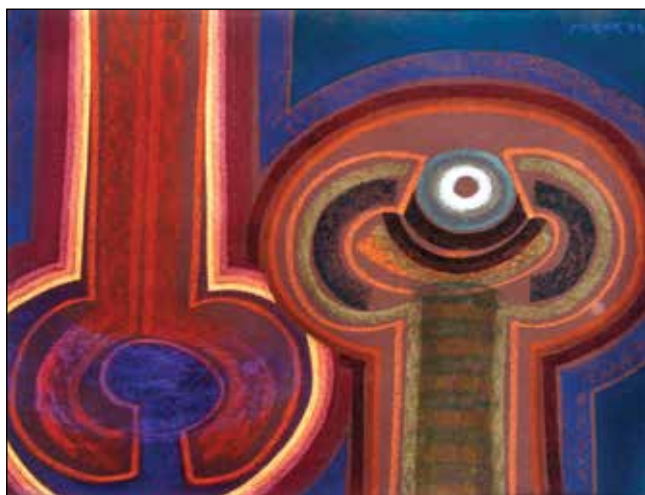
Reflexiók a térben II.

Ritmusok a térben X.

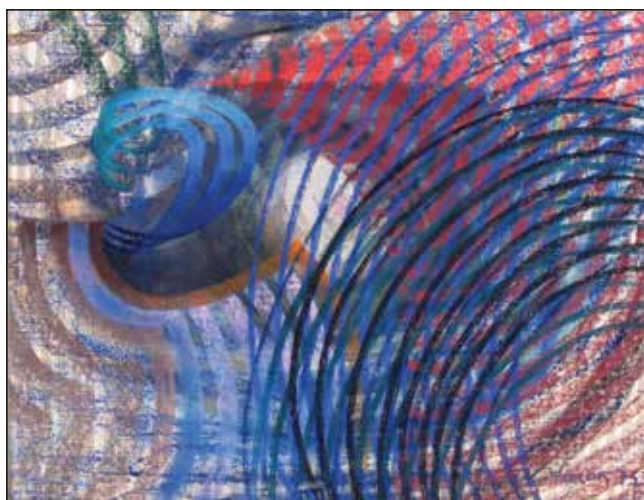
Ritmusok II.

Formák a térben

Anno Domini

Cantata cosmica

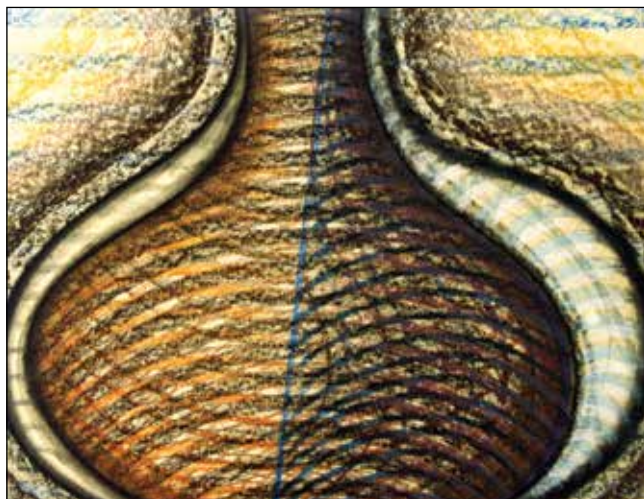
Cantata cosmica I.

Pannon formák

Cantata cosmica III.

Pannon formák I.

Fények nyomában II.

Fénynyomok I.

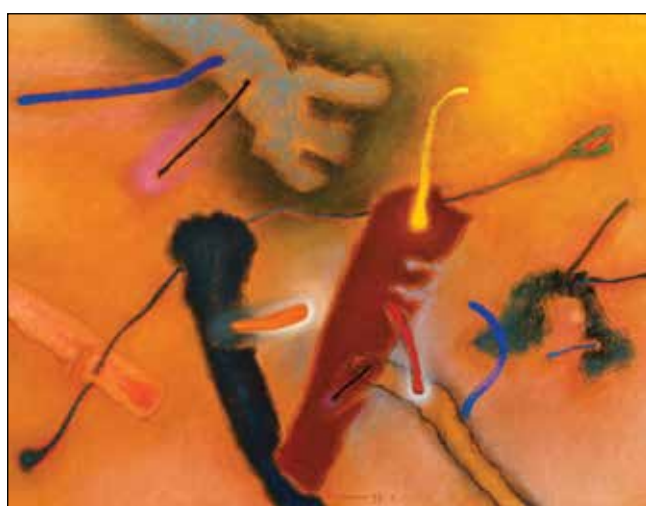
Esős nap Flandriában

Égő búzamező I.

Francia nyár

Modulációk VII.

Árvíz I.

Modulációk III.

Mozgás a térben II.

Mozgás a térben III.

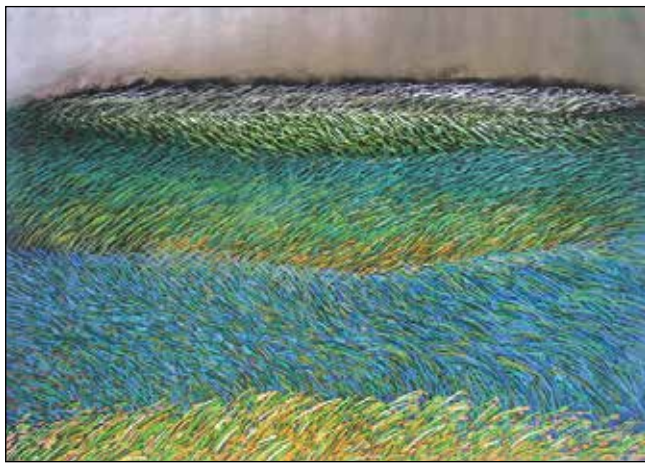
Böszörményi esték VI.

Búcsúm a XX. századtól

Zivatar

Zsenge búzavetés I.

Zápor után I.

A nyár sebei

Csend

Nyári zápor

Ezredforduló

Ezredforduló I.

Ezredvégi modulációk II.

Ezredvégi modulációk V.

Fenyegető elemek a térben I.

Fények nyomában I.

Pannonhalmi triptichon I.

Pannonhalmi triptichon II.

Pannonhalmi triptichon III.

Perihélium X.

Hommage à József Bem

Ad astra I.